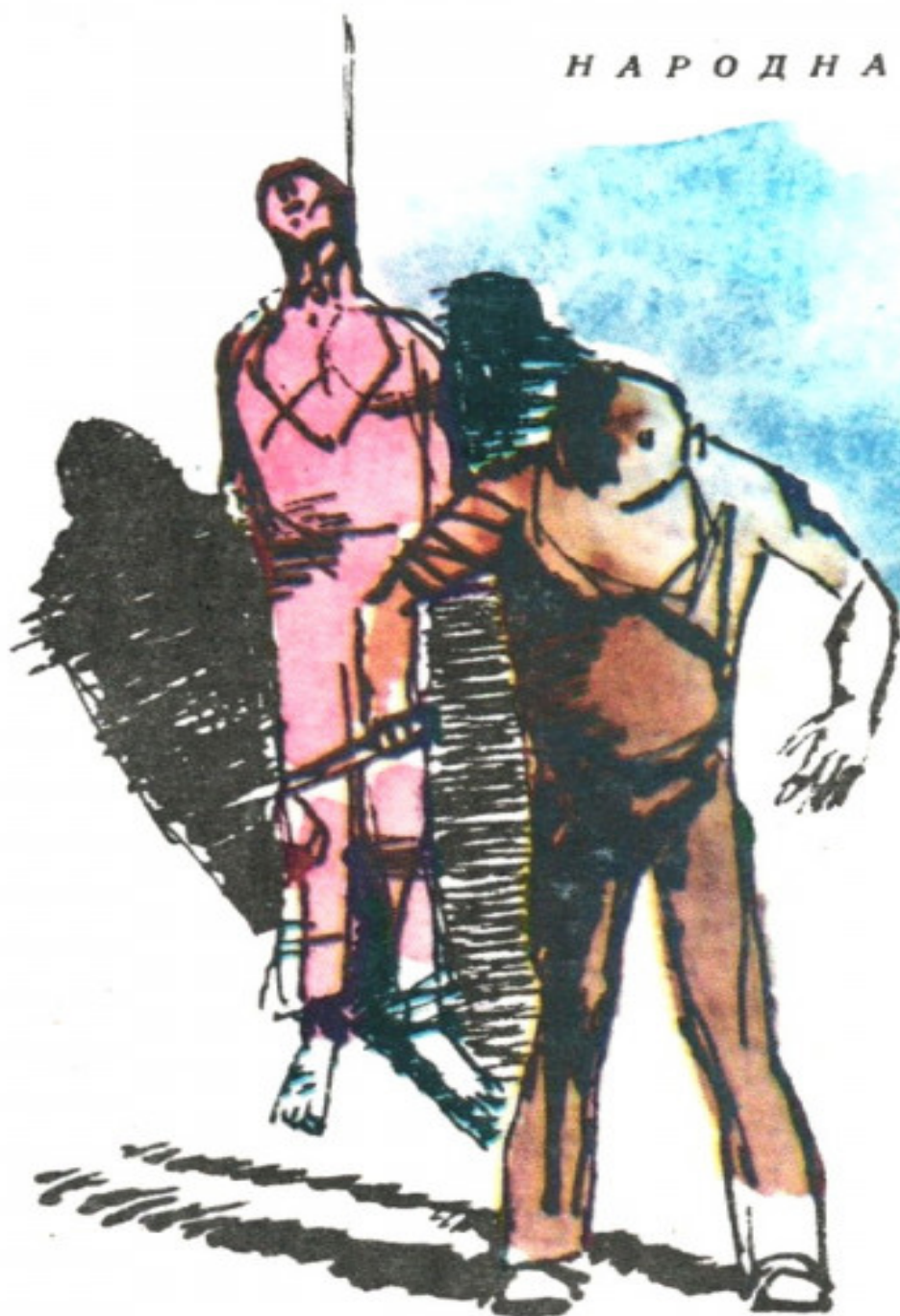

ПАНОРАМА

Капио Хосе Села
**СЕМЕЙСТВОТО
НА
ПАСКУАЛ ДЖАРТЕ**

НАРОДНА КУЛТУРА

КАМИЛО ХОСЕ СЕЛА СЕМЕЙСТВОТО НА ПАСКУАЛ ДУАРТЕ

Превод: Тодор Нейков

chitanka.info

„Семейството на Паскуал Дуарте“ е първият и може би най-добрият от романите на Села, получил привилегията, съвсем изключителна в историята на литературата ни, да се превърне, и то за най-кратко време, от младежка и борческа книга в класическа творба.

Грегорио Марадьон

ТОДОР НЕЙКОВ

ЯВЛЕНИЕТО „ПАСКУАЛ ДУАРТЕ“

Три години и половина след Испанската гражданска война (1936–1939), през декември 1942, в Испания излиза от печат романът „Семейството на Паскуал Дуарте“, чийто автор е непознат и млад, писал преди това само незначителни поетически произведения.

Успехът е огромен. Изданието се изчерпва веднага. Избухва истински скандал сред правителствените среди и ортодоксално мислещите кръгове на интелектуалците. В паника е и католическата църква, която си е присвоила ролята на духовна настойница и възпитателка, на строга блюстителка на морала и на върховен цензор.

„Малката книжка“, както Села ще я нарече години по-късно, раздвижва застоялите води на заблатената следвоенна официална литература.

Млъкнали са завинаги мислителят Унамуно (през 1936), майсторът на художествената проза Валие-Инклан (през 1936), вдъхновеният певец на Андалусия Лорка (убит през 1936), големият поет на Кастилия Антонио Мачадо (умрял в изгнание през 1939), поетът — работник Мигел Ернандес — испанският Вапцаров (умрял в затвора през 1942).

Отекват от прекалено далеч, в мъчително изгнание, и едва се чуват в родината поетът — комунист Рафаел Алберти, корифеят на модернизма в испанската поезия Хуан Рамон Хименес, талантливият романист Рамон Сендер, Артуро Бареа и Макс Ауб, първите автори-антифранкисти на романи, посветени на Гражданската война, сатирикът, автор на епиграми, Рамон Гомес де ла Серна...

А в самата Испания по това време се появяват незначителни произведения на Пио Бароха и Асорин, единствените оцелели от големите на „поколение ’98“. Пишат се също произведения с приповдигнат хвалебствен тон схематично идеализирани герои или блудкави лековати романчета с педагогическо-морализаторски тенденции. Самият Села в една своя статия от 1962 говори за

„безутешност и господстващ ялов конформизъм“ и по-нататък за цензурата, която „желае да представи като несъществуващо това, което се премълчава и предпочита забравата на злото пред борбата с него и за неговото изкореняване“.

Появата на „Семейството на Паскуал Дуарте“ е огромен успех за испанската литература и страшен скандал в редиците на опияненото от победата си властващо малцинство. Един двадесет и шест годишен мъж, сражавал се по време на Гражданската война на страната на Франко и направил първите си стъпки в администрацията на режима, излиза най-неочаквано с произведение, противоречащо на всички канони, в разрез с официалните инструкции и рецепти. Само връзките с режима могат да обяснят щастливото преодоляване на церберската цензура.

Един наследствено обременен селянин от най-бедните краища на Испания, расъл в крайно порочна и безрадостна семейна среда, тласкан сякаш от особен фатализъм, извършва, въпреки някои свои добри заложи и жаждата си за щастие, редица престъпления, като между жертвите е и собствената му майка. Той е несъмнено по-добър от жертвите си и действа, колкото и странно да звучи това, като изпълнител на някакво правосъдие свише, абстрактно и жестоко, но безпрекословно. Виновен е за деянията си и понася наложеното му наказание, но като че не се чувства отговорен за тях и затова те не му тежат на съвестта. Той не се разкайва.

„Щастливата поява на тази малка книжка подеждва, без, разбира се, да се е поставяла такава цел, като полезен катализатор сред тогавашната отчайваща литературна панорама. Нашата литература, заседнала като затънал в пясъка кораб, се раздвижи отново и примерът — добрият и лошият пример — на «Паскул Дуарте» не след дълго даде своите плодове“ — казва Села.

Този роман, който по мнението на всички испански литературоведи и литературни критици се смята за начало на нов етап в историята на испанската литература, е бил и продължава да е предмет на задълбочени проучвания.

Едни виждат в него елементи, взети от романа — „пикареска“ с образци като „Джебчията“ на Кеведо и „Ласарильо от Тормес“ на анонимен автор — и то не толкова в характеристиката на героите, колкото в общата атмосфера, в духа и авторовите похвати.

Други са склонни да търсят изворите на вдъхновение в редица произведения, появили се в началото на века и създадени под влияние на натурализма, на Зола, от автори, останали в сянката на големите си съвременници, представители на „поколение ’98“.

Трети търсят връзка с романисти от миналия век, увлечени в описание на ужаси, на грозното и уродливото.

Според някои може да се намерят допирни точки с късното творчество на Валие-Инклан, а има литературоведи, които прокарват паралел със селските драми на Лорка: „Домът на Бернарда Алба“, „Кървава сватба“ и „Бездетната“.

Едно странно съвпадение, чисто хронологично, кара някои специалисти да отправят поглед извън границите на Испания. Става дума за появата през същата година (1942) на „Чужденецът“ на френския писател Албер Камю.

На въпроса: „Какво ново е донесъл романът?“ — Села отговаря: „Не е донесъл нищо ново, а само допринесе за възобновяване на нишката в испанската литература, скъсана от Гражданската война.“

По друг повод писателят обяснява: „Интересът към романа ми се дължи според мен до голяма степен на обстоятелството, че в него нещата се наричат с истинските им имена. Ако някъде нещо мирише и ние желаем да привлечем вниманието на хората, не трябва да усиляваме тази миризма, а да се опитаме да я потушим с друга.“

Много често се казва, че със „Семейството на Паскуал Дуарте“ Камило Хосе Села е станал основател на литературното течение „тремендизмо“ („тремендо“ на испански значи ужасно, страшно, страховито). Мисля, че правилно ще изтълкувам становището на Села по този въпрос, ако кажа, че той не оспорва качеството си на негов родоначалник, но желае да бъде ясно разграничен от „последователите“ си, които влагат в понятието съвсем друго съдържание. Неговите епигони не са разбрали посланието му, те са подражатели на външното, на повърхностното, на чисто формалното. Те са фактически истинските тременисти — ужасите стават за тях самоцел и създават в произведенията си „кървава карикатура на действителността“. „Под «тремендизмо» — казва Села — ние разбираме кървавата карикатура на действителността, не нейния кървав портрет, който понякога самата абсурдна действителност тласка към чудовищното и уродливото.“

Според Села този термин бил измислен от литературните критици, а след това преминал във вестникарския език и в разговорната реч, като от дълга употреба е започнал да губи сила и сега, лишен от смисъл и съдържание, бил на път да изчезне.

„Семейството на Паскуал Дуарте“ не само прекъсна тежкото мълчание на първите следвоенни години, но и откри, както вече казахме, нова епоха в испанската литература. Нека оставим самия автор да обясни защо. „Испанската литература не загина през нашия следвоенен период, защото според мен нейната бойкост ѝ вдъхна живот. Без тази бойкост, без живеца на нейната агресивност испанската литература в наше време щеше да бъде само едно чисто лабораторно явление или, с други думи, проява, откъсната от живота на страната и от народа ѝ, защото литературата не може да вирее без дълбоки корени в почвата, върху която се гради.“

„Семейството на Паскуал Дуарте“, заедно с по-късно появилото се произведение „Нищо“ (1945) на писателката Кармен Лафорет (преведено на български), хвърли здрав мост между творчеството на предвоенните романисти, чийто последен представител е Пио Бароха, и поколението, наречено „без настойник“, на Хуан Гойтисоло, Ана Мария Матуте, Рафаел Санчес Ферлосио, Армандо Лопес Салинас и други познати на българския читател.

Това, че „Семейството на Паскуал Дуарте“ няма само историческо значение на произведение — пионер, а притежава и неоспорима художествена стойност, показва и фактът, че през 1977 година в Испания излезе от печат 42-рото му издание и че романът е преведен на повече от 25 езика.

Мисля, че най-точен отзив за шедьовъра на Села е мнението, изказано от известния испански писател и историк Грегорио Мараньон: „Семейството на Паскуал Дуарте“ е първият и може би най-добрият от романите на Села, получил привилегията, съвсем изключителна в историята на литературата ни, да се превърне, и то за най-кратко време, от младежка и борческа книга в класическа творба.

Тодор П. Нейков

НЯКОЛКО ДУМИ НА АВТОРА КЪМ БЪЛГАРСКИЯ ЧИТАТЕЛ

Моят приятел Тодор П. Нейков ме помоли да напиша няколко думи, за да представя на българските читатели превода на моя роман „Семейството на Паскуал Дуарте“. С голямо удоволствие ще се опитам да изпълня молбата му.

Мисля, че книгите са винаги тайнствени или почти тайнствени, както преди, така и след като се появят на бял свят. В известен смисъл може би не е чак толкова неуместно да се разказват на глас произведенията — а не да се пишат страница след страница, — за да бъдат словата им отнесени или поне изгладени от вятъра, който духа над всички нас. Устното предаване на мисли не е в никой случай по-малко съществено от писменото, което, до известна степен, не е нищо друго освен първото. Не мога да си представя как „Семейството на Паскуал Дуарте“ ще звучи на български. Една и съща ситуация, едно и също душевно състояние, една и съща случка не могат да бъдат изразени по един и същи начин на два различни езика. Искам да кажа, че това, което се разказва, не може да бъде съвсем същото, защото думите, дори и най-елементарните, нямат същата стойност в два различни езика. Но нека не се увличаме прекалено много в такива разсъждения. Моя задача сега е да приветствувам новото издание на моя роман и нищо не трябва да ни отклонява от това скромно намерение.

На мнение съм, че моето произведение не е особено педагогично, поне от гледна точка на онова, което е общоприето да се разбира под педагогика. Като оставим настрана чисто повествователното, Паскуал Дуарте е всъщност образец на всичко онова, което всеки човек трябва да избягва по житейския си път. В това отношение съвестта ми е спокойна. Още при раждането на героя ми аз забелязах този му недостатък и предупредих за него. Не мисля, че Паскуал Дуарте е майстор в изкуството на културния говор. Езикът му е някак наивен и грапав, колкото народен, толкова и елементарен.

Паскуал Дуарте прибягва към първата дума, която случаят му предлага, и говори с грубия глас на простия човек. Паскуал Дуарте не обича нито да разяснява нещата, нито да се покаява на дребно. Палачът прекъсва неговия живот и покаянието му го е освободило от тежобата да се изповядва непрекъснато и да се признава виновен за всичко или почти за всичко, което му се е случило, така както правят примирените и богобоязливите. Никога не му е станало ясно защо правосъдието го е наказало. Няма съмнение, че той беше извършил престъпления, и то не малко, но Паскуал Дуарте, който, чувствувал се неспособен да не убива, умира, без да схване какви са били странните сили, чужди на съзнанието му, които са го тласкали. Ние всички с общи усилия убихме Паскуал Дуарте, защото ни се стори крайно неудобно да го оставим жив. В името на истината трябва да се каже, че просто не знаехме какво да правим с него.

Може би е добре да се излезе пред читателите с простичкия език на народа, макар и с този език — чудни дела твои, господи! — да се създава литература. Мисля, че Стендал беше казал: пиша на френски, а не на езика на френската литература. Чувствувам се обнадежден, като си помисля, че може би и българската публика ще отсъди, че Стендал е бил прав. В такъв случай моята вина несъмнено намалява и съвестта ми може и за в бъдеще да остане спокойна.

Камило Хосе Села

Палма де Майорка, 23 ноември 1979

*Това издание на „Семейството на Паскуал Дуарте“
посвещавам на враговете си, които толкова много
спомогнаха за моите успехи.*

ПАСКУАЛ ДУАРТЕ В ЧИСТА ПРЕМЯНА

Поради това, че дълго, много дълго не беше си сменял дрехите, Паскуал Дуарте се беше така измърлял, че, кажи-речи, не можеше да го познаеш. Много чист, туй, дето се казва да трепти от чистота, той всъщност никога не е бил, по този въпрос спор няма, но все пак за него не беше и обичайно да ходи толкова мърляв, колкото го виждахме напоследък. Книгите, които са издавани много пъти се замърсяват неминуемо, така че не е зле от време на време да ги изжулиш с четка и сапун, та да може отново да видиш истинския им лик. Хигиената е голяма дяволия — хем е необходима, хем трябва да си отваряш очите на четири, за да не паднеш в лапите ѝ, не по-малко страшни от тези на порока. С една дума, не върви нито да я отминеш, нито да я презреш. В Оренсе живееше един сеньор на име дон Ромуалдо Вакериса Дуке, който оприличаваше бидето на предмостово укрепление на масонството, вклинено в позициите на вехтата испанска цивилизация. Хората, тъй като не им беше ясно как да тълкуват думата „вехта“, го оставяха да говори на воля. Дон Ромуалдо, който беше много благоприличен, умрял от някакво възпаление на ануса, което от гледна точка на науката можеше да се избегне, ако се беше мил по-често със сапун. Няма да ми е приятно споменът за Паскуал Дуарте — бедния Паскуал Дуарте, осъден на смърт и екзекутиран! — да умре като дон Ромуалдо, жертва на страха си от водата.

Ние, писателите, прочитаме обикновено коректурите на първите ни издания, а понякога и тях не четем. Следващите издания поверяваме на грижите на издателите, а те поради познатото си увлечение по благородната много забавна игра — прехвърли топката — възлагат тази грижа на печатаря, а той се доверява на коректора, на когото главата му се мае от работа, та вика на помощ бедния си братовчед — кой от нас няма беден братовчед, — той пък по правило мързеливец, потърсва помощта на някой съсед. В края на краищата текстът не може да го познае и родният му баща, а в случая това съм аз. Благодарение на това безплатно и мълчаливо сътрудничество

книгите стават често по-добри, но ние авторите много рядко скланяме да го признаем и обикновено, обладани може би от високомерие, предпочитаме онова, което за зло ли, за добро ли ние самите сме написали.

Мисля си понякога, че да пишеш не е нищо друго, освен да събираш и да подреждаш, и че книгите се пишат непрестанно — понякога от само себе си — включително преди още да си започнал да ги пишеш черно на бяло и дори след като си сложил последната точка. Жетвата на усещанията се пресява през гъстото сито на ума и когато узрее, когато се налее със сок, тя се излива на хартията и книгата се ражда. След раждането си книгата почва да расте — хармонично или безредно — и да се развива в главата на автора, във въображението или в чувствата на читателите и, разбира се, в страниците на последващите издания. Тези развития не са замесени от едно и също тесто — в това няма съмнение, — но те всички карат книгата да расте. Едно дете расте по-различно от тумора, но нали и туморът — там е белята — расте.

С Паскуал Дуарте за малко щеше да се наложи да прибегна до скалпела, както за да изрежа онова, което беше в него излишно, така и за да му върна онова, което му бяха отнели; в края на краищата за мое щастие оказа се, че е достатъчно едно здраво насапуниване. Когато го прочетох отново — след толкова години, — бях изкусен да го лъсна и нагиздя. След това реших да го оставя — поне в същината му — такъв, какъвто е, да не го разубеждавам и човъркам. Не я човъркай, че е мома и ще пропадне — така съм чувал да казват по селата около Саламанка, малко по-на север от Естремадура, където живя Паскуал Дуарте. А освен това умът ми вече не е същият, не е онзи от преди двадесет години, а тази книга е рожба на оня мой акъл и не на днешния. Нека се отнасяме почтително към календара.

Монтен намираше, че редът е тъжен и мрачен. Много е вероятно Монтен да не е правел разлика между реда и неговата маска, неговата проста привидност. Съждения като тези на Монтен се чуват често от хора на реда, от хората, които наричат ред това, което не е ритъм, а покой и поради това не правят разлика между жабуняка и изворната вода и в крайна сметка впрягат колата пред воловете. Аз мисля, че редът е нещо весело, живо и блестящо; тъжно, мъртво и мътно е това, което обикновено по най-измамнически и високопарен начин се

препоръчва за ред, а всъщност не е нищо друго, освен една пустош. Небосводът е едно прекрасно чудо на реда. Противно на него, общественият ред е доста често само един безмълвен хаос, на който му е натрапено да се преструва, че носи бистрия цвят на реда, макар, а това е напълно естествено, никой в края на краищата да не му вярва.

Не, ако понякога си мисля, че да пишеш и да подреждаш е едно и също нещо, в други случаи подозирам, че е точно обратното и дори стигам дотам, че почвам да вярвам на вдъхновението, за което ни говорят поетите на романтизма — тези неуморни пропагандатори на бъркотията. Смятам, че е полезно — не знам дали и мъдро — да не се мисли непрестанно за това, което е второстепенно, което е пълнеж, а да се търси разнообразие в същественото, в това, което е постоянно. Застъпвам това гледище, защото няма да се учудя, ако стигна дотам, че да включа вдъхновението в орбитата на реда.

След като съм работил толкова много върху „Семейството на Паскуал Дуарте“, решавам да не го пипам повече. В това издание оригиналният му текст е уточнен (може би ще бъде по-малко педантично да кажа — установен) и на него ще се позовавам, колчем стане нужда. Преводите на романа ще трябва да се приемат такива, каквито са, освен ако бъдещите ми преводачи предпочетат да се придържат към текста, който сега предлагам, за което ще им бъда много благодарен. Ясно е, че аз почти винаги съм приемал преводите за добри, защото, за да ги преглеждам и проуча, са необходими знания, които далеч не притежавам. Когато живеях в Ла Коруня, познавах и се възхищавах на един общински стражар, който се казваше Кастело. На ръкава му бяха избродирани седем знаменца, по едно за всяка страна, чийто език говореше. Не проумявам тези неща и не ми струва никакво усилие да призная, че не ме бива за общински стражар, или по-точно казано, за общински стражар в Ла Коруня; може би и в други градове, в Хаен или в Касерес, да се изискват от стражарите по-малко знания и мъдрост.

Така или иначе, Паскуал Дуарте ви се представя сега в чиста премяна, а това е най-важното. Той се готви да започне отново и постепенно да умира.

Палма де Майорка, 23 август 1960

БЕЛЕЖКА НА ПРЕПИСВАЧА

Струва ми се, че настъпи подходящият миг, за да се отпечата спомените на Паскуал Дуарте. Ако бях ги предал за печат по-рано, щеше да е може би малко прибързано; не ми се искаше да ги приготвя набързо, защото всяко нещо изисква време, та дори и поправката на правописните грешки. До нищо добро не води да претупаш, както се казва, надве-натри работата. От друга страна, ако ги бях дал по-късно за печат, това мое решение нямаше да има никакво оправдание — нещата трябва да видят бял свят, щом бъдат завършени.

Страниците, които започвам сега да преписвам, намерих към средата на 1939 година в една аптека в Алмендралехо, скътани там бог знае от кого, и се залових с интерес да ги прочета и подреда, тъй като ръкописът, отчасти поради лошия почерк, а отчасти и поради обстоятелството, че листовите не бяха номерирани и не бяха подредени, беше, кажи-речи, неизползваем.

Искам да стане ясно още от началото, че в творбата, която днес предлагам на любознателния читател, моята намеса се ограничава само е преписването; не съм махнал, нито съм прибавил една запетая дори, защото желанието ми бе да уважа дори и стила на повествованието. Предпочетох, когато попадах на някои прекалено груби пасажии в творбата, да прибегна до ножицата и да отрежа всичко нездраво; този мой подход лишава несъмнено читателя от възможността да се запознае с някои незначителни дреболии — той нищо няма да загуби, ако не ги прочете, — а предлага в замяна на това едно предимство — погледът няма да се спре върху някои направо гадни подробности, които — пак повтарям — сметнах за по-уместно да изрежа, отколкото да замажа.

Според мен героят, а може би това е единственото оправдание, за да го извадя на бял свят, е образец за поведение; образец не за подражание, а за отхвърляне; образец, който кара да млъкне всяко съмнение, който ни кара да кажем само едно: виждаш ли го как

постъпва? Та той върши точно обратното на това, което би трябвало да се прави.

Но нека дадем думата на Паскуал Дуарте — той има какво да ни каже.

СЪПРОВОДИТЕЛНО ПИСМО КЪМ ОРИГИНАЛА

До сеньор Хоакин Барера Лопес,
град Мерида

Многоуважаеми сеньор,

Ще ме извините, че Ви изпращам моя дълъг разказ, придружен от настоящото писмо — а за писмо и то е некъсо, — но се оказа, че от всички приятели на дон Хесус Гонсалес де ла Рива (бог да го прости, както сигурно и той е простил на мене) Вие сте единственият, чийто адрес помня, и затова искам да го предам на Вас, за да се освободя от присъствието му, което просто ме изгаря, и то само като си помисля, че съм могъл да го напиша, и за да не взема да го хвърля, когато ме хване мъката, а с такава бог с щедра ръка ме дарява напоследък, като лиша по този начин някои хора да научат това, което аз не знаех до мига, когато беше вече прекалено късно.

Позволете ми да се дообясня. Макар за жалост да си давам ясна сметка, че ще ме поменават с проклетие, тъй като реших да разкажа нещичко от онова, което си спомням за моя живот, чрез тази откровена изповед, която сама по себе си не е малко изкупление, искам да разтворя, доколкото мога, съвестта си. Никога не съм имал добра памет, та много е вероятно да съм пропуснал някои дори и интересни преживелици, но въпреки това се залових да разкажа онова, което не е успяло да се изличи от паметта ми и което ръката ми не отказа да изпише върху хартията, защото имаше работи, които предпочетох да не ги напиша и да го забравя, тъй като опитът дори да ги разкажа, стягаше сърцето ми до пръсване. Когато започнах да пиша

този особен вид спомени, ясно съзнавах, че в живота ми сигурно ще остане нещо — смъртта ми, която дано бог даде да бъде най-безболезнена, — което в никой случай не ще успея да разкажа; много дълго съм си мислил по този въпрос и мога да се закълна в малкото дни, които ми остават, че неведнъж ми се е струвало, че ще загубя свят, когато умът ми не ми даваше отговор къде да поставя крайната точка. Реших, че по-добре ще е да започна и да оставя развързката недописана до мига, когато бог спре ръката ми. Така и постъпих. Днес, когато ми се струва, че усещам умора, след като изпълних с моите бръщолевения стотици листа, аз се отказвам окончателно от всякаво намерение да продължа да пиша, за да предоставя на Вашето въображение да пресъздаде онези мигове, които ми остават да живея, а това няма да бъде трудно и ще изиска по всяка вероятност съвсем незначителни усилия, защото не вярвам да ми бъде дадено да изживея в тази килия между четири голи стени забележителни събития.

Когато почнах да пиша това, което Ви изпращам, измъчваше ме мисълта, че някой вече знае дали ще ми бъде писано да стигна до края на разказа си, или ще трябва да го прекъсна, ако съм зле изчислил времето си и тази сигурност, че по силата на обстоятелствата моят плуг се движи по прокарани вече бразди, ме караше да подлудявам. Днес, тъй като съм вече по-близо до отвъдния свят, аз се чувствам по-примирен. Дано бог се смили и ми прости!

Изпитвам някакво облекчение, след като разказах всичко преживяно, а в някои мигове дори и съвестта ми ме гризе по-малко.

Надявам се, че Вие ще съумееете да проникнете в смисъла на онова, което може би не съм успял да изразя, защото не мога да го опиша по-добре. Къса ми се сърцето сега, като знам, че не вървах по правилния път, но не моля вече дори за прошка тук, на този свят. Каква е причината? Може би ще е по-добре да направят с мен това, което е вече решено, защото е повече от вероятно, че ако не го направят, ще поема пак по стария път. Не може да ме помилват,

защото, от една страна, животът ме направи прекалено зъл, а, от друга, голяма е моята слабост, за да се противопоставя на инстинкта. Нека се изпълни това, което ми е писала съдбата!

Приемете, сеньор дон Хоакин, заедно с моя ръкопис, извинението ми, че се обръщам към Вас, и приемете молбата ми за прошка, която Ви отправя, сякаш я изпраща на самия дон Хесус, смиреният Ваш слуга.

Паскуал Дуарте

Затворът в Бадахос, 15.ІІ.1937 г.

ИЗВАДКА ОТ СОБСТВЕНОРЪЧНО НАПИСАНОТО ЗАВЕЩАНИЕ НА ДОН ХОАКИН БАРЕРА ЛОПЕС, КОЙТО ПОРАДИ ТОВА, ЧЕ УМИРА БЕЗ ПОТОМСТВО, ЗАВЕЩАВА ИМОТА СИ НА МОНАХИНИТЕ ОТ ОРДЕНА НА ОБСЛУЖВАЩИТЕ СЕМЕЙНИТЕ ОГНИЩА

Четвърто: Пакетът с ръкописа, който се намира в чекмеджето на писалищната ми маса, вързан с канап и носещ надпис с червен молив: „Паскуал Дуарте“, да бъде изгорен, без да се прочете, и то незабавно, поради това, че написаното развърщава и е противно на добрите нрави. При все това, ако провидението разпорежи така, че споменатият пакет, без чужда злонамерена намеса, оцелее, след като изтекат осемнадесет месеца, пощаден от наказанието, на което съм го обрекъл, разпореждам намерилият го да го спаси от унищожение, да го присвои и да разполага с него според волята си, ако тя не е в разрез с моята.

.....

Писано на 11 май 1937 година в Мерида, провинция Бадахос, в предсмъртния час на завещателя.

В памет на бележития патриций дон Хесус Гонсалес де ла Рива, граф Торемехия, който нарече мене, пишещия тези редове, в часа, когато се готвех да го убия: „Паскуалильо, синко“, и ми се усмихна.

П.Д.

1

Аз, сеньор, не съм лош, макар и да не липсват причини да бях лош. Ние, смъртните, се раждаме еднакви и въпреки това, докато растем, съдбата сякаш се забавлява да ни моделира по различен начин, като да сме от восък, и да ни насочва по различни пътеки към същия край — смъртта. Има хора, на които им се отрежда да шествуват по път, окичен с цветя, а има и такива, на които е писано да вървят по път, осеян с тръни и бодили. Едните гледат спокойно и при уханието на собственото си щастие се усмихват невинно; другите страдат под безмилостното слънце на равнината и стоят настръхнали, като звяр в отбрана. Едно е да се гиздиш и ръсиш с одеколон, друго е да се украсяваш с татуировки, които след това никой вече не може да заличи...

Родил съм се преди много години — трябва да има най-малко петдесет и пет — в едно загубено село в провинция Бадахос; то е разположено на около две левги от Алмендралехо, сгъшено край един равен и безкраен като ден без хляб път, равен и безкраен като дните на човек, осъден на смърт — така равни и така безкрайни, че за ваше щастие вие не можете дори и да си ги представите.

Селото е топло и слънчево. В него изобилствуват маслинови дървета и с ваше извинение свине, къщите са толкова бели, че още ме болят очите, като си ги спомня, площадът е постлан с плочи и посред площада има хубава чешма с три чучура. Преди много години, когато напуснах селото, от чучурите не течеше вода и въпреки това колко хубава беше чешмата, колко изящна се струваше на всички със статуйката на голо дете и с корито със стени, подобни на мидена черупка. На площада се издигаше общината, голяма и правоъгълна като кутия пури, с кула по средата и на кулата часовник, бял като нафора, спрял завинаги на девет часа, сякаш селото нямаше нужда от неговите услуги, а само от украсата му. В селото имаше съвсем естествено хубави къщи и грозни къщи, а грозните къщи са както винаги много повече; имаше една, на два етажа, къщата на дон Хесус,

да ѝ се ненагледа човек, със салон, изпълнен с майолики и саксии. Дон Хесус е бил винаги голям приятел на растенията и беше заръчал, така си мислех аз, на икономката си да се грижи за здравеца, хелиотропите, палмите и ментата със същата обич, с която се отглеждат деца, защото старицата притичваше по всяко време с лейка в ръка, за да полива саксиите с такова внимание, че сигурно растенията бяха благодарни, ако се съди по пищната им зеленина и буйния им цъфтеж. Къщата на дон Хесус беше също на площада и — странно за богатството на собственика, който при това беше и скъперник — тя се отличаваше от другите не само по всичко хубаво, което вече изброих, но и по нещо, което я правеше по-грозна от всички останали къщи. Фасадата ѝ не беше белосана както тези на най-бедняшките къщи, а с естествения цвят на камъка, който е толкова прост и обикновен. Но той сигурно си имаше своите съображения. Над вратника можеше да се види каменен герб — казват, че бил много ценен — с две глави на древни бойци с шлемове и пера, които гледаха едната на изток, а другата на запад, сякаш искаха да покажат, че бдят, за да забележат отдалече онзи, който би се задал както от едната, така и от другата страна. Зад площада и от страната на Донхесусовата къща се издигаше енорийската църква, с каменната си камбанария и с камбанка, която звънтеше по такъв неописуем начин, че не престава да отеква в паметта ми, сякаш и сега звънти някъде из тези ъгли... Кулата на камбанарията беше висока колкото часовниковата и щъркелите знаеха на коя точно кула са им били гнездата предишното лято; кутичката щъркелица, която издържа тук две зими, беше от гнездото на църковната кула, откъдето бе паднала като малка, подплашена от ястреба.

Моята къща беше разположена извън селото, на около двеста разкрача от крайните къщи. Беше тясна и на един кат, което напълно отговаряше на моето положение, но понеже аз я обикнах, случваше се понякога дори да се гордея с нея. Единственото в моята къща, което заслужаваше всъщност да се види, беше кухнята — влизаше се първо в нея, — тя беше винаги чиста и грижливо варосана. Разбира се, подът ѝ беше пръстен, но така добре трамбован, при това с набити камъчета, които образуваха рисунки, че не беше в никой случай по-лоша от много други, където собствениците бяха направили циментова настилка, за да се чувствуват по-модерни. Огнището беше широко и просторно и около калпака му имаше полици с декоративни плочи,

стомни със сини шарки, чинии, изрисувани в синьо или оранжево — на някои от тях бяха изобразени човешки лица, на други — цветове, на трети — риби, а на четвърти бе изписано някое име. По стените висяха различни вещи: един много хубав календар, на който девойка, седнала в лодка, си вееше с ветрило, а под нея се четеше — буквите бяха написани със сребърен пращец — „Модесто Родригес, първокачествени колониални стоки, Мерида (Бадахос)“, цветен портрет на тореадора Еспартеро с блестящото му гала-облекло и три или четири снимки — едните малки, а другите средно големи — на не знам кои хора, защото бях свикнал да ги виждам все там, така че не ми е идвало просто наум да попитам кои са те. Имахме също будилник, закачен на стената, и то не като украшение, защото винаги е работил точно, един червен плюшен игленик, на който бяха забодени хубави карфици с цветни стъклени главички. В кухнята имаше малко и съвсем прости мебели: три стола — единият от тях с много фина изработка, с облегалка и извити дървени крака, с плетена седалка — и една маса от борово дърво с чекмедже, която беше малко ниска за столовете, но вършеше работа. В кухнята човек се чувствуваше добре. Приятно беше в нея през лятото, когато не палехме и в нея беше хладно, та привечер сядахме на каменния под на огнището и отваряхме широко вратите; през зимата пък беше топло, защото в него понякога при малко повече грижа се запазваше жарава до сутринта. Когато в огнището играеха пламъчета, приятно беше да гледаш нашите сенки по стената. Те се движеха, приближаваха и отдалечаваха, веднъж бавно, друг път с леки скокове, сякаш си играеха. Спомням си, че когато бях малък, се плаших и дори сега, вече станал зрял мъж, изтръпвам, като се сетя за онези страхове.

Останалото в къщата беше толкова обикновено, че не заслужава да бъде описано. Имахме още две стаи, които можеха да се нарекат стаи само защото в тях се живееше, а не по никакви други белези, и конюшня.

Като се сетя за нея от време на време, не знам защо й давахме това име, толкова беше празна и занемарена. В една от стаите спяхме аз и жена ми, а в другата — моите родители, докато господ или може би дяволът реши да си ги прибере; след това тя си стоеше почти винаги празна, отначало защото нямаше кой да спи в нея, а по-късно, макар и да имаше вече кой, всеки предпочиташе кухнята, тъй като тя

беше по-светла и в нея не духаше. Сестра ми, когато идваше, спеше винаги там, а дечицата, докато ги имах, все натам ги теглеше, щом като се отскубнеха от майка си. Правичката да си кажа, стаите не бяха нито много чисти, не ги бях потегнал както следва, но нямаше и чак толкова причини за оплакване. В тях все пак можеше да се спи, а това беше и най-важното, на завет от коледните дъждове и на хлад по богородичните жеги. Най-грозното в къщата беше конюшният; беше тъмна и мрачна и стените и бяха просмукани от същата миризма на умрял добитък, която се носеше от оврага, когато през месец май трупите на измрелите животни започваха да гният и събираха гарваните.

Странно е, но като младеж, ако ме лишеха от тази миризма, чувствах се обзет от някаква смъртна мъка; спомням си за онова пътуване, което направих до главния град на провинцията, за да се явя пред военните; цял божи ден сновях не на себе си нагоре-надолу, душех въздуха като ловджийско куче. Когато се прибрах в хана, помирисах сукнения си панталон и кръвта закипя отново в жилите ми... Захвърлих възглавницата и положих глава на сгънатия панталон. Спах непробудно като къпан.

В конюшният държехме мършаво и изпосталяло магаренце, което ни помагаше в полската работа, а когато нещата тръгваха по-добре, което, ако искам да се придържам към истината, не винаги се случваше, отглеждахме също, с извинение, две или три свине. Зад къщата имахме двор, не много голям, но вършеше работа, а в него кладенец, който по-късно се наложи да затрупам, защото водата му беше опасно замърсена. Зад двора течеше вада. Понякога тя почти пресъхваше, но пълноводна никога не съм я виждал. Беше мръсна и воняща като цигански катун, но в нея аз ловях чудесни змиорки и доста често привечер го правех, ей тъй, за да си убивам времето. Жена ми, която между другото беше и духовита, казваше, че змиорките са тлъстички, защото ядат същото, което яде дон Хесус, само че един ден по-късно. Когато ми хрумнеше да ловя змиорки, часовете летяха неусетно, така че почти винаги се стъмваше, преди да се сетя да си вдигна чуковете и да се прибера. Там, далеч, подобно на ниска и дебела костенурка, на свита на кълбо змия, която се бои да се отлепи от земята, Алмендралехо започваше да пали електрическите си светлини... Жителите му естествено не знаеха, че аз по това време

ловя змиорки, че гледам как палят светлини в къщите си, че си представлявам дори как казват неща, които аз си измислям, че водят разговори, които на мене са ми хрумнали в главата. Жителите на градовете живеят с гръб, обърнат към истината, и много често не си дават дори сметка, че в полето, на няколко километра разстояние, един селянин се развлича, мислейки си за тях, докато сгъва въдицата си и вдига от земята ракитовата кошничка, в която има няколко змиорки.

Все пак винаги съм смятал лова на змиорки като забавление, несвойствено за мъжете, и по-често посвещавах свободното си време на лова; в селото ми излезе име на доста добър ловец и нека си позволя нескромността да кажа, че тези, които ми създадоха тази слава, не са били на погрешен път. Имах си една кучка птичарка: Чиспа, злонрава и свирепа, с която се разбирахме много добре. С нея отивах често сутрин на блатото, отдалечено на осем километра от селото, в посока на границата с Португалия, и никога не се връщах у дома с празни ръце. Когато тръгвах да се връщам, кучката ме изпреварваше и винаги ме чакаше на кръстопътя; там имаше кръгъл и плосък камък, подобен на ниско столче, за което си спомням с най-добри чувства, като за жив човек; и то по-добри, във всеки случай, от тези, които храня към много хора... Камъкът беше широк и някак вдлъбнат, та като седах на него, задникът ми, с извинение, се наместваше в него така удобно, че всеки път, когато трябваше да стана, изпитвах съжаление; прекарвах дълго време седнал на камъка при кръстопътя, подсвирквах си, поставил пушката между краката, заглеждах се в това, което можеше да се види, и изпушвах няколко цигари. Кучката застава пред мене на задните си лапи и ме гледаше с наведена настрани глава с двете си много будни кестеняви очички; аз и говорех, а тя наостряше леко уши, сякаш искаше да ме разбере по-добре; когато не ѝ говорех, тя хукваше да гони някой скакалец или само променяше стойката си. Всеки път, когато ставах да си ходя, обръщах, без да знам защо, глава към камъка, като че ли исках да си взема сбогом от него. Един ден камъкът ми се видя толкова натъжен, че си отивах, та нямаше как, върнах се назад и пак седнах... Кучката застана отново пред мен и пак ме погледна; сега си давам сметка, че тя имаше погледа на свещениците — изповедници, въпросителен и студен, какъвто разправят, че бил и погледът на риса... Тръпка разтърси цялото ми тяло, сякаш някакъв ток напираше да изтече през ръцете ми. Цигарата ми беше угаснала; стисках нежно

пушката — едноцевка между краката си. Кучката продължаваше да ме гледа втренчено, сякаш не ме беше виждала никога, сякаш искаше внезапно да ме обвини в нещо, и погледът ѝ така сгорещяваше кръвта в жилите ми, че усещах как настъпва моментът, в който нямаше да устоя; беше горещо, страшно горещо и моите очи се извъръщаха уморени от забития в мен като гвоздей поглед на животното...

Грабнах пушката и стрелях; напълних я пак и гръмнах повторно. Кръвта на кучката, тъмна и лепкава, бавно се разстиляше по земята.

2

От детството си не пазя особено добри спомени. Баща ми се казваше Естебан Дуарте Динис и беше португалец. Когато аз бях дете, трябва да е бил четиридесетгодишен, висок, пълен, планина човек. Лицето му беше загоряло от слънцето, а огромните му черни мустаци висяха надолу. Разправяли са ми хората, че като млад сучел мустаците нагоре, но след като лежал в затвора, помръкнал блясъкът му, отслабнали силите на мустаците и до края на живота си той ги носеше виснали надолу. Изпитвах към него голямо уважение и не малко страх. Колчем успявах, се изнизвах нанякъде и се стараех да не му се мяркам пред очите; беше суров и рязък и не търпеше да му се възразява, с което, разбира се, аз се съобразявах, защото бях изпитвал гнева му на собствения си гръб. Разгневеше ли се, а това му се случваше за щяло и не щяло, нанасяше почти без повод страшен побой на майка ми и на мен. Майка ми се опитваше да си върне, ей така, за да го вразуми, но какво ми оставаше на мене — маловръстен, какъвто бях, — освен да посрещам всичко с примирение. А колко боли, когато си толкова малък.

Не посмях никога да запитам нито него, нито майка си защо е лежал в затвора, тъй като си мислех, че по-благоразумно е да не се бутам сред шамарите — и без това не малко си изпащях; но нека прибавя, че не се и наложи да ги питам, защото никога не липсват състрадателни души, особено в такива малки селца като нашето. Намериха се хора, които побързаха да ми разкрият всичко. Били го задържали като контрабандист. Изглежда, че вършел тази работа в течение на много години, но нали знаете: веднъж стомна за вода, дважд стомна за вода, на третия вземе, че се счупи и понеже, като работиш, все ще сбъркаш, още повече, че хванеш ли кривия път, на добро не ще налетиш, ето че един прекрасен ден, когато сигурно най-малко е очаквал — защото самонадеяността погубва и най-храбрите, — граничарите го проследили, открили стоката и го пратили в затвора.

Оттогава сигурно е минало много време, защото не си спомнях за нищо, а може и да не съм бил още роден.

Майка ми, противно на моя баща, не беше дебела, макар и да беше едра жена; висока и изпита, тя нямаше вид на здрав човек, защото беше с жълтеникава кожа и хлътнали бузи, та би казал човек, че е вече или е на път да стане охтичава. Майка ми беше сприхава и рязка, винаги в дяволски лошо настроение, а езикът ѝ, дано бог ѝ е простил, по всяко време бълваше най-страшни ругатни, и то без особени поводи. Обличаше се винаги в черно, не обичаше водата, и то, ако трябва да кажа самата истина, никак, защото през всичките години, когато я помня, виждал съм я да се мие само веднъж, когато баща ми я нарече пияница и тя поиска да му докаже, че не се бои от водата. Но не може да се каже, че не обичаше и виното, защото, щом спестеше няколко песети или ги намереше, пребърквайки жилетката на мъжа си, тя ме пращаше до кръчмата, за да донесе шише вино, което криеше под леглото си, за да не го напипа баща ми. В двата края на устата имаше посивели мустачки, а острата си сплъстена коса тя събираше на не много голям кок точно на върха на главата си. Около устата ѝ личеха белези, дребни и розови като ранички от сачми, останали, така си мисля аз, от някакви лоши пъпки, които е имала като млада; понякога, през лятото, тези белези сякаш се съживяваха, зачервяваха се и образуваха гнойни връхчета като главички на топлийки, но след това есента ги лекуваше, а зимата дори ги заличаваше.

Родителите ми не се разбираха. Образование почти нямаха и към това се прибавяше липсата на, кажи-речи, всякакви добродетели и незачитане на божите заповеди (недостатъци, които аз, за мое голямо нещастие, наследих от тях) и всичко това ги караше да нехаят, колчем е трябвало да се спазват принципи и да се обуздават инстинкти. Така, по всякакъв повод, колкото и незначителен да е бил той, страшно се развилняваха, развихряха се бури, които траеха по цели дни, просто не им се виждаше краят. Аз по правило не вземах ничия страна, защото, правичката да си кажа, все едно ми беше кой от двамата ще опере пешкира; веднъж бях доволен, че баща ми бяхтеше мама, друг път обратното, но никога не съм обръщал на това особено внимание.

Майка ми не знаеше да чете и да пише; баща ми беше грамотен и толкова се, гордееше с това, че през ден, с повод и без повод, изтъкваше това си предимство. Често наричаше майка ми простачка, а

това беше за нея много тежка обида и тя настръхваше като таралеж. Понякога баща ми се връщаше у дома с вестник в ръка и без да пита дали ни се слуша, караше ни да седнем и двамата в кухнята и ни четеше новините; след това започваше да коментира, а аз се разтрепервах, защото тези коментарии слагаха винаги начало на някаква кавга. Майка ми, за да го засегне, подхвърляше, че във вестника нямало нищо от това, което баща ми четеше, и че всичко, което казвал, си го измислял. Тези думи го вбесяваха, той започваше да крещи като луд, наричаше я простакия, вещица и накрая заявяваше гръмогласно, че ако той можел да измисли това, което пишели вестниците, и наум нямало да му дойде да се ожени за нея. Иди ги спри след това. Тя го наричаше нещастник и дрипльо, подмяташе му, че бил голтак и португалец, а той, като че ли само чакаше да чуе тези думи, за да я набъхти, сваляше колана си и я гонеше из кухнята, докато му омръзне. В началото аз отмъквах по някой и друг удар, но когато позахитрях малко, разбрах, че ако искаш да останеш сух, не трябва да излизаш на дъжда. Така почнах да постъпвам. Като надуших накъде вее вятърът, оставях ги и се измъквах. Да правят, каквото щат!

Истината е, че животът в моето семейство не беше никак весел, но понеже не ни е дадено да избираме, а още преди да се родим, ни е писано кой какво го чака, стремях се да се примирявам с това, което ми се е паднало, тъй като само това ме избавяше от отчаяние. Като малък, когато волята на човек е най-податлива на внушение, пратиха ме за кратко време на училище. Баща ми казваше, че борбата за живот е много тежка и че човек трябвало да се подготви, за да участва в нея с единственото оръжие, което били сме могли да овладеем — оръжието на ума. Казваше ми всичко това на един дъх, като да го беше научил наизуст, а гласът му в подобни случаи ми изглеждаше някак забулен, придобиваше неподозирани за мен оттенъци. После и сякаш разкалял се, прихваше да се смее шумно, като в края на краищата ми казваше почти с обич:

— Не ми обръщай внимание, синко... Започвам да старея.

Замисляше се и пак повтаряше тихичко:

— Старея... Започвам да старея...

Моето учение трая ден до пладне. Баща ми, казах вече, беше буен и властен, но само в някои случаи, в други се проявяваше като слаб и боязлив. Изобщо бях забелязал, че той проявяваше характер

само в най-обикновени нещица, а в по-важните работи — не знам дали от страх или от нещо друго — рядко държеше на своето. Майка ми не искаше аз да ходя на училище и винаги когато намереше повод, а и без повод, ми натякуваше, че писано ли е някому да не се измъкне през целия си живот от сиромашията, за какво му било да се учи. Хвърли семе в благодатна почва, защото и мен съвсем не ме влечеше да ходя на училище. И така двамата, с помощта на времето, успяхме да убедим баща ми, които склони да напусна учението. Знаех вече да чета и да пиша, да събирам и да вадя и всъщност знаех достатъчно, за да се оправям. Бях на дванадесет години, когато напуснах училището; но нека не бързае толкова, защото всяко нещо си иска реда, а като ставаш рано, съвсем не значи, че е съмнало по-рано.

Бях много малък, когато се роди сестра ми Росарио. Пазя за онова време само смътен и неясен спомен и не знам до каква степен ще мога да разкажа правдиво за случилото се; ще се опитам въпреки всичко и мисля, че макар и разказът ми да се окаже неточен, той все пак ще бъде по-близо до действителността, отколкото това, което вие можете да си представите било с помощта на въображението си, било, защото имате набито око, с една дума казано, бързо схващате. Спомням си, че Росарио се роди следобед и беше много топло. Трябва да е било юли или август. Жетва беше минала и полето беше пусто. Щурците стържеха ли, стържеха с трионите си, ще речеш, че са решили да нарежат на парчета костите на земята. Хора и добитък се бяха прибрали в селото, а слънцето горе, като някакъв всемогъщ господар, осветяваше и изпепеляваше всичко... Майка ми раждаше винаги много трудно и болезнено; тя беше мъжкарана и мършава, та болката надхвърляше силите ѝ. Тъй като тя, нещастната, никога не е била пример на добродетели, нито на качества и тъй като не умееше да страда и да мълчи като мен, всичко у нея избиваше на крясъци. Беше крещяла вече няколко часа, когато Росарио се появи на бял свят, защото — като пискюл на всичко — тя раждаше бавно. То нали и поговорката си го казва: жена, която ражда бавно и има мустаци... (не изписвам втората част на поговорката от уважение към достопочтената особа, към която са отправени тези редове). Бабуваше на майка ми една съселянка, сеньора Енграсия, онази от хълма, лечителка на всякакви болези и акушерка, половин вещица и доста потайна жена, която беше донесла някакви мехлеми, с които налагаше корема на

родилката, за да намали болките, но тъй като тя, със или без мехлем, все си крещеше, колкото ѝ глас държи, на сеньора Енграсия не можа да ѝ хрумне нищо друго, освен да започне да я кори, че е неверница и лоша християнка и понеже в този момент крясъците на майка ми се развихряха все повече като истинска буря, аз си помислих дали не е вярно, че дяволът се е вселил в нея. Краткотрайно беше съмнението ми, защото скоро ми стана ясно, че причината за тези необичайни крясъци беше новата ми сестра.

Баща ми дълго време крачеше надлъж и нашир из кухнята. Когато Росарио се роди, той се приближи до леглото на майка ми и без да се съобрази с особените обстоятелства, започна да я нарича крадла и уличница и да ѝ нанася такива силни удари с токата на колана си, че още се чудя как не я прати на оня свят. След това излезе и цели два дена никакъв го нема; когато се върна, той беше пиян-залян, приближи се до леглото на майка ми и я целуна; майка ми се остави да я целуне... След това отиде да спи в конюшната.

3

На Росарио ѝ наредиха креватче в някакъв не много дълбок сандък, на чието дъно разпиляха цяла възглавница дреб. Поставиха я в него, до самото легло на майка ми, повита в памучни ленти и така начучулена, че все си мислех, това дете ще вземат да го удушат. Не знам защо, но дотогава винаги си представях, че бебетата са бели като мляко, така че моята сестричка хич не ми хареса — добре си го спомням, — когато я зърнах такава една лепкава и червена като сварен рак; на главата си имаше рядък мъх, като перушина на скорец или на малко гълъбче, който изпада след месеци, а ръчичките ѝ бяха такива едни сгърчени и безкръвни, че чак да ти е неприятно да ги гледаш. Когато след три или четири дни развиха памучните ленти, за да я поизчистят малко, успях да я поразгледам по-внимателно и мога да кажа, че не се погнусих както първия път. Кожата ѝ се беше поочистила и посветляла, очичките, които още не отваряше, сякаш се мъчеха да помръднат клепаците, а и ръчичките ѝ не бяха вече така сгърчени. Сеньора Енграсия — може да си е всякаква там, какви ли не ги разправяха, но няма спор, че помагаше на нуждаещите се — я изми най-грижливо с розмаринова вода и след това отново я пови с най-малко изцапаните памучни ленти, отдели, за да изпере най-изцапаните, а на бебето му дойде всичко това толкова добре, че спа непробудно часове подред и беше много тихо в къщи, никой не можеше да разбере, че си имаме новородено. Баща ми често сядаше на пода до сандъка и прекарваше така цели часове, като не сваляше поглед — поглед на влюбен, загледан в дъщеря си, както казваше сеньора Енграсия, — така че аз почти забравих истинския му нрав. После ставаше, излизаше да се позавърти из селото и се връщаше, когато най-малко го очаквахме, в най-непривични за него часове, и пак сядаше до бебето, с разнежено лице и толкова смирен поглед, че всеки, който го видеше, ако не знаеше кой е, щеше да си помисли — каква божа кравица!

Росарио растеше слабичка и хилава — малко живот успяваше да изсмуче от празните гърди на майка ми! — и първите ѝ години бяха

толкова трудни, че не веднъж беше на път да ни напусне. Мъчно му беше на баща ми, като гледаше, че детенцето му не закрепва, но нали разрешаваше всички въпроси с безбожно напиване, за майка ми и за мен се заредиха такива лоши дни, че съжелявахме за времето, което ни се струваше тежко, защото не подозирахме, че има и по-лошо. Такива са човешките работи — ненавиждаш това, което имаш, а след това съжеляваш за него! Майка ми, чието здраве след раждането се беше влошило още повече, понасяше невероятни побоища, а аз, когато баща ми успееше да ме докопа, макар и това да не беше лесно, отнасях такива ритници, че или до кръв ми ожулваше задника (с извинение), или оставяше такива следи по гърба и гърдите ми, сякаш ме бяха жигосвали.

Постепенно момиченцето се съвземаше. Бяха посъветвали майка ми да го храни с някакви супи с червено вино и благодарение на тях то посъбра сили. Тъй като времето си върши своето, то проходи, макар и малко късничко, а защото беше будно дете, се разбъбри рано, и то с такава леснина, че всички ни учудваше с приказките си.

Минало е онова време, когато децата досущ са си приличали. Росарио порасна, стана почти девойче — вглеждайки се в нея, забелязвахме, че е по-чевръста от гущер — и понеже в нашето семейство не ни беше писано да използваме мозъка си за това, за което ни е даден, момиченцето скоро стана пълна господарка на дома и правеше с нас, каквото си поиска. Ако по природа тя беше добра, щеше да направи чудеса. Но бог, който явно не беше пожелал никой от нас да се отличи с добри наклонности, насочи нейния живот към други занимания и скоро разбрахме, че по-добре е щяло да бъде, ако не беше чак толкова будна. За всичко я биваше, но вършеше само лоши неща — крадеше с вещина и изкусно като дърта циганка, научи се да пие още като дете, служеше на старата като сводница в нейните похождения и понеже никой не се зае да я оправи и да насочи към доброто очевидните ѝ дарования, работите тръгнаха от лошо по-лошо, докато един ден — беше навършила вече четиринайсет години — задигна малкото ценни неща, които имаше в нашата колиба, и забягна в Трухильо, в публичния дом на Елвира. Можете вероятно да си представите какво стана в моя дом след нейното заминаване! Баща ми обвиняваше майка ми, тя обвиняваше него... Отсъствието на Росарио се отрази най-много на сприхавостта на баща ми, защото, ако преди,

когато тя беше още при нас, той се стараеше да беснее само когато я нямаше, сега, след нейното бягство, всеки час и всяко място му даваха поводи, за да вилнее на воля. Любопитно беше, че баща ми, който по грубост и твърдоглавие нямаше равен на себе си, слушаше само Росарио. Достатъчен беше само един поглед на Росарио, за да се усмири гневът му и често на нейното присъствие дължихме, че ни се спестяваха големи побоища. Кой ще предположи, че такова едно крехко създанийце може да властвува над мъжага като баща ми!

В Трухильо тя живя около пет месеца, а след това се върна у дома болна от някаква треска и лежа ни жива, ни умряла почти цяла година, защото болестта ѝ беше коварна и я докара толкова близо до гроба, че по настояване на баща ми — той беше пияница и кавгаджия, но кой може да отрече, че беше добър и вярващ християнин — дадох ѝ светото причастие и я подготвиха, ако се стигнеше дотам, за последното пътуване. В хода на болестта ѝ, както при всяка болест, имаше резки промени и след дните, когато изглеждаше, че се съвзема, настъпваха нощи, през които я чакахме да свърши. Родителите ми ходеха мрачни и от онова тъжно време пазя само един хубав спомен — старите бяха толкова угрижени, че изтекоха няколко месеца, без в нашата къща да плющят плесници... Съседките се надпреварваха да препоръчват билки, но тъй като ние си имяхме най-голяма вяра на сеньора Енграсия, оставихме я нея да лекува Росарио. Лечението, което предписа, беше сложно, един господ само знае колко сложно беше то, но тя вложи в него цялото си умение и знания. Добре стана, че се опита и това, защото, макар и много бавно, пролича, че здравето на Росарио започва да се подобрява. Както казва поговорката: черен гологан не се губи. Не искам с това да кажа, че Росарио беше черен гологан, но не мога и да си сложа ръката в огъня, че е била цвете за мирисане. Така или иначе, след като изпи отварите на сеньора Енграсия, нужно беше само да мине известно време, за да си възвърне здравето, а заедно с това и предишния добър вид и жизнерадост.

Щом оздравя и когато радостта беше на път да се появи отново в нашия дом, защото само грижата по дъщеря им караше родителите ми да се понасят, Росарио започна пак да си показва рогата, след това събра каквото можа в торбата си, вдигна платна и без да каже дори сбогом, се измъкна един прекрасен ден, като този път хвърли котва в Алмендралехо, където постъпи на работа в публичния дом на Ниевес

Мадридчанката. Сигурно е, или поне така смятам, че и най-калпавият човек крие в себе си зрънце доброта, тъй като Росарио не ни забрави напълно и от време на време — за именните ни дни или за Коледа — ни изпращаше по някоя жилетчица, която, макар и да беше излишна като колан след богат обед, все пак беше знак на внимание, защото тя, ако и заради занаята ѝ да се налагаше да ходи по-богато облечена, сигурно не плуваше в изобилие. В Алмендралехо я сполетя нещастieto да се запознае с мъжа, който щеше съвсем да я разсипе; не да я опозори, защото честта ѝ сигурно е била вече опетнена по онова време, но да я разори и материално, понеже, загубила веднъж честта си, единственото, което ѝ оставаше, беше да печели пари. Този негодник се казваше Пако Лопес, по прякор Контето. Трябва да призная, че беше хубавец, макар и да гледаше някак в неопределена посока, поради това, че едното му око беше стъклено — истинското око беше загубил бог знае при какъв подвиг, — и този особен поглед можеше да смути и най-нахакания. Беше висок, русоляв, напет и действително се контеше, така че не бе сбъркал онзи, който за първи път го бе нарекъл Контето. Единствената му професия беше да извлича полза от хубавото си лице и тъй като жените са си доста глупави, той предпочиташе да не работи и се оставяше да го издържат. На мене това ми се струва много лошо, сигурно защото не съм го правил никога. Говореше се, че преди време се бил подвизавал като тореадор по андалуските арени. Не знам дали трябваше да се вярва на това, защото той не ми се виждаше никак храбър и единствено се извявяваше като смелчага в отношенията си с жените, но понеже те, включително и моята сестра, му вярваха сляпо, той си живееше царски — излишно е да добавям, че жените са се захласвали винаги по тореадорите. Веднъж, когато минавах покрай имението „Лос Харалес“ на дон Хесус — бях тръгнал на лов за яребици, — срещнах Контето, който беше излязъл от Алмендралехо да се поразтъпче из планината и да подиша чист въздух. Беше се докарал с кафяв костюм и каскет, а в ръката си държеше раkitова пръчица. Поздравихме се, а той, мръсникът му с мръсник, като забеляза, че не го питам за сестра си, поиска да ме накара аз да заговоря за нея. Аз мълчах и той сигурно забеляза, че се бях смутил, защото ей тъй на, все едно, че нищо не искаше да каже, когато бяхме вече на път да се разделим, подхвърли:

— Къде е Росарио?

— Ти знаеш...

— Аз ли?

— Ами ти, разбира се! Ако ти не знаеш, кой ще знае?

— От къде на къде ще зная аз?

Говореше много сериозно, всеки би помислил, че той никога през живота си не беше лъгал. Не ми беше приятно да говоря с него за Росарио, какво да се прави, има странни неща в живота на човека.

Контето шибаше храстите с пръчицата.

— Е добре, щом е тъй, ще ти кажа за твое сведение, че тя е жива и здрава. Нали това те интересува?

— Виж какво, Конте! Нямах насреща си някоя баба, аз не си поплювам много, много! Не ме дразни!... Не ме предизвиквай!

— С какво ще те дразня, като изобщо нямах основание да се дразниш? Какво искаш да знаеш за Росарио? Какво общо има с теб Росарио? Че е твоя сестра? Добре, та какво от това? Ние с нея си имаме любов, щом сме седнали да приказваме за тези неща.

В приказките беше по-силен от мене, в това няма спор, но ако се бяхме счепкали, кълна се в най-святото, щях да го убия, преди да ме е докоснал. Мъчех се да не кипвам, защото не е да не се познавам, пък и между мъже не върви да се стига до свада, когато единият от тях държи пушка в ръка, а другият е без оръжие.

— Виж какво, Конте, по-добре е да не говорим! Казваш, че ти е любовница. Добре, нека е така. И какво от това?

Контето се засмя. Изглежда, търсеше свадата.

— Знаеш ли какво искам да ти кажа?

— Какво?

— Ако ти беше любовник на сестра ми, щях да те убия.

Преглътнах обидата, замълчах, но бог ми е свидетел, че от този ден се поболях. Не исках да се разправам, защо точно, и аз не знам. Чудно ми беше, че ми се говори по този начин. На село никой не би подръзнал да ми каже и половината.

— Ако те видя още веднъж да се влачиш подире ми, ще те претрепя посред площада, пред очите на хората.

— Много се силиш!

— Ще те направя на решето.

— Внимавай, Конте! Мери си думите!

Този час в ребрата ми се заби трън, който си стои забит там и до ден-днешен.

И до днес не мога да си обясня защо не го изтръгнах още тогава. След известно време, когато Росарио се върна у дома, за да лекува друга треска, тя разправи края на историята. Контето посетил същата онази нощ дома на Ниевес, за да се види с Росарио, дръпнал я настрана и ѝ казал:

— Знаеш ли, че брат ти е фуста и дори по-лошо от това?

— Шумка да шумне, дим да го няма!

Сестра ми се опитала да ме защити, но напразно, той беше победил. Беше ме победил в единствената свада, която бях загубил, и то защото не постъпих така, както си знаех.

— Виж, гълъбче, нека сега говорим за друго. Потръгна ли ти работата?

— Спечелих осем песети.

— Само толкова?

— Нито стотинка повече. Какво да се прави? Времената са лоши. Контето започнал да я шиба по лицето с ракитова си пръчка, докато му омръзнало.

После...

— Знаеш ли, че брат ти е фуста и дори по-лошо от това?

Сестра ми ме накара да се закълна в нейното здраве, че няма да напусна селото.

Забитият в ребрата ми трън не спираше да ме боде и до днес не мога да си обясня защо не го изтръгнах още тогава...

Надявам се, че ще ми простите за безпорядъка в моя разказ, увличам се да говоря за отделни хора и не се придържам към последователността, движа се от началото към края и от края към началото като залутан в пясъка рак, но аз не мога — така поне мисля — да разказвам по друг начин, нещата изникват от само себе си и както ми идват на ума, не съм се помъчил да изградя нещо стройно като роман, защото това нямаше по всяка вероятност да ми се отдаде и винаги щях да бъда изложен на опасността да се впусна да говоря безспир, докато почувствувам, че ми секва дъхът, че въздух не ми стига и тогава ще се чудя откъде да почна и какво да правя.

Годините летяха за нас както за всички хора, у дома животът протичаше по все същите пътеки и само ако започна да измислям, ще съм в състояние да прибавя някои неща, които да не можете самите вие да си представите.

Петнайсет години след като се беше родило сестричето ми и когато най-малкото можеше да се очаква, че майка ми ще ни роди брат — та тя беше само кожа и кости, пък и не малко години ѝ се бяха натрупали на гърба, — ето че една сутрин осъмна с пълен корем, който знае от кого, макар и да подозирам, че ще да е било от сеньор Рафаел, с него се беше свързала по това време, така че не ни оставаше нищо друго, освен да изчакаме да изтече определеният от природата срок, за да посрещнем новия член на семейството. Раждането на нещастния Марио — това име дадохме на новия брат — беше по-скоро неочаквано и неприятно събитие, защото като връх на всичко, сякаш не беше достатъчен срамът, че майка ми ражда на тези години, всичко това съвпадна със смъртта на баща ми, която, ако не беше толкова трагична, можеше да предизвика смях, стига, разбира се, да се погледнеше на нея хладнокръвно. Когато Марио дойде на бял свят, баща ми беше вече от два дни затворен в килера; беше го ухапало бясно куче и макар отначало да смятахме, че няма да го хване бяс, по-късно го нагазиха такива едни втрисания, които ни убедиха в

обратното. Сенъора Енграсия ни предупреди, че погледът му можеше да накара майка ми да пометне и понеже за нещастния нямаше лек, успяхме да го затворим с цената на неимоверни усилия и с помощта на няколко съседни. Внимавахме много, защото хапеше, който му попаднеше, и то така, че можеше да отнесе ръката на някого, ако успееше да я докопа. Още си спомням с мъка и уплаха за онези часове. Господи, какви усилия трябваше да положим ние всичките, за да му надвием! Мяташе се като лъв, кълнеше се, че ще ни избие всичките и такъв огън гореше в очите му, че щеше несъмнено да си изпълни закана, ако му позволеше бог. От два дена, повтарям, го държехме затворен и той така крещеше и така риташе вратата, че стана нужно да я подпрем с греди, следователно нямаше нищо странно в това, че Марио, стреснат и от крясъците на майка ми, се появи на този свят уплашен и като че ли не с целия си. Баща ми се смълча на следващата нощ — точно срещу Богоявление — и когато отидохме да го извадим, тъй като разбрахме, че е умрял, намерихме го там, проснал се на пода, на лицето му беше изписан такъв страх, сякаш беше слязъл вече в ада. Аз доста се уплаших, като забелязах, че майка ми, вместо да плаче, както очаквах, започна да се смее и не разбрах как се въздържах да спра сълзите си, които напиреха при вида на трупа с изцъклени, кървясали очи и с полуотворена уста, захапала морав език. Когато дойде време да го погребем, дон Мануел, свещеникът, щом като ме видя, ми дръпна една кратка проповед. Не помня много нещо от това, което ми каза; говори ми за отвъдния живот, за небето и за ада, за Дева Мария, за паметта на баща ми и когато на мен ми хрумна да кажа, че колкото за паметта на баща ми, най-добре е да не си го спомням, дон Мануел прекара ръка по главата ми и ми каза, че смъртта пренася хората от едно царство в друго и че се показва много ревнива, ако ние мразим това, което тя е отнесла, за да го съди бог. Не го каза точно така, говори, разбира се, с много точни и ясни думи, но всъщност това, което поиска да ми каже, не се различава много от това, което написах тук. Оттогава, колчем срещнех дон Мануел, го поздравявах и му целувах ръка, но когато се ожених, жена ми каза, че ще започнат да ме подиграват, че съм баба, ако продължавам да правя тези неща, и аз, разбира се, престанах да го поздравявам. По-късно научих, че дон Мануел бил ме сравнил с роза, цъфнала на бунище, и господ знае защо в същия миг изпитах желание да го удуша. После забравих, защото,

макар по природа да съм сприхав, гневът ми стихва бързо, а на всичко отгоре и като се поразмисля малко, не съм бил никога много сигурен дали бях вникнал напълно в смисъла на онези думи. А може би дон Мануел не беше казал нищо подобно — на хорските приказки не бива да се вярва сляпо, — пък и да беше го казал... Кой знае какво е искал точно да каже! Кой знае дали не е искал да каже това, което аз разбрах!

Ако Марио беше имал разум, когато напусна този грешен свят, сигурно нямаше да си тръгне много доволен от него. Той живя малко сред нас, сякаш беше надушил в каква роднинска среда му предстоеше да живее и беше предпочел да я жертвува и да потърси обществото на невинните в рая. Бог знае, че той налучка правилния път, а да не говорим колко страдания си спести, като живя толкова малко! Когато ни напусна, Марио не беше още навършил десет години, малко на брой за големите му страдания, но несъмнено достатъчни, за да се научи да говори и да ходи, а той изобщо нито проговори, нито проходи. Влачеше се, нещастникът, като змия по земята и с гърлото и носа издаваше някакви писъци също като плъховете — това само се научи да прави. Още от самото начало на всички ни стана ясно, че клетото се беше родило малоумно и малоумно щеше да си умре; едва след като навърши година и половина, му поникна първият зъб. Но той не само закъсна, а и израсна толкова не на място, че сеньора Енграсия, истинско наше провидение в толкова много случаи, му го извади с канап, за да не вземе да се забие в езика му. По същото време и може би поради многото кръв, която нагълта след изваждането на зъба, целият му задник (с извинение) се изрина и сетне, поради това, че гнойта се смеси с пикочта, кожата му се обели до живо месо. Наложиха се да го лекуват с оцет и сол, та бедното така се дереше да плаче, че можеше да скъса от мъка и най-коравото сърце. След това изминаха няколко години на относително спокойствие. Детето си играеше с една бутилка — бутилките привличаха най-силно вниманието му, — или се изтягаше на слънце, а от време на време пълзеше било из двора, било до външната врата. И така си живуркаше невинното създание, кога по-добре, кога по-зле, но все пак по-спокойно. Един ден обаче — беше навършило четири години — съдбата внезапно се овълчи срещу него. Без да си го е търсил или желал, без да е обидил бога или който и да било човек, една свиня (с извинение) изяде на Марио двете уши. Дон Раймундо, аптекарят, наръси раните му с някакъв жълтеникав прах,

сигурно сяр, и толкова жалък му беше видът — пожълтяло и без уши, — че всички съседки му носеха по нещичко в неделя — повечето от тях сладкиши, други бадеми, трети маслини в масло или малко наденица... Бедният Марио! Как благодареше за вниманието с черничките си очички! Състоянието му, и без това лошо дотогава, се влоши още повече след злополуката със свинята (с извинение). По цели дни и нощи плачеше и виеше като изоставено и понеже малкото търпение, което беше останало у майка ми, се изчерпа точно когато ѝ беше най-нужно, лежеше с месеци наред по пода и се хранеше с каквото му се подхвърляше. Беше толкова мръсно, че дори и аз — защо да лъжа, никога не съм се мил много често — се гнусях от него. Когато някоя свиня (с извинение) се мярваше пред погледа му, а това на село си се случва доста често, колкото и да не ти се иска, братчето ми изпадеше в такава тревога, че направо полудяваше — крещеше още по-силно от обикновено, — мъчеше се да се скрие зад нещо и по лицето и в очите му се изписваше такъв ужас, че и дяволът би се стъписал — сигурен съм в това, — ако се опиташе да се появи на земята.

Спомням си, че един ден — беше неделя, — по време на една от онези ужасни уплахи, толкова голям беше страхът му и толкова силен гневът му, че в бягството си нападна — един господ знае защо — дошлия у дома сеньор Рафаел, който след смъртта на баща ми се разпореждаше у нас, като да беше у дома си. Нещастното взе, че ухапа стареца по крака; да знаеше колко щеше да си изпати, нямаше да го направи, защото нападнатият така го ритна със свободния си крак по мястото, където беше останал белег от изяденото ухо, че малкото се вцепени като мъртво. От него шурна някаква течност, а аз си помислих, че ще му изтече кръвта. Старецът се хилеше, сякаш беше извършил кой знае какъв подвиг, а аз така го намразих от този ден, че, кълна се, щях да го затрия при първия удобен случай, ако господ не беше го отдалечил от погледа ми своевременно.

Детенцето остана да лежи проснато на земята, а майка ми — уверявам ви, че се уплаших, защото тогава разбрах какъв калпав човек е тя — не посегна да го вдигне, а заприглася на смеха на дон Рафаел. Бог ми е свидетел, че не ми липсваше желание да го вдигна, но предпочетох да не ГО сторя, защото, ако сеньор Рафаел беше

подхвърлил, че съм много нежна душичка, кълна се в бога, щях да го претрепя пред очите на майка ми.

Тръгнах към селото, за да се опитам да забравя. По пътя срещнах сестра си — тя по това време живееше при нас, — разказах ѝ за случилото се и прочетох в очите ѝ такава омраза, че си представих колко зла може да бъде тя, ако ти е враг. Спомних си, не знам защо, за Контето и се засмях при мисълта, че някой ден сестра ми можеше да го погледне с тези очи...

Когато, два дълги часа след случилото се, ние се прибрахме у дома, сеньор Рафаел си вземаше сбогом. Марио продължаваше да лежи ничком, там, където го бях оставил. Стенеше тихо, а белегът на мястото на ухото му беше станал още по-морав и по-грозен. Сестра ми, за която си мислех, че ще писне до бога, го вдигна от пода и го постави да легне в коритото. Тогава тя ми се видя по-хубава от всеки друг път — роклята ѝ беше синя като небето, тя се държеше като майка, готова да защити със зъби и нокти рожбата си, тя, която не беше и никога нямаше да бъде майка...

Когато сеньор Рафаел си отиде най-сетне, майка ми взе Марио, полюля го в skutите си и му близа цяла нощ раната като току-що родила малките си кучка; детенцето се оставяше да го гледат и се усмихваше... Заспа с тази усмивка на устните си. През тази нощ аз го видях за пръв и последен път да се усмихва...

Мина известно време, без да се случи на Марио нова беда, но понеже почне ли съдбата да преследва човека, за него няма спасение дори и в дън земя да се скрие, настъпи денят, когато, след като го търсихме къде ли не, изведнъж го открихме удавен в една делва с дървено масло. Намери, го сестра ми Росарио. Стърчеше като крадлива сврака, изненадана от внезапен порив на вятъра. Прекатурнат през отвора на делвата, забил нос в дъното... Когато го вдигнахме, струйка дървено масло потече от устата му като златна нишка от намотано в корема му кълбо. Косата му, която приживе беше пепелява, блестеше сега с толкова живи отблясъци, сякаш беше възкръснала в момента на смъртта му. Това беше единственото странно нещо, което съм запомнил от смъртта на Марио.

Майка ми не оплака дори смъртта на детето си. На жена, която не проронва няколко сълзи над нещастieto на детето си, сигурно не само сърцето ѝ е кораво. Тя цялата е пресъхнала... За себе си мога да кажа — и съвсем не се срамувам, — че плаках, плака и сестра ми Росарио. И че така силно намразих майка си и толкова бързо растеше омразата ми, че започнах да се плаша от себе си. Жена, която не плаче, е никому ненужен пресъхнал извор или небесна птица, която не пее и на която с волята божя ще окапят крилете, защото на зверовете не им трябват криле!

Много често съм си мислил, пък и сега се замислям дали трябва да напиша истината, причината, заради която първо престанах да уважавам майка си, а после с течение на годините престанах и да я обичам и да се държа с нея както подобава; много съм си мислил, защото исках да внеса яснота в спомените си. За да проумея по кое точно време тя престана да бъде майка в моето сърце и кога по-късно стана мой враг. Заклет враг, защото няма по-лоша омраза от омразата между хора, в чиито жили тече еднородна кръв; враг, по когото си изхабих цялата злъч, защото никого не мразиш с по-голямо настървение от човека, на когото приличаш, и така стигах до

положението да ненавиждаш себеподобния си. След като дълго мислих и не успях всичко да си изясня, единствено ми се отдаде да разбера, че много отрано бях започнал да не уважавам майка си, и то когато не намерих в нея нито една добродетел, която да подражавам, нито един божии дар, който да наследя, и че уважението беше напуснало сърцето ми, когато видях в нея толкова недостатъци, недостатъци, които, събрани накуп, не можеха да се поберат в гърдите ми. Че я мразя, така както истински се мрази човек, почувствувах едва след известно време — защото омразата, както и любовта, се ражда изведнъж — и ако кажа, че тя се появи горе-долу по смъртта на Марио, смятам, че няма да съм сбъркал много.

Подсушихме трупа на детето с ленени конци, за да не се яви прекалено омазнено пред Страшния съд, направихме му саван от някакви басми, които се намериха в къщи, обухме му платнени обувки, които отидох да му купя в селото, и му вързахме бледовиолетовата му вратовръзчица — приличаше на пеперуда, невинно кацнала върху мъртвеца. Сеньор Рафаел, който изведнъж се показва много благоразположен към мъртвия Марио, когото приживе беше така безмилостно измъчвал, ни помогна да приготвим ковчега. Сновеше нагоре-надолу, прилежен и усърден като млада булка, носеше ту гвоздеи, ту дъски, ту кутията с бялата боя, а аз не можех да си откъсна мисълта от неговото усърдие и прилежание, защото, без да съм знаел тогава, както и сега защо — но сърцето ми го подсказваше, — бях сигурен, че вътрешно блаженствува. От време на време казваше някак привидно разсеяно: „Такава е божията воля! Ангелчетата да се приберат в рая!“ — неговите думи ме караха да се замислям толкова дълбоко, че и сега дори с мъка мога да определя какво точно чувствувах. След това, докато ковеше дъските или докато ги боядисваше, повтаряше си като някакъв припев: „Ангелчетата — в рая! Ангелчетата — в рая!“ — и думите му биеха в сърцето ми, сякаш в него имаше часовник... Часовник, който напираше да ми пръсне гърдите... Часовник, който се подчиняваше на ритъма на неговите думи, изговорени бавно и особено изискано, и на израза на влажните му сини очички, каквито са очите на пепелянката, които ме гледаха с явното желание да събудят в мен симпатия, а в жилите ми течеше само потисната омраза... С особено неприятно чувство си спомням онези часове:

— Ангелчетата — в рая! Ангелчетата — в рая!

Проклет старик! А само как се преструваше, хитрецът му с хитрец! Но нека говорим за друго.

За мен винаги е било загадка, но всъщност никога не съм се истински замислял, как точно изглеждат ангелите; беше време, когато аз си ги представях руси и облечени с дълги сини или розови фусти; по-късно ги виждах с цвета на облаците и по-тънички от житни стъбълца дори. Все пак едно мога да кажа, и то със сигурност, че никога не бях си ги представял като братчето ми Марио. Това именно ме караше да мисля, че зад думите на сеньор Рафаел се крие някакво коварство, някакви долни мисли, каквито можеха да се очакват от калпав като него човек.

Погребението на Марио, както преди години погребението на баща ми, беше бедно и скучно. Около ковчега се бяха събрали, не преувеличавам, само пет-шест души — свещеникът дон Мануел, послушничето Сантяго, Лола, три или четири старици и аз. Напред вървеше Сантяго с кръста в ръце, подсвиркваше си и подритваше камъчетата по пътя. Зад ковчега вървеше дон Мануел, с бялата си одежда над расото, подобна на онова наметалце, което си слагат жените, когато се решат, а отзад вървяха стариците, които плачеха и нареждаха, та ако някой ги видеше, щеше да помисли, че те заедно са майки на детето, което носеха в ковчега, за да го положат в гроба.

По онова време Лола ми беше наполовина любима, казвам наполовина, само и само защото, макар да се гледахме с известна симпатия, аз в действителност не бях се осмелил да ѝ кажа нито една любовна дума; изпитвах някакъв страх, че тя ще ме отблъсне, и макар тя да ми даваше не един път повод да се реша да проговоря, в мен надвиваше боязливостта, която ме караше все да отлагам работата, а тя се беше вече проточила повече, отколкото трябва. Аз по онова време сигурно съм бил вече на двайсет и осем или трийсет години, а тя, тъй като беше по-млада от сестра ми Росарио, трябва да е била на двайсет и една или двайсет и две; беше висока, мургава, чернокоса и очите ѝ бяха толкова дълбоки и черни, че като те погледнеш, сякаш с нож те пробождаше. Тялото ѝ беше едно такова стегнато, налято от здраве и сила, сякаш щеше да се пръсне. Беше едра, пълна и по фигурата ѝ човек можеше да си помисли, че е жена, раждала вече, но все пак, преди да продължа и за да не го забравя, искам да ви кажа — за да

бъда във всичко верен на истината, — че по онова време тя си беше цяла-целеничка, каквато се беше родила, и не познаваше мъж като манастирска послушница. Наблягам на тази подробност, за да не дам повод да се мислят за нея погрешни неща. Какво щеше по-късно да прави — само бог знае какво точно е било, — то си е нейна работа и работа на нейната съвест, но за това, което правеше по онова време, бях толкова сигурен и така далеч бях от мисълта, че е покварена, щото не бих се колебал нито за миг на дявола душата си да дам, ако ми докажеше противното. Тя стъпваше уверено, пращеше от сила и беше толкова напета, че за нея всичко друго можеше да се каже, освен че е бедна селянка. А гъстата ѝ коса, сплетена в дебела плитка на тила, създаваше такова впечатление за сила, че много месеци след това и когато като съпруг бях неин пълновластен господар, обичах да се шибам с плитката ѝ по бузите, толкова голяма беше мекотата на косата ѝ и толкова особено нейното благоухание — ухаеше на слънце и мащерка и на студените капчици пот, които се появяваха над устните ѝ, когато се задъхваше...

Погребението, нека се върнем на думата си, протече без усложнения; понеже гробът беше вече изкопан, не оставаше нищо друго, освен да положим братчето ми в него и да нахвърлим върху него земята. Дон Мануел почна да чете някакви молитви на латински и жените коленичиха и на Лола се видяха бедрата — бели, преливащи над черните чорапи... Срам ме е от това, което ще кажа, но нека бог го прибави към доводите си за спасение на душата ми, тъй като много усилия ми струва да го призная — в този момент аз се радвах, че е умряло братчето ми... Бедрата на Лола блестяха като сребро, кръвта ми биеше в слепоочията, а сърцето ми сякаш напираше да изхвъркне от гърдите...

Не забелязах кога си отидоха дон Мануел и жените, бях като халосан, когато, седнал на още рохкавата пръст върху трупа на Марио, започнах да се връщам отново към живот. Защо останах там и колко време бях прекарал на това място, са две неща, на които не съм могъл никога да отговоря. Помня, че кръвта ми не преставаше да бие в слепоочията и че сърцето ми все така силно напираше да изхвъркне... Слънцето залязваше, последните му лъчи се забиваха в тъжния кипарис, единствен мой другар в самотата... Беше горещо. Тръпки

полазиха по цялото ми тяло, не можех да се помръдна, сякаш бях прикован към мястото си от вълчи поглед...

До мен стоеше Лола; като дишаше, гърдите ѝ се надигаха и се снишаваха.

— Ти ли си?

— Нали виждаш?

— Какво правиш тук?

— Ами нищо! Не виждаш ли? Нищо!

Станах и я хванах за ръката.

— Какво правиш тук?

— Ами нищо! Не виждаш ли? Нищо!

Лола ме гледаше с поглед, който можеше да уплаши човека. Гласът ѝ звучеше като глас, идващ от отвъдния свят, тътнещ и подземен, като да бе се появил от някой гроб.

— Същият си като братчето си!

— Аз ли?

— Да! Ти!

.....

Борихме се яростно. Просната, притисната към земята, тя беше по-хубава от всякога... Гърдите ѝ се надигаха и се снишаваха бързо, дишаше все по-задъхана... Хванах я за косата и я прилепих здраво към земята... Тя се съпротивляваше, опитваше се да се изплъзне...

Ухапах я до кръв и изведнъж тя се укроти и стана покорна като кобилка...

.....

— Това ли искаше?

— Да!

Лола се усмихна. Показаха се хубавите и бели зъби. След това почна да ме гали по косата.

— Ти не си като братчето си! Ти си мъж!

Тя продължи да повтаря глухо:

— Ти си мъж! Ти си мъж!

Земята беше мека, помня, като да беше вчера... А на земята шест макове за мъртвото ми братче: шест капки кръв...

— Не си като братчето си! Ти си мъж!...

— Обичаш ли ме?

— Да.

Провидението пожела да изтекат петнайсет дни, откак написах това, което прочетохте вече, и през тези петнайсет дни ме викаха на разпит, имах свиждане с моя защитник, а ме преместиха и на ново място, така че не намерих нито един свободен миг, за да се заловя за перото. Сега, след като препрочетох този куп листове, който още не е много голям, в главата ми се въртят най-различни мисли така шеметно и в такъв безспирен водовъртеж, та подозирам, че няма да налучкам на какво да се спра. Както сте могли вие самите да видите, за много нещастия съм разказал и предполагам, че силите ми сигурно ще отпаднат, когато се изправя пред това, което ми остава още да пиша и което е още по-трагично. Хваща ме страх, като си помисля колко безпогрешно точна е паметта ми в тези минути, когато всички събития в моя живот — които не мога, за жалост, да променя — са изписани на тези листове хартия със същата яснота, както ако ги пишех на черна дъска. Интересно е — а бог ми е свидетел, че е и много печално, — като си помисля само, че ако бях напрегнал паметта си преди много години, както сега я напрегам, вместо да пиша в килия, щях да се пека на слънце в двора или да ловя змиорки във вадата, или да бия зайци в планината... Щях може би да върша и други неща от тези, които вършат — без да си дават сметка — повечето хора. Щях да бъда свободен, както са свободни — без да съзнават това — повечето хора. Щях да имам пред себе си един бог само знае още колко години живот, както имат години пред себе си — без да си дават сметка, че могат бавно да ги изразходват — повечето хора...

Преместиха ме в по-добра килия; от прозореца се вижда една градинка, грижливо обработена и спретната като стаичка, а отвъд градинката се простира чак до планините мургава като човешка кожа равнина, прекосявана понякога от кервани мулета, запътили се към Португалия, от пъргави магаренца, завръщащи се от колибите, от жени и деца, които отиват до близкия кладенец...

Дишам въздуха, който влиза и излиза от килията — но какво променя това, — същия този въздух, който може би утре или друг някой ден ще диша мулестарят, който минава — заминава... Виждам пъстроцветната пеперуда, която бавно кръжи над слънчогледите, тя влиза в килията, обикаля я два пъти и излита, за да кацне може би покъсно на възглавницата на директора, но това променя ли нещата... Улавям с каскета си мишката, която гризе останките от моята храна, поглеждам я, пускам я — променя ли това нещата — и гледам как побягва безшумно и се шумгува в дупката си, тази дупка, от която излиза, за да изяде храната на чуждия човек, временен обитател на тази килия, която в повечето случаи напуска, за да го погълне адът...

Може би няма да ми повярвате, ако ви кажа, че в такива минути ме обзема толкова голяма тъга, толкова голяма мъка, че с чисто сърце мога да ви уверя — кая се, и то не по-малко искрено от светец... Може би няма да ми повярвате, защото сигурно прекалено лоши са сведенията, които имате за мен, и прекалено лошо е мнението, което си съставяте сега за мен, когато четете тези редове, но все пак... Аз ви го казвам може би ей така само за да ви кажа нещо, може би само защото не мога да избия от ума си мисълта, че вие ще разберете, ще повярвате на това, което пиша, и ако не ви се кълна в името на моето спасение, то е само защото колко пари струва една такава клетва... Горчилката, която се надига в гърлото ми, е толкова силна, сякаш сърцето ми произвежда не кръв, а злъчка. Качва се и слиза по гърдите ми, като оставя кисел вкус на небцето; мокря си езика с неговите изпарения, изсушавам вътрешностите си с неговия въздух, тежък и запарен като въздуха в подземие...

Престанах за известно време да пиша; може би изминаха дваайсет минути, може би час, а може би и два... По пътеката — колко ясно се вижда тя от моя прозорец! — минаваха няколко души. Вероятно те и не подозираха дори, че аз ги гледам, толкова несприинудено се движеха. Двама мъже, една жена и едно дете; изглеждаха доволни така, както си вървяха по пътеката... Мъжете изглеждаха трийсетгодишни, жената малко по-млада от тях, а детето нямаше повече от шест години. Босо, то подскачаше около храстите като козле, а ризата едва-едва покриваше коремчето му... Изтичваше няколко крачки напред, спираше се, мяталаше камък по прелитаща птица... Никак не приличаше

на братчето ми Марио, но колко много ми напомняше при все това за него!

Жената беше сигурно негова майка; беше мургава като всички жени от нашия край, цялото ѝ тяло излъчваше някаква радост, така че човек се чувствуваше щастлив само като я погледнеше... Тя беше много по-различна от майка ми и въпреки това защо ми напомняше толкова за нея?

Ще ме извините, но не мога да продължа. Много малко ми трябва, за да се разплача... Вие знаете не по-зле от мен, че мъж, който се уважава, не трябва да плаче като жените.

Ще продължа разказа си; той е тъжен, добре зная това, но още по-тъжно ми звучат тези философствувания, които не са привични за моето сърце; тази машинка, която произвежда кръвта, обречена да бъде пролята от някоя кама.

Връзката ми с Лола продължи да се развива по пътищата, които вие сигурно подозирате, и един ден, не бяха се минали още пет месеца от погребението на покойното ми братче, бях изненадан — но такъв е животът — от новината, която най-малко трябваше да ме изненада.

Това се случи през ноември, на Свети Карлос. Бях отишъл у Лола, както всеки ден от няколко месеца насам; майка ѝ както винаги стана и си излезе. Любимата ми беше по-бледа, мореше я сякаш някаква голяма мъка. Ние никога не сме говорили бог знае колко, но този ден собствените ни гласове сякаш стряскаха нашия разговор, така както стъпките на пътника плашат щурците, а неговата песен вдига яребиците; всяко мое усилие да говоря замираше в гърлото ми, което беше сухо като стена...

— Щом не искаш, не говори.

— Но аз искам да говоря!

— Щом е така, говори... Да не би аз да ти преча?

— Паскуал!

— Какво има?

— Знаеш ли?

— Не.

— Не се ли досещаш?

Като си помисля сега, напушва ме смях, че толкова дълго време не можех да се сетя.

— Паскуал!

— Какво има?

— Бременна съм!

Отначало не можех да схвана. Почувствувах се като смазан, толкова далечна беше тази новина; никога не бях мислил, че това, което ми казваха, че това, което беше толкова естествено, можеше да се случи. Не знам за какво се бях замислил...

Кръвта сгриваше ушите ми и те пламнаха като горящи главни; очите ми залютяха, сякаш в тях бе влязъл сапун.

Може би минаха най-малко десет минути в мъртва тишина. Чувствувах сърцето си да бие в слепоочията с отмерените му като на часовник удари; мина известно време, докато го забележа.

Лола дишаше тежко, гърдите ѝ свиреха.

— Бременна ли си?

— Да!

Лола се разплака, а аз не се сещах какво да ѝ кажа, за да я утеша.

Дано бог ми прости и ме избави от някоя от мъките, които ме чакат в ада, заради нежността, която изпитах онзи следобед.

— Какво пък толкова! И майка ти е била бременна, преди да те роди... а и моята също...

Полагах нечувани усилия да кажа нещо. Забелязах у Лола голяма промяна — друг човек беше станала.

— Ами това се случва винаги, всеки го знае. Няма защо да се безпокоиш!

Поглеждах към корема на Лола; не ѝ личеше нищо. Рядко е била толкова хубава, бледа и с разпуснатата плитка. Приблжих се до нея и я целунах по бузата. Беше студена като мъртвец. Усмиваше се като светица от икона на великомъченици.

— Доволна ли си?

— Да! Много доволна!

Лола ме запитва, без да се усмива:

— Обичаш ли ме... такава?

— Да, Лола... точно такава!

И това беше самата истина. В тези минути точно такава я обичах... Млада и с дете в утробата; с моето дете, което — тогава — си мислех да възпитам и да направя уважаван човек...

— Ще се оженим, Лола... Трябва да уредим документите. Тази работа не може да остане така...

— Не.

Гласът на Лола прозвуча като въздишка.

— Аз искам да уверя майка ти, че ще изпълня дълга си на мъж.

— Тя знае...

— Не го знае!

Когато се сетих, че е време да си вървя, беше се вече стъмнило.

— Повикай майка си!

— Майка ми ли?

- Да.
- За какво ти е?
- За да й кажа.
- Тя вече знае.
- Може да знае... но аз искам да й го кажа!

Лола стана — колко беше висока — и излезе. Когато прекриваше прага на кухнята, тя ми хареса повече от всеки друг път.

Майка й влезе след малко.

- Какво искаш?
- Ами вие разбирате...
- Видя ли докъде си я докарал?
- На добро е.
- На добро ли?
- Да, на добро. Да не би да не й е време?

Майка й мълчеше; не предполагах, че ще бъде толкова кротка.

- Искан да говоря с вас.
- За какво?
- За дъщеря ви. Аз ще се ожения за нея...
- Това е най-малкото. Но решил ли си, да няма после връщане?
- Решил съм.
- Добре ли си обмислил всичко?
- Да, много добре.
- За толкова кратко време?
- За време, имало е време.
- Щом е така, чакай; ще я извикам.

Старата излезе и мина доста време, докато се върне; дали не бяха се спречкали. Когато се върна, водеше за ръка Лола.

— Виж какво, иска да се жени за теб. Ти искаш ли да се омъжиш за него?

- Да...
- Добре, добре... Паскуал е добър момък, аз знаех, че той ще постъпи така... Хайде, целунете се!
- Вече се целунахме.
- Ами целунете се още веднъж. Хайде и аз да ви видя!

Отидох при Лола и я целунах, целунах я дълго, с всички сили, притиснах я здраво към гърдите си, без пет пари да давам, че майка й ни гледаше. Все пак тази първа разрешена целувка не ми хареса така,

както онези първите на гробищата, които сега ми се струваха много далечни.

— Мога ли да остана?

— Да, остани.

— Не, Паскуал, по-добре недей!

— Да остане, дъще, нека остане. Нали ще бъде твой мъж?

Останах и прекарах нощта с нея...

На другия ден рано сутринта се отбих в църквата; влязох в ризницата. Там намерих дон Мануел. Той се готвеше за служба, за литургията, на която присъствуваха дон Хесус, икономката му и две-три други баби. Като ме видя, той се много изненада.

— Какво правиш тук?

— Ами нали виждате, дон Мануел, дошъл съм да поговоря с вас.

— Много ли имаш да ми говориш?

— Да, сеньор.

— Ще ме почакаш ли, докато свърша службата?

— Да, сеньор. Аз не бързам.

— Щом е така, почакай.

Дон Мануел отвори вратата на ризницата и ми посочи една скамейка в църквата, каквито ги има във всички църкви, от небоядисано дърво, твърди и студени като каменни, но на които понякога могат да се прекарат много хубави минути.

— Седни там. Щом видиш, че дон Хесус коленичи, ще коленичиш и ти; видиш ли, че дон Хесус става, ще ставаш и ти; като седне дон Хесус, ще седнеш и ти...

— Добре, сеньор.

Както всички служби и тази трая около половин час, но този половин час не го видях как мина...

Когато свърши, аз се върнах в ризницата, където дон Мануел започна да сваля одеждите си.

— Слушам те.

— Ами, вижте какво. Намислил съм да се женя.

— Много добре си го намислил, чадом, много добре; бог е създал мъжете и жените, за да продължават човешкия род.

— Да, сеньор.

— Добре, добре... А с коя? С Лола ли?

— Да, сеньор.

— Отдавна ли си го намислил?

— Не, сеньор, от вчера...

— Едва от вчера?

— Точно така. Тя едва вчера ми каза какво и е.

— Има ли й нещо?

— Да...

— Да е бременна случайно?

— Да, сеньор, тя е бременна.

— Щом е така, чадото, най-добре е да се ожените. Бог ще ви прости всичко, а и хората ще ви уважават. Извънбрачно дете е грях и богохулство. Дете, родено от родители, венчани по християнски, е благодат... Аз ще ти уредя всички книжа. Да сте братовчеди?

— Не, сеньор.

— Още по-добре. Мини след петнайсет дни, аз дотогава ще подготвя всичко.

— Добре, сеньор.

— Къде отиваш сега?

— Ами... на работа.

— Няма ли да се изповядаш преди това?

— Добре...

Изповядах се и се почувствувах лек и облекчен, като че ли бяха ме окъпали с топла вода...

След малко повече от месец, на дванадесети декември, ден на Гваделупската Дева, който през онази година се падна в сряда, Лола и аз се венчахме.

Преди женитбата бях много загрижен, какво ли не ми се въртеше в главата, като да ме беше страх от това, което щях да правя — то сватбата, мътните я взели, не е лека работа, — колебаех се, страх ме беше и да си кажа честно, за малко да се откажа и да зарежа всичко. Не го направих, защото си помислих, че ще се вдигне голяма олелия, а това ме плашеше и реших да си трая и да става, каквото ще става, сигурно същото мислят и агнетата, като ги водят на кланицата... За себе си мога да кажа, че това, което ме чакаше, ме караше от време на време да ми се струва, че ще полудея. Не знам дали не надушвах нещастията, които ме чакаха. Най-лошото беше, че ако останех ерген, пак не надушвах, че ще бъда по-щастлив.

Изхарчих всичко, каквото бях спестил — едно е да се жениш против волята си, друго е да гледаш да бъде всичко, както му е редът, — и сватбата ни ако не много богата, то поне беше прилична, като всяка друга сватба. Заръчах да окичат църквата с макове и китки цъфнал розмарин, така че стана приятна и приветлива, защото не се чувствуваше толкова много студът на чамовите скамейки и на каменния под. Лола бе облечена в черна, прилепнала към тялото рокля от най-скъп лепен плат, на главата с дантелено було, което ѝ подари кумата, с клонки портокалов цвят в ръка. Тя беше толкова хубава и така се беше вживяла в ролята, която играеше, че приличаше на истинска царица. Аз бях облечен в хубав син костюм на червени резки, който отидох да си купя чак в Бадахос, носех за първи път каскет от черен атлаз, копринена кърпа около врата и верижка за часовник. Ние бяхме хубава двойка, уверявам ви, млади и добре облечени! Ах, колко далечни ми се виждат днес тези времена, когато за кратки мигове ни се е струвало, че пред очите ни се мерзелее щастието!

Кумове ни бяха сеньорито Себастиан, син на аптекаря дон Раймундо, и сеньора Аурора, сестра на дон Мануел, свещеника, който ни благослови и ни държа слово три пъти по-дълго от целия венчален обред. Едва го изтърпях, и то не за друго — бог ми е свидетел! — а защото си мислех, че съм задължен да го изслушам; толкова ми стана скучно. Говори ни отново за продължението на човешкия род, говори ни също за папа Лъв XIII, каза ни и някои неща за свети Павел и робите... Няма да ви излъжа, ако ви кажа, че човекът си беше добре подготвил речта!

Когато свърши службата — по едно време помислих, че никога няма да свърши, — всички се запътихме, като в някакво шествие, към нашия дом, където, без големи удобства, но с широко сърце, бяхме приготвили, за да хапнат и пийнат до насита всички гости и дори два пъти повече, защото очаквахме да дойдат повече хора. За жените имаше по чаша шоколад, тиганици, бадемова торта, бисквити и смокинов хляб, а за мъжете — бяло вино с наденици за мезе, кървавица, маслини и сардели... Узнах по-късно, че някои хора в селото ме упрекнали, задето не съм дал обед; много им здраве! Едно мога да ви кажа — нямаше да похарча повече пари, ако бях дал обед, но предпочетох въпреки всичко да не го правя, защото тържеството щеше прекалено много да продължи, а аз исках час по-скоро да се усамотя с жена си. Съвестта ми е чиста, направих, каквото трябваше, и то добре, а това ми стига; на хорските приказки по-добре е човек да не им обръща внимание.

Зачетох докрай гостите си и веднага щом намерих начин, измъкнах жена си, качих я на задницата на кобилата, с която сеньор Висенте ми беше услужил, и бавно-бавно, сякаш се страхувах да не падне, поех по пътя към Мерида, където прекарахме три дена, може би най-щастливите три дни в живота ми. По пътя спирахме може би на пет или шест места, за да се разхладим малко, и досега си спомням със странно чувство и често се замислям за желанието, което ни бе обзело да събираме маргаритки и да си кичим косите един на друг. Младоженците сякаш изведнъж се връщат към невинността на детските години...

Когато влизахме с отмерен и равен тръс в града през римския мост, кобилата за зла участ се подплаши — не знам дали като видя реката, — та така силно блъсна една нещастна старица, случайна

минувачка, че я събори на земята и за малко да я запрати с главата надолу към водите на Гвадиана. Аз скочих веднага от кобилата, за да ѝ се притека на помощ, защото не е присъщо за почтените хора да отминават току-тъй. Стори ми се, че старицата се беше само страшно изплашила, дадох ѝ един реал, за да не вземе да се оплаче, потупах я по рамото и побързах да се върна при Лола. Тя се усмихваше и нейната усмивка, повярвайте ми, ме опечали много; не знам дали не беше някакво предчувствие... нещо като предзнаменование за това, което щеше да се случи по-късно. Не е редно да се смееш на нещастieto на ближния си — това ви го казва човек, който е бил много нещастен през целия си живот; бог не бие с тояга и не замеря с камък, но добре известно е, че който нож вади... От друга страна, макар и не само заради тази причина, никога не е излишно да се покажеш човечен.

Отседнахме в странноприемницата „Мирло“, дадоха ни една голяма стая, разположена от дясната страна, щом се влезе, и двата първи дни, влюбени, каквито си бяхме, не си показахме ни веднъж носа на улицата. В стаята се чувствавахме добре; беше просторна, с висок таван, носен от яки кестенови греди, с настлан с плочки чист под и с многобройни удобни мебели, които ползувахме с истинско удоволствие. Споменът за тази спалня ме е придружавал през целия ми живот като верен приятел; никога друг път не съм виждал толкова разкошно легло, с табли от добре обработено орехово дърво и с четири дюшека от прана вълна. Как хубаво си почиваше човек в това легло, достойно и за крале дори! Имаше и скрин, висок и тумбест като дебела жена, с четири дълбоки чекмеджета с позлатени дръжки, и гардероб, който стигаше чак до тавана, с голямо хубаво огледало, с два изящни свещника — от същото дърво — по един от всяка страна, за да ти осветяват добре лицето... Дори и умивалникът, който обикновено е най-грозният предмет в една стая, тук беше хубав — с леки, извити бамбукови крака и бял фаянсов леген, с изрисувани по краищата му птички, които го правеха да изглежда приятен. По стените висяха различни украси. Над леглото беше закачена голяма четирицветна литография, изобразяваща разпънатия Христос. Имаше и едно дайре с цветна рисунка на Севилската кула и с червени и жълти пискюли. От двете страни на дайрето висяха по чифт кастанети. Особено много харесвах една рисунка на останките от римския цирк при Мерида, защото я намирах много вярна. На скрина стояха часовник с

циферблат, представляващ земното кълбо, закрепено на раменете на един гол мъж, и две талаверени вази, с рисунки в синьо. Бяха стари, но запазили онзи блясък, който ги прави толкова приятни. Столовете — шест на брой — два от тях със странични дръжки — бяха с високи облегалки, със здрави крака и със седалки от мек червен плюш, толкова удобни за задника (с извинение). Колко ми липсваха тези столове, когато се върнах в къщи, да не говорим сега, когато се намирам в тази килия. След толкова години още си спомням за тях.

Жена ми и аз прекарвахме времето си, наслаждавайки се на удобството, което ни се предлагаше, и отначало, както вече казах, не мислехме и да излизаме на улицата. Никак не ни интересуваше какво става там, щом като в стаята си имахме това, което целият останал град не можеше да ни поднесе!

Лошо нещо е нещастieto, повярвайте ми. Щастieto, преживяно през онези два дена, беше толкова голямо, че започваше дори да ми се вижда странно, толкова пълно ми изглеждаше то...

На третия ден, една събота, наклеветени сигурно от домашните на старицата, която бях съборил, при нас пристигнаха двама стражари. Като подушиха, че тук се е разшетала полицията, куп дечица се събраха пред вратата. Вдигна се шум, който цял месец ни бучеше в ушите. Каква зла жестокост събужда у децата видът на затворник! Гледаха ни като редки птици, с блеснали очи, с порочна усмивчица на устата, както гледат овцата, която ще бъде заклана в кланицата — тази овца, в чиято топла кръв джапат с платнените си обувки, — или кучето, премазано от минаваща каруца, което те бутат с пръчка, за да видят дали е още живо, или петте току-що родени котета, които хвърлят да давят в коритото на чешмата, които замерят с камъни, които изваждат от време на време от водата, за да си поиграят, за да продължат за миг живота им — толкова е силна омразата им, — за да попречат техните страдания да свършат по-скоро... Отначало появата на стражарите доста ме стресна и макар и да се мъчех да се правя на спокоен, страхувах се смущението ми да не ми попречи да запазя хладнокръвие. Заедно със стражарите дойде и един младеж, на около двайсет и пет години, внук на старицата, висок и самонадеян, което е присъщо на тази възраст, та това ме спаси, защото с хората, както ви е известно, най-добре се говори, като подрънкваш кесията си. Щом го нарекох „благородни господине“ и му бутнах в ръката шест песети, той

изчезна дим да го няма, при това по-радостен и весел от разиграни кастанети. Сигурен съм, че щеше да се помоли на бога по-често да се случва на баба му да попада под конски копита. Стражарите, дали защото пострадалата страна се примири така бързо, погладиха мустаци, изкашляха се, казаха няколко думи за опасностите, които крие бързата езда, но най-важното е, че си отидоха, без повече да ни досаждат.

Лола се беше сякаш вцепенила, така я уплаши това посещение, но понеже тя не беше всъщност малодушна жена, макар да я хващаха от време на време страхове, свърза се от смущението си само след няколко минути, лицето ѝ заруменя, очите ѝ заблестяха и на устните ѝ заигра усмивка — изведнъж тя стана отново хубава и напета както преди.

За първи път тогава — добре си спомням — забелязах нещо особено в корема ѝ и почувствувах жалост, че я виждам в това състояние. Тази жалост — въпреки тревогата на мига — успокои съвестта ми, защото бях почнал вече да се безпокоя, че не изпитвам никакъв трепет при мисълта за първия син. Все още много малко ѝ личеше и може би, ако не знаех, нямаше нищо да забележа...

В Мерида купихме някои дреболии за в къщи и понеже парите ни не бяха много, а и разноските, като се прибавят и непредвидените шест песети, които дадох на внука на пострадалата старица, не бяха малко, реших да се върнем на село, защото не е разумно предвидлив човек да си опразва до последна стотинка кесията. Оседлах отново кобилата, сложих ѝ празничната сбруя на сеньор Винсенте, вързах увитото на руло одеяло на предната дъга на седлото и поехме — с жена ми, седнала на задницата на добичето, така както бяхме дошли — към Торемехия. Понеже къщата ми е разположена както знаете, край пътя за Алмендралехо и затова че ние идвахме откъм Мерида, трябваше да минем, за да стигнем у дома, през цялото село. Тъй като се свечеряваше вече, всички съселяни видяха тържественото ни връщане и ни устройха чудесно посрещане, като по този начин изразиха към нас любовта си, защото тогава още ни обичаха. Отстъпих на молбите на моите приятели от ергенски гуляи и работа, скочих от кобилата, като се превъртах през главата ѝ, за да не ритна случайно Лола, и носен едва ли не на ръце, се запътихме към кръчмата на Мартинете Петела, където влязохме с гръм и трясък, с песни и където собственикът така

силно ме прегърна, притискайки ме към корема си, че за малко не ми се зави свят както от мощната му прегръдка, така и от миризмата на бяло вино, която се излъчваше от него. Целунах Лола по бузата и я изпратих да си върви у дома, да поздрави приятелките си и да ме чака. И така тя тръгна, яхнала хубавата кобила, напета и горда като инфантка и далеч от мисълта — както винаги се случва, — че добичето ще стане причина за първата неприятност.

В кръчмата свиреше китара, лееше се вино в изобилие и цареше добро настроение, всички бяхме весели и радостни, откъснали се от всичко и съвсем далеч от света, а времето сред песни и пиене минаваше неусетно. Сакариас, синът на сеньор Хулиан, започна да пее сегидили^[1]. Цяло удоволствие беше да слуша човек медения му глас на кадънка! Докато той пееше, всички останали — докато още бяхме трезви — мълчахме, за да го слушаме със зяпнали уста, но когато от виното и разгорещените разговори настроението ни се повиши, започнахме да пеем в кръг, един след друг, и макар нашите гласове да не бяха толкова звучни, понеже думите на песните бяха забавни, всичко ни беше простено.

Жално е, че когато мъже се веселят, никога не се знае какво може да се случи на края, защото, ако това можеше да се предвиди, много неприятности щяха да се спестят. Казвам това, защото гуляят в кръчмата на Петела завърши злополучно, а как иначе можеше да бъде, щом като никой от нас не умееше да спре, когато му е дошло време. Работата беше много проста, както обикновено са всички неща, които усложняват живота ни.

Език мой, враг мой, казват някои, други викат, че който много говори, много греши и че в затворената уста муха няма да влезе — честна дума, има според мен нещо вярно във всички тези поговорки, защото, ако Сакариас беше мълчал, както си беше редно, и не беше сгазил лука, щеше да си спести някоя и друга неприятност и нямаше сега да предрича на селяните кога ще вали дъжд, съдейки по болките от трите белега от рани. Лош съветник е виното...

Посред гуляя, от желание да се прави на много духовит, Сакариас разказа нещо, дето се било случило или той го беше измислил, за крадлив гълъб и аз можех още тогава да се закълна — а и днес дори бих се осмелил да го сторя, — че го разказа с намерение да ме засегне. Аз, правичката да си кажа, не съм бил никога много

чувствителен, но има някои неща, които така пряко засягат — или поне човек си мисли, че пряко го засягат, — щото няма начин да не се сметне човек обиден, нито пък да запази хладнокръвие и да не скочи. Обърнах му внимание:

— Честно ти казвам, не виждам нищо смешно в твоите приказки!

— Интересно, Паскуал, всички други разбраха!

— Може да е така, не отричам, но повтарям, че един порядъчен човек не кара хората да се смеят за сметка на друг.

— Не се докачай, Паскуал. Ти знаеш, този, който се докача...

— Не е достойно за един истински мъж да смесва обидите си с шеги.

— Надявам се, че нямаш предвид мен.

— Не, разбира се, говоря за оня, що клати дърветата.

— Много дребен ми се виждаш за толкова големи заплахи.

— Не говоря празни приказки, готов съм да ти го докажа.

— Да докажеш ли?

— Да!

Скочих.

— Искаш ли да излезем навън?

— Няма нужда!

— На голям храбрец се правиш!

Приятелите се отдръпнаха настрана, защото истинският мъж не се намесва, за да предотврати разправа с ками...

Отворих камата си предпазливо. В такива мигове всяко прибързване, всяка грешка може да има гибелни последици. Муха да прехвъркнеше, щеше да се чуе, толкова дълбоко беше мълчанието...

Тръгнах към него и преди да смогне да се приготви за отбрана, нанесох му три удара с камата, та се разтрепера като лист. Когато го понесоха към аптеката на дон Раймундо, кръвта му шуртеше като из чучур.

[1] Испански народни песни и танци. — Б.пр. ↑

Запътих се към дома си, придружен от трима или четирима най-верни приятели, малко ядосан от току-що станалото.

— Ама че късмет! Не са минали, дето се казва, и три дни, откак се ожених!

Вървахме мълчаливи, с наведени глави, като на погребение.

— Търсеше си го като със свещ, моята съвест е спокойна. Ако не беше отварял устата си...

— Не мисли повече за това, Паскуал.

— Мисля, защото съжалявам, какво да се прави! Сега, след като всичко е вече минало!

Съмваше се вече и петлите огласяха въздуха със своята песен. Полето ухаеше на ладан и мащерка.

— Къде го раних?

— В рамото.

— На колко места?

— На три.

— Ще отърве ли кожата?

— Ами да! Май ще прескочи трапа.

— Така е по-добре.

Никога, както през онази нощ, не ми се е струвало, че до къщата ми има толкова път.

— Студено е.

— Не знам, на мен не ми е студено.

— Сигурно те тресе.

— Може би...

Минавахме покрай гробището.

— Сигурно не е приятно да си тук вътре?

— Защо говориш така? Гледай какви мисли ти се въртят в главата!

— Какво да правя, така си е.

Кипарисът приличаше на висок и сух призрак, часови на мъртвите.

— Грозен е този кипарис...

— Да, грозен.

На кипариса беше кацнала кукумявка, злокобна птица, и крещеше загадъчно.

— Злокобна птица е кукумявката!

— Злокобна...

— Всяка нощ е тук.

— Всяка...

— Изглежда, че ѝ е приятно да държи компания на мъртвите.

— Изглежда.

— Какво ти е?

— Нищо! Нищо ми няма! Ами, мисля си...

Погледнах Доминго, той беше побледнял, като че ли береше душа.

— Болен ли си?

— Не...

— Страх ли те е?

— Да ме е страх, мен? От кого ще ме е страх?

— От никого, от никого, аз те питах ей така, за да се намирам на работа...

Намеси се сеньорито Себастиан:

— Стига, млъкнете, остава сега и вие да се скарате!

— Не бой се!

— Много ли остава, Паскуал?

— Малко. Защо?

— Питам само.

Казал би човек, че някаква тайнствена ръка беше грабнала къщата и я отдалечаваше все повече.

— Да не би да сме я отминали?

— Не! Все щеше да се види някаква светлинка.

Замълчахме отново. Нямаше как да не сме вече съвсем близо.

— Това ли е?

— Да.

— А защо не каза нищо?

— Защо да ти кажа? Не знаеше ли?

Тишината в моя дом ми се стори странна. По начало жените трябваше да са още там, а жените, както знаете, говорят винаги на висок глас.

— Изглежда, че са заспали.

— Не вярвам! Ето светлина!

Приблжихме се до къщата, светеше наистина.

Сеньора Енграсия беше застанала на вратата, съскаше като кукумявката от кипариса, а може би дори и ѝ приличаше...

— Какво правите тук?

— Нали виждаш, сине, чакам те.

— Мене ли чакате?

— Да.

Загадъчните думи на сеньора Енграсия никак не ми харесаха.

— Пуснете ме да вляза!

— Не влизай!

— Защо?

— Ей така, не влизай!

— Но този дом е мой!

— Знам, сине, и дано бъде твой още дълги години!... Но сега не можеш да влезеш.

— Защо да не мога да вляза?

— Защото не бива, сине. Жена ти не е добре!

— Не е ли добре?

— Да.

— Какво ѝ е?

— Нищо, пометна.

— Какво, пометна ли?

— Да, хвърли я кобилата.

Обхвана ме такъв гняв, че ми падна перде пред очите. Бях така заслепен, че не разбирах какво ми говорят...

— Къде е кобилата?

— В конюшната.

Вратата на конюшната откъм двора беше ниска... Наведох се, за да вляза, не се виждаше нищо...

— Пр-р-р, кобило!

Кобилата се притисна към яслата; аз отворих внимателно камата си. Всяка погрешна стъпка можеше да има лоши последствия...

— Пр-р-р, кобило!

В утрото изкукурига петел...

— Пр-р-р, кобило!

Кобилата се притискаше към ъгъла. Приближих се, можех вече да я потупам по хълбока... Добичето беше будно и някак неспокойно...

— Пр-р-р, кобило!

Всичко се свърши за миг. Хвърлих се върху нея и забих камата; нанесох ѝ най-малко двайсет удара...

Кожата ѝ беше корава, много по-корава от кожата на Сакариас... Когато излязох оттам, почувствувах болка в ръката. Бях изцапан с кръв до лакътя... Кобилата не издаваше никакъв звук. Само дишането ѝ беше по-дълбоко и по-бързо, както когато я подлагаха на жребец.

Мога със сигурност да ви кажа — макар и после, като се успокоих, да мислех точно обратното, — че в този миг през ума ми мина само една мисъл — защо не пометна Лола, преди да се оженим. Колко горчивини, колко мъка и разочарования щях да си спестя!

След тази нещастна случка аз бях покрусен, потънах в най-черни мисли и за да се съвзема, ми бяха необходими не по-малко от дванайсет дълги месеца, през които бродех из селото като изумял. Измина цяла година или малко по-малко от злополуката, Лола забременя отново и забелязах с радост, че в мен нахлуваха същите желания и същите тревоги както първия път. Времето течеше прекалено бавно, защото бързах по-скоро да мине, и някакво лошо настроение ме съпровождаше като сянка, където и да отида.

Станах саможив и необщителен, мнителен и мрачен и тъй като нито жена ми, нито майка ми проявяваха разбиране към това, което един човек може да чувства, всички живеехме в постоянно напрежение — чакахме кога ще избухне някаква кавга. Това напрежение ме съсипваше, но ние сякаш сами го създавахме, изпитвайки някаква особена наслада. Във всичко откривахме някаква злонамереност, някакви задни мисли и намерения. Не можете и да си представите какви мъчителни месеци преживяхме!

Мисълта, че жена ми може пак да пометне, ме подлудяваше. Приятелите ми забелязваха, че не съм вече същият, а Чиспа — която по това време беше още жива — сякаш ме гледаше с по-малко обич.

Аз ѝ говорех както винаги...

— Какво ти е?

Тя ме гледаше умолително, махаше чевръсто опашка, скимтеше и ме гледаше с поглед, който късаше сърцето ми. И нейните малки бяха умрели в утробата ѝ... Невинността ѝ може би ѝ пречеше да отгатне голямата мъка, която нейното нещастие ми причиняваше! Три бяха кученцата, които не можаха да се родят живи; трите съвсем еднакви, и трите лепкави като потопени в сироп, и трите сиви и шугави като

плъхове... Тя изрови една дупка сред лавандулата и там ги зари. Когато се запътвахме към планината на лов за зайци, спирахме за малко, за да си отдъхнем, а тя, с тъжния вид на бездетна самка, се приближаваше до заритата дупка и започваше да души...

Когато Лола вече беше влязла в осмия месец и всичко си вървеше по мед и масло, когато благодарение на грижите на сенъора Енграсия бременността на жена ми можеше да се сочи като образец на бременност и когато, поради многото време, което беше изминало, и малкото, което оставаше, нямаше никакви основания за безпокойство, налегна ме такава мъка и притеснение, че тогава разбрах — ако сега не загубя разсъдъка си, никога в живота си нямаше да полудея.

Някъде около датата, която сенъора Енграсия посочи Лола, точна като часовник, роди толкова лесно и бързо, че чак се учудих, моето ново дете или по-правилно моето първо дете. Кръстихме го Паскуал, с една дума, дадохме му името на неговия баща, вашия покорен слуга, който сега ви пише. Искях да го кръстим Едуардо, защото се беше родило в деня на този светия — такъв е обичаят в родния ми край, — но жена ми, която по това време беше по-мила от всеки друг път с мен, настоя да му поставим името, което аз нося, а аз толкова се чувствах поласкан, че не беше нужно много да ме убеждават. Звучи като лъжа, но това си е самата истина — проявите на нежност у жена ми извикваха в мен радостта на дете, на което подаряват нови обуца. Кълна ви се, бях й благодарен от все сърце.

Тя, здравенячка каквато си беше, само два дена след раждането се оправи, все едно, че нищо не е било. Малко неща са ми правили в живота толкова силно впечатление както картината — Лола с разпусната коса кърми бебето. Стократна награда за горчивините, които бях преживял.

Прекарвах дълги часове приседнал на пода, до леглото. Лола ми казваше, съвсем тихо, с изчервено от свян лице:

— Ето, аз вече ти дадох едно...

— Да.

— Виж го какво е хубавичко...

— Слава богу!

— Сега трябва да внимаваме, да го пазим...

— Да, сега трябва да си отваряме очите на четири...

— Да го пазим от свинете...

Споменът за бедното ми братче Марио не ми даваше покой. Ако бях имал дете с недъга на Марио, щях да го удуша, за да го избавя от страдания...

— Да, от свинете.

— И от лоши трески.

— Да.

— И от слънчасване...

— Да, и от слънчасване.

Цял настръхвах, като си мислех само, че това нежно късче месо — моето дете — е изложено на толкова опасности.

— Ще му поставим ваксини.

— Нека порасне малко...

— И няма да го пускаме да ходи босо, за да не си порязва краката.

— И като стане на седем години, ще го изпратим на училище...

— А аз ще го науча да ходи на лов... Лола се смееше, беше щастлива. И аз се чувствавах щастлив, защо да крия, като я виждах такава красива — малко бяха като нея — с детенцето в ръце като Богородицата.

— Ще направим от него почтен човек. Колко далеч бяхме още от мисълта, че бог, който единствен знае какво е необходимо и право, щеше да ни го отнеме! Ние трябваше да загубим нашето дете — нашата надежда, единственото ни богатство и щастие, преди да е дошло ред да го насочим по правия път. Загадки на съдбата, която ни отнема любимите същества, когато ни са най-нужни!

Без да има причина, радостта, която изпитвах, като гледах детето; ме караше да се безпокоя. Винаги съм имал много вярно предчувствие за нещастieto — не знам за добро ли е било или за лошо — и сегашното предчувствие, както всички други, намери след месеци своето потвърждение, за да направи по-голямо нещастieto ми, това нещастие, което сякаш не знаеше граници и ставаше все по-голямо и по-голямо.

Жена ми не спираше да говори за детето.

— Гледай го колко е хубавичко, виж го какво е пухкаво!

Тя говореше непрестанно за него и това ме караше все повече и повече да я намразвам; знаех си, че то ще ни изостави, ще ни потопи в най-страшно отчаяние, ще ни превърне в пустош, където се ширят на

воля тръни и коприва, жаби и гущери, бях сигурен, че така ще се случи, предчувствувах този фатален край. Знаех си, че рано или късно трябваше да се случи, бях сигурен, че не мога да се опълча срещу онова, което ми подсказваше инстинктът, а всичко това изопваше до скъсване нервите ми.

Понякога се заглеждах като изумял в Паскуалильо и миг след това очите ми се изпълваха със сълзи; говорех му:

— Паскуал, детенце...

А то ме гледаше с кръглите си очички и се усмихваше...

Жена ми пак си повтаряше своето:

— Паскуал, виж го колко е хубавичко!

— Да, Лола... Дано все така да расте!

— Защо говориш така?

— Ами нали знаеш, колко им е на дечицата, те са толкова крехки!

— За бога, не мисли все за най-лошото!

— Не, не съм черноглед, не... Но ние трябва много да внимаваме!

— Да, много.

— И да го пазим от настинка.

— Да... Една настинка може да му струна живота.

— Така си е, децата умират от настинка...

— Като ги оставят на коварно течение.

Разговорът замираще постепенно, както умират птиците или цветята, така нежно и бавно, така постепенно, както умират децата, пронизаните от някакво невярно течение деца...

— Страх ме е, Паскуал.

— От какво?

— Ами ако вземе да умре!

— Какви ги говориш!

— Нали знаеш колко са крехки дечицата на тази възраст!

— Нашето дете е много хубаво, виж го какво е розовичко, а и усмивката не слиза от устата му.

— Прав си, Паскуал. Голяма съм глупачка!

Тя се смееше, но беше крайно възбудена и притискаше детето към гърдите си.

— Чуй!

— Какво?

— От какво умря детето на Кармен?

— Защо питаш?

— Ами така, искам просто да знам.

— Казват, че било умряло от някаква настинка.

— Оставили го на течение ли?

— Изглежда.

— Бедната Кармен! Колко щастлива беше, като се разхождаше с детето. „Гледай го, цял бащичко е — казваше тя, — красавец като него.“ Спомняш ли си как говореше?

— Да, помня.

— Изглежда, че колкото повече им се радваш, толкова по-рано ги загубваш!

— Така си е.

— Нямаше да е зле, да му е писано на челото на всяко дете колко му е съдено да живее...

— Млъкни!

— Защо?

— Не мога да те слушам повече!

Удар с мотика по главата нямаше да ми причини в този момент по-голяма болка от думите на Лола.

— Чу ли?

— Какво?

— Прозореца.

— Да, скърца, вятърът напират отвън...

Някакъв тих стон се смеси със скърцането на разлюления от вятъра прозорец.

— Спи ли детето?

— Да.

— Сякаш си говори насън.

— Не го чувам.

— И хленчи, като че ли нещо го боли...

— Какви си ги измисляш!

— Чул те господ! Очите си да можех да дам, само и само...

В спалнята хленченето на детето наподобяваше плача на разклатени от вятъра дъбове.

— Пъшка!

Лола отиде да види какво става; аз останах в кухнята, за да си доизпуша цигарата. Нещастията винаги ме сварват със запалена цигара.

Малко живя. Когато го върнахме на майката земя, беше на единайсет месеца; единайсет месеца на живот и на грижи, на които някакво лошо течение сложи край.

Кой знае дали бог не ме наказваше за многото мои предишни грехове и за многото грехове, които щях още да натрупам! Кой знае дали не е било записано в божията памет, че нещастieto ще бъде единственият път, единствената пътека, по която трябваше да протекат тъжните ми дни!

С нещастieto никой не свиква, повярвайте ми, защото човек все се надява, че нещастieto, което го е сполетяло, ще бъде последното, макар и след това, като мине време, да почва да се убеждава — и с каква мъка! — че най-лошото още не е дошло... Спохождат ме тези мисли, защото на времето, когато пометна Лола и раних Сакариас, беше ми се сторило, че ще пукна от мъка, и то не за друго — така си е, честна дума, — а защото още не подозирах какво ми предстои.

Три жени бяха около мен, когато Паску依илю ни напусна; три жени, с които ме свързваше родство, макар и понякога да ги чувствах толкова чужди, колкото и първия непознат минавач, макар и да не се смятах по-обвързан с тях, отколкото с останалия свят. Никоя от тези три жени, никоя, повярвайте ми, не съумя с любовта си или с държането си да направи по-поносима мъката ми от загубата на детето; напротив, изглеждаше, че се бяха просто наговорили да ми отровят живота... Тези три жени бяха: жена ми, майка ми и сестра ми.

Кой можеше да предположи това, след като бях вложил толкова надежди в тяхното близко присъствие! Жените са като свраките, неблагоприятни и зли...

Не преставаха да бърборят:

— Ангелчето, отнесе ни го студеният вятър!

— Отнесе го в рая, за да го избави от нас грешните!

— Не беше дете, слънчице беше!

— Как се мъчеше, преди да умре!

— В ръцете ми се задушаваше!

Не можех да слушам тези оплаквачки, тяхната монотонна песен, изтощителна и безкрайна като нощ след пиянство, бавна и отегчителна като ситния ход на магаре.

И така минаваха ден след ден, седмица след седмица... Беше ужасно, наказание свише! Истинско божие проклятие!

Мъчех се да се овладявам.

— Любовта, мислех си аз, ги ожесточава против волята им.

Насилвах се да не ги слушам, да не им обръщам внимание, да ги гледам като чужди, като да бяха кукли от куклен театър, да не се вслушвам в думите им... Оставих мъката да чезне с времето, както вехнат откъснатите рози, и за да страдам колкото се може по-малко, пазих мълчанието си като съкровище. Напразни надежди. Те само ме караха всеки ден да изпитвам по-голяма завист към щастието на онези, на които им е писано да се движат по лесни пътища! Защо бог позволи да се населят във въображението ми!

Боех се от залеза на слънцето като от пожар или като от бяс. Нямаше нищо по-мъчително за мене от това да паля на свечеряване, някъде към седем часа, лампата в кухнята. Сенките ми напомняха мъртвото дете, играта на пламъка, шумовете на нощта, които едва-едва се чуват, но които звучат в ушите ни като удари на чук по наковалня.

Трите жени — зловни гарвани, — мълчаливи като мъртъвци, седяха тук в кухнята мрачни, важни като съдии-изпълнители. Понякога ги заговарях, за да се опитам да разчупя леда.

— Какво лошо време!

— Да...

След това отново всички потъвахме в мълчание.

Аз упорствувах:

— Изглежда, че сеньор Грегорио се е отказал да продава мулето... Сигурно му е дотрябвало за нещо!

— Да.

— Ходихте ли на реката?

— Не...

— А на гробището?

— И там не сме ходили...

Нямаше начин да ги измъкна от това състояние, никога до тогава не бях се показвал толкова търпелив, а и никога по-късно нямаше да

ми се случи. Преструвах се, че не забелязвам колко особени са те, само и само за да не ускоря избухването на бурята, която въпреки това нямаше как да не се разрази, защото беше неизбежна като болестите и пожарите, като зората и смъртта, защото никой не беше в състояние да я предотврати.

Най-страшните трагедии се приближават до нас крадешком, с вълча стъпка, за да ни ужилят внезапно, неочаквано като скорпионите.

Мога да ги изрисувам като да са и сега пред очите ми, с горчивата им и ехидна усмивка на загубили всякаква женственост жени, с поглед, зареян през стените на много левги разстояние. Жестоко протичаха миговете; думите звучаха, сякаш бяха промълвени от призраци...

— Стъмни се вече.

— Виждаме, не сме слепи.

Кукумявката сигурно е вече кацнала на кипариса.

— В такава нощ беше...

— Да.

— Но малко по-късно...

— Да.

— Този коварен студен вятър метеше полето...

.....

Блуждаеше някъде из маслиновите гори...

— Да.

Тишината с широкия си като камбана похлупак покри стаята.

— Къде ли се носи сега този вятър?

— Онзи коварен вятър ли?

Лола забави малко отговора си.

— Не знам.

— Сигурно е стигнал до морето!

— След като е отнесъл кой знае колко деца...

Нападната лъвица нямаше да се разяри така, както жена ми.

— Раждай! Пукай се като нар, за да родиш, и за какво? За да отнесе след това вятърът рожбата ти! Защо е това наказание?

— Проклет да е този вятър, дано в капка вода да се удави!

12

— До гуша ми е дошло тялото ти!

— ...

— До гуша ми е дошла плътта ти на мъж, която не можа да понесе лошото време!

— ...

— Не понесе лятното слънце!

— ...

— Не понесе декемврийските студове!

— ...

— Затова ли имах твърди като кремък гърди!

— Затова ли имам свежа като праскова уста!

— ...

— Затова ли ти дадох две деца, които не можах да понесат нито скока на кобилата, нито нощния вятър!

— ...

Тя беше като луда, обладана от хиляди демони, яростна и свирепа като дива котка... Изслушвах търпеливо голямата истина, без дума да промълвя.

— Ти си като братчето си!

Понесох, без да отговоря, удара с нож в гърба, който жена ми нанасяше с наслада.

Ако бурята ни застигне сред полето, какво ще ни помогне да ускорим крачките си? Ние пак ще се намокрим, а ще се уморим много повече. Светкавиците ни тревожат, тътенът на гръмотевиците ни зашеметява, а кръвта, като подгонена, бие до пръсване в слепоочията и гърлото ми.

— Ех, да можеше баща ти Естебан да види как си подвиваш опашката.

— ...

— Направи ли ти мили очи, губиш и ума и дума.

— ...

— Добра жена си си взел, няма какво!

— ...

Трябваше ли да я оставя да продължи? Слънцето изгрява всеки ден за всички, но от неговата светлина, която заслепява албиносите, негрите не замижават дори.

— Престани!

Майка ми не биваше да ме кори заради болката, отворена в гърдите ми от смъртта на детенцето, което през онези единайсет месеца на своя живот беше за мен истинска зорница.

Казах ѝ го съвсем ясно, по-ясно не може да се каже.

— Огънят ще ни изгори и двамата, майко.

— За какъв огън ми говориш?

— За онзи, с който вие си играете...

Майка ми се престори на изненадана.

— Какво искаш да кажеш?

— Че ние, мъжете, имаме много сурово сърце.

— Имате го, но то за нищо не ви служи...

— Служи ни за всичко!

Тя не ме разбираше; майка ми не ме разбираше. Гледаше ме, говореше ми... Ах, поне да не ме беше гледала!

— Нали си виждал вълците, които бродят из планината, ястреба, който се издига до облаците, пепелянката, която дебне сред камънака?

— Мъжът е по-лош от всички тях, взети заедно!

— Защо ми казваш това?

— Ей така си говоря!

Помислих си да ѝ кажа:

— Защото трябва да те убия!

Но гласът ми секна в гърлото.

.....

.....

Останах сам със сестра си, озлочестената, опозорената, опази, която сквернеше с присъствието си погледа на порядъчните жени...

— Чу ли?

— Да.

— Никога нямаше да повярвам.

— Нито пък аз...

— Никога не съм се замислял, че съм прокълнат човек.

— Не си.

Зафуча отново онзи лош, коварен вятър, който се спуска от планината, кръстосва из маслиновите гори и стига чак до морето, погубвайки децата... Неговата жалба скърцаше в прозореца.

На Росарио и се навлажниха очите.

— Защо казваш, че си прокълнат човек?

— Не го казвам аз.

— ...

— Казват го тези две жени.

Пламъчето на лампата се надигаше и снишаваше, сякаш дишаше. В кухнята миришеше на ацетилен — остра и приятна миризма, която прониква до нервите и възбужда плътта, тази нещастна и обречена моя плът, която толкова много се нуждаеше от възбуда по това време...

Сестра ми беше бледа; животът, който водеше, дълбаеше безмилостни следи в сенките под очите ѝ. Аз я обичах с много нежност, със същата нежност, с която и тя ме обичаше.

— Росарио, сестричке...

— Паскуал...

— Лоши времена ни чакат нас двамата.

— Всичко ще се оправи...

— Дай боже!

Майка ми отново се намесваше:

— Не виждам какво ще се оправи.

А моята жена, зла като змия, се усмихваше злобно.

— Добре си се наредил, щом чакаш бог да те оправи!

Бог е над всичко и има орлов поглед. Той не изпуска нито една подробност.

— А ако бог оправи всичко?

— Не вярвам чак толкова да ни е обикнал.

.....

.....

Човек убива, без да мисли, знаей го от собствен опит; понякога и без да иска дори. Човек мрази, мрази силно, яростно; след това изведнъж измъква ножа. Стиснал го в ръка, той пристъпва бос и стига до леглото, където спи врагът му. Нощ е, но през прозореца прониква

лунният светлик. Вижда се ясно. На леглото лежи убитият, този, който ще бъде убит. Гледаш го, чуваш го да диша, не помръдва, спокоен е, сякаш нищо няма да му се случи. Мебелите в спалнята са стари и те плашат със скърцането си, което може да го събуди. Събуди ли се, ще трябва да започне първата развръзка. Врагът повдига леко юргана си и се обръща в леглото, продължава да спи. Под юргана тялото му прави впечатление на по-едро. А в действителност не е така. Приближаваш се предпазливо, опипваш го внимателно с ръка. Спи, дълбоко спи. Няма и да усети...

Но така не бива да се убива, така убиват само платените убийци. Изведнъж ти идва наум да се върнеш назад, да извървиш в обратна посока изминатия път... Не, не е възможно. Всичко е вече мислено и премислено. Само миг, един къс миг и после...

Но не е възможно да се върнеш назад. Ще се зазори и на дневна светлина не ще можеш да понесеш погледа му, този поглед, който, неволно отправен към теб, ще те приковава.

Трябва да се бяга, да се бяга далеч от селото, където никой не ни познава, където ще можем да мразим с нова омраза. Омразата зрее много бавно. Ти не си вече дете и когато омразата се налее със сок, наедрее и започне да ни задушава, животът ни ще си е отишъл. Сърцето ти няма да таи вече жлъч и ръцете ти безсилно ще се отпуснат...

Прекарах близо месец, без да пиша, легнал по гръб върху сламеника, като броях как минават часовете, тези часове, които понякога ни се струва, че летят, а друг път се тътрят като сакати. Пусках да лети на воля въображението си, единственото в мене, което се радва на свобода, заковал поглед в тавана, като се забавлявах да оприличавам олющените места на различни фигури. През този дълъг месец, въпреки всички мъки и грижи, аз се наслаждавах — по свой собствен начин — на живота си, както никога не му се бях наслаждавал през предишните години...

Покоят, който обхваща грешните души, е подобен на благодатен дъжд, който се изсипва върху суха угар, опложда я и превръща пущинака в плодородна земя. Казвам това, защото много, прекалено много време ми бе необходимо, за да разбера, че покойт е небесна благодат, най-ценната благодат, на която на нас бедните и живеещи с чувство на страх ни е дадено да се надяваме, а сега, когато вече зная това, сега, когато покойт ме обгръща със своята топлина, аз му се люблювам страстно и с радост, като изпитвам голям страх, че колкото и малко да ми остава да дишам — а много малко ми остава в действителност, — ще го изчерпа преди време. Ако този покой ме беше обладал няколко години по-рано, щях да стигна вероятно дотам, почти дотам да пожелаая да постъпя в ордена на монасите-мълчаливци, защото открих в покоя такава светлина и такава блаженство, че много се съмнявам дали щях тогава да бъда така прехласнат, както съм сега. Но бог пожела това да стане и сега се намирам в затвора с присъда, която много скоро ще се изпълни и която не знам дали няма да е по-добре да се изпълни, та да свърши всичко веднъж завинаги, за да не се протака още тази агония, в която, при все това, се вкопчвам, и то с повече любов, отколкото бих се вкопчил, ако ми беше мило да живея. Вие много добре разбирате какво искам да кажа.

През този дълъг месец, който посветих на размисъл, всичко премина през мен — мъка и радост, сладост и тъга, вяра, безверие и

отчаяние... Господи, каква слаба плът си избрал, за да правиш своите опити! Треперех, като че ли ме втрисаше, когато едно душевно състояние изчезваше, за да го замени друго. И очите ми се пълнеха със сълзи, в които сякаш прозираше страх. Много дълго време са тридесет дни, за да мислиш за едно и също нещо, да подхранваш най-дълбоки угризения, напълно обладан от мисълта, че лошото ти минало неминуемо те отвежда в ада... Завиждам на пустинника с изписана по лицето му благост, на птицата, летяща във висините, на рибата, която плува във водата, та дори и на гадините, които се крият сред храстите, защото паметта им е необременена. Лошо нещо е времето, изживяно в грях!

Вчера се изповядах; аз сам поисках да повикат свещеника. Посети ме един стар и късав духовник, отец Сантяго Луруеня, добродушен и печален, милосърден и смирен като мравка.

Той е свещеник на нашия затвор, отслужва литургия всяка неделя пред стотина убийци, половин дузина тъмничари и три-четири монахини...

Той влезе и аз станах, за да го посрещна.

— Добър ден, отче.

— Здравей, сине, казаха ми, че си ме търсил.

— Да, аз помолих да ви повикат.

Той се приближи до мен и ме целуна по челото. От много години насам никой не беше ме целувал...

— Да се изповядаш ли искаш?

— Да, отче.

— Много ме радваш, чедо!

— И аз се радвам, отче.

— Бог всичко прощава, бог е много добър...

— Да, отче.

— Щастие е да видиш, че блудната овца се прибира при стадото.

— Да, отче.

— ... и блудният син, който се връща в бащиния дом.

Държеше ръката ми с обич, беше я положил на расото си и ме гледаше в очите, сякаш искаше да го разбере по-добре.

— Вярата е светлина, която води нашите души през мрака на живота.

— Да...

— Тя е чудотворен балсам за страдащите души...

Отец Сантяго беше много развълнуван. Гласът му трепереше като глас на уплашено дете. Погледна ме усмихнат, с благата си усмивка, която приличаше на усмивка на светец.

— Знаеш ли какво точно е изповедта?

Не посмях да отговоря и затова казах съвсем тихичко:

— Не ми е много ясно.

— Не се тревожи, чедо, никой не се ражда знаещ.

Отец Сантяго ми каза някои работи, които не ми станаха много ясни, но сигурно са били истини, защото звучаха като истини. Говорихме дълго, почти целия следобед. Когато свършихме разговора си, слънцето беше се скрило зад хоризонта...

— Пригответи се да получиш опрощение, чедо мое, опрощението, което ще ти дам от името на нашия господ — бог... Моли се сега с мене: „Господи мой, Исусе Христе...“

Когато дон Сантяго ме благославяше, аз се постарах с всички сили в главата ми да не се въртят скверни мисли. Приех благословията, уверявам ви, по най-добрия възможен начин. Изпитах голям срам, много голям, но все пак не беше той толкова голям, колкото мислех, че ще изпитам.

Цяла нощ не можах да мигна и днес се чувствавам уморен, отпаднал, като да са ме пребили. Като гледам купа с листа, които поисках от директора, и тъй като съм убеден, че не ще мога да изляза от безразличието, в което съм изпаднал, ако не започна да изпълвам лист след лист, ще се опитам да продължа, да подема пак нишката на разказа си, да тласна напред тези спомени, за да ги насоча към техния завършек. Ще видим дали ще намеря достатъчно сили, защото не малко са нужни, за да довърша работата си. Само като си помисля, че ако събитията ускорят хода си, има опасност разказът ми да остане незавършен, като осакатен, обземат ме тревоги и припряност, които желая и се старая да овладя, защото си давам сметка, че ако продължа да пиша както досега, бавно и с цялото си внимание съсредоточено в това, което върша, разказът ми пак няма да е съвсем ясен, а ако се отпусна и почна да пиша бързо, безредно и без връзка, ще стане такъв, че и собственият му баща — а това съм аз — няма да познае в него рожбата си. Нещата, в които паметта взема толкова голямо участие, трябва да се вършат с най-голяма обич, защото объркат ли се

събитията, единственото спасение е да се скъса написаното и да се започне отново, но това разрешение не ми се нрави, защото знаете, че претопленото ядене не е никога вкусно. Ще ви се стори вероятно самонадеян този мой стремеж да опиша добре второстепенните неща, докато главните се развиват така зле, а е възможно и да си помислите с усмивка на уста, че е прекалено претенциозно от моя страна да се опитвам да не бързам, за да излезе по-сполучливо написаното, което всеки образован човек би постигнал по толкова естествен път и без усилие, но ако вземете предвид, че усилието ми означава почти четири месеца непрестанно писане и не може да се сравни с никое друго усилие, което съм полагал през живота си, смятам все пак, че ще намерите извинение за моите разсъждения.

Нещата не са никога такива, каквито си ги представяме първоначално, и затова се случва, когато ги погледнем отблизо, когато заработим над тях, да ни предлагат изведнъж толкова странни и непознати свои страни, че от началната представа не остава понякога и помен. Това се случва с лицата на хората, които си представяме предварително, със селищата, които тепърва ще опознаем, за да забравим веднага тези ни представи пред вида на действителните. Точно това ми се случи с този куп хартия. В началото мислех, че ще свърша за осем дена, днес — след като изминаха сто и дваайсет — само се усмихвам, като си помисля за моите наивни сметки.

Не смятам, че е грях да описвам ужасните дела, които извърших и за които съм се вече разкалял. Дон Сантяго ме насърчи да сторя това, ако намирам утеха в писането, и понеже, от една страна, аз действително я намирам, а, от друга, трябва да се очаква, че дон Сантяго знае какво е съобразно с религията, не мисля, че богохулствувам, ако продължа. Понякога ми е болно да говоря подробно за всички по-важни или по-незначителни случки на тъжния си живот, но сякаш за да има равновесие, има минути, в които изпитвам най-голяма, най-пълна радост, може би поради това, че като ги описвам, се чувствавам толкова далече от всичко минало, сякаш разказвам за чути неща и за някой непознат. Има голяма разлика между случилото се и това, което бих се постарал да се случи, ако можех да започна отново! Но човек трябва да се примирява с неизбежното и с това, което не може вече да оправи; стореното сторено, човек трябва да носи отговорност за него, но и да се помъчи да не повтаря грешките

си, както се мъча аз, макар и улеснен — това е несъмнено — от обстоятелството, че се намирам в затвора. Не желая прекалено да изтъквам моята кротост през последния час на живота ми, понеже очаквам да чуя от устата ви: след дъжд качулка, а по-добре е да не предизвиквам тази забележка, макар и да искам да уточня докрай нещата и да ви уверя, че животът ми щеше да бъде пример за семействата, ако беше протекъл през сегашните светли пътеки.

Ще продължа. Цял месец, без да пиша, е прекалено затишие за човек, чиито дни са преброени, и прекалено успокоение за този, когото навикът е принудил да бъде неспокоен.

Не загубих много време в подготовка на бягството. Има неща, които не търпят отлагане. Моето бягство беше едно от тях. В кесията сложих парите от раклата, в дисагите — храната от килера, в кладенеца — лошата си съвест, и под прикритието на нощта поех като крадец по пътеката, за да изляза след това на пътя. Тръгнах, без да ми е много ясно къде точно отивам, вървех все напред, без да се спирам, така че когато се зазори и краката почнаха да ме болят, селото бе останало на двадесетина километра зад гърба ми. Не исках да се спирам, защото още можеха да ме разпознаят из тези места, затова дремнах за малко в една маслинова горичка до пътя, хапнах нещо от припасите и продължих с намерение да се кача на влак, щом стигна до някаква спирка. Сигурно поради това, че приличах на скитник, хората ме гледаха учудено, а когато прекосяхах селищата, децата се мъкнеха след мен с любопитство, като след циганин или слабоумен. Техните неспокойни погледи и детинщини не ме дразнеха, а дори забавляваха и ако по това време не гледах да избягвам жените на всяка цена, щях да се осмеля да им подарявам по нещичко от нещата, които носех със себе си.

Така стигнах в Дон Бенито, купих си билет и се качих във влака за Мадрид с намерение да не оставам в столицата, а да продължа до някое пристанище, откъдето да се прехвърля в Америка. Пътувах приятно, вагонът, в който се настаних, беше удобен, а и за мен беше новост да гледам полето, проснало се като чаршаф, който някаква невидима ръка дърпа. Така, без да усетя, стигнахме в Мадрид. Аз си мислех, че сме още много далече и затова, когато видях, че всички пътници слязоха, сърцето ми се сви. Сърцето се свива винаги когато се сблъснем с безвъзвратното, с непоправимото, когато разберем, че това, което сме си въобразявали, не е далеч, а всъщност съвсем близо.

Аз бях чувал за мадридските мошеници и понеже пристигнахме през нощта, час, много удобен, за да се опитат крадците и джебчиите да ме ограбят, разсъдих, че най-благоразумно ще е да изчакам зората,

за да потърся жилище, а дотогава реших да подремна на една от многото пейки на гарата. Така и направих. Намерих една пейка на края, по-отдалечена от най-големия шум, настаних се колкото можех по-удобно и доверявайки се на закрилата на моя ангел — хранител, заспах като пън, макар и като легнах, да възнамерявах да спя като яребиците с едно отворено око, докато другото почива. Спах дълбоко, почти до зазоряване, и когато се събудих, реших незабавно да стана и да се раздвижа, защото студът беше пронизал костите ми и влагата се беше впила в тялото ми. Излязох от гарата и се приближих до една група работници, които се бяха събрали около един огън. Приеха ме добре и там, край огъня, можах да прогоня студа от тялото си. Разговорът, който в началото съвсем не вървеше, скоро се оживи и понеже тези хора ми се видяха добри, а в Мадрид имах нужда най-много от приятелски души, изпратих едно хлапенце, което се навърташе наоколо, да купи един литър вино. От него не вкусих нито капка, а не вкусиха от него и тези, които бяха с мен, защото момчето, по-хитро от дявола, прибра парите и вече не му видяхме очите. Но аз бях решил на всяка цена да ги почерпя и много ми се искаше, макар и те да се смееха на номера, който ми беше свило хлапетото, да завържа приятелство с тях. Изчаках съвсем да се съмне и щом се развидели, отидох с тях в едно кафененце, където платих на всички по едно кафе с мляко, което спомогна да спечеля симпатиите им, защото те останаха много доволни. Попитах ги за някакво жилище и един от тях — името му беше Анхел Естевес — ми предложи да ме вземе у дома си и да ми дава два пъти на ден храна срещу две песети и половина, цена, която нямаше да ми се види висока, ако всеки ден през дните, които прекарах в Мадрид и в неговия дом, не губех ежедневно най-малко още две песети и половина, защото Естевес играеше с мене всяка вечер на карти. Той и жена му бяха страстни картоиграчи.

В Мадрид не останах дълго, по-малко от петнайсет дена, като прекараното там време посветих на най-евтини забавления и за да си купя някои нещица, от които имах нужда и които намерих на изгодна цена по улица „Постас“ и на „Пласа Майор“. На свечеряване, когато залязваше слънцето, отивах да изхарча една песета в един кафешантан, разположен на улица „Адуана“ — казваше се „Еден Концерт“, — и там си прекарвах времето, зяпайки артистките, до часа на вечерята, когато потеглях за таванското помещение на Естевес на

улица „Тернера“. Когато се прибирах, намирах обикновено хазаина си вече там; жена му поднасяше вечерята, нахранвахме се и после се залавяхме за картите в компанията на двама съседни, които идваха всяка вечер. Седнали около масичката, с крака, огрени от жаравата на мангала, поставен под нея, играехме чак до сутринта. Този живот ми се виждаше приятен и ако не бях твърдо решил да не се върна на село, щях да остана в Мадрид, докато си изхарча и последната стотинка.

Жилището на моя хазаин, разположено в тавана, беше същински гълъбарник, но понеже никога не отваряха прозорците, а мангалчето гореше ден и нощ, не се живееше зле — то, поставено под масата, а ние, седнали наоколо и проснали краката си под нея. Стаята, която определиха за мен, имаше счупен таван точно там, където поставиха сламеника, и неведнъж, докато привикна, си блъсках главата в една греда, която стърчеше и която все забравях. По-късно, когато постепенно свикнах, знаех всички вдлъбнатини и издатини на спалнята и дори слепешката успях да се добера до леглото. Важното е веднъж да свикне човек.

Жената на хазаина, която, както самата тя ми обясни, се казваше Консеисион Кастильо Лопес, беше млада, дребничка, с хитро лице, симпатична, самоуверена, будна и находчива — такава, каквито са според хорските приказки мадридчанки. Гледаше ме право в очите, говореше с мене за какво ли не, но скоро ми доказа — веднага щом аз се поставих в положение да трябва да ми го доказва, — че с нея не можеше нищо да се предприеме, нито пък да се очаква нещо от нея. Казваше, че била влюбена в съпруга си и че за нея нямало друг мъж. Жалко, защото беше рядко хубава и приятна, макар и да ми изглеждаше различна от моите съселянки, но тъй като не ми даде никога повод за каквото и да било, а, от друга страна, аз се държах много боязливо, тя се отдалечаваше и растеше в моите очи, докато един ден ми се стори така недостъпна, че вече не ми идваше и наум дори да си помисля за нея. Мъжът ѝ беше ревнив като султан и сигурно малко е вярвал на жена си, защото не я пускаше да излезе сама дори до стълбището. Спомням си, че един следобед, беше неделя, на Естевес му хрумна да ме покани да се разходим из Ретиرو с него и жена му. По време на разходката той ѝ правеше забележки: защо поглежда или не поглежда този или онзи, обвинения, които тя понасяше с някакъв израз на доволство, та дори и на любов, изписан

по лицето ѝ, а това съвсем ме объркваше, тъй като най-малко го очаквах. В Ретиро направихме няколко обиколки по алеята около езерото и при една от тях Естевес влезе в шумен спор с един минувач. Те така бързо говореха и толкова странни думи си разменяха, че аз не разбрах и половината от това, което си казаха. Караха се, защото по всяка вероятност непознатият беше погледнал Консепсион, но най-странното беше, че въпреки целия куп ругатни, с които се обсипаха, нито за минута не понечиха да се сбият. Споменаха майките си, нарекоха се сводници и рогоносци, и то на всеуслушание. Заканиха се, че ще си изядат карантите, но това, което най-много ме учудваше, беше, че не се и докоснаха. Уплаших се от тези необичайни порядки, но, разбира се, не се намесих, макар и да бях готов, ако се наложеше, да защита приятеля си. Когато им омръзна да се заливат с помия, всеки тръгна по пътя си и нищо повече не се случи.

Виж, това е хубаво! Ако ние селяните можехме да преглъщаме всичко като гражданите, затворите щяха да приличат на безлюдни острови.

Изминаха две седмици и макар още да не бях разгледал добре Мадрид, защото този град не може да се опознае, като му хвърлиш само един поглед, реших да тръгна пак на път, както си бях предначертал, прибрах малкото багаж, който носех в едно куфарче, купено за целта, взех билет и придружен от Естевес, който не ме остави сам до последната минута, тръгнах за гарата — не онази, където пристигнах — и поех към Ла Коруня, за който град бях чувал, че е главно пристанище на параходите, пътуващи за Америка. Пътуването бе малко по-продължително от другото, от село до Мадрид, защото разстоянието беше по-голямо, но понеже отчасти се пътуваше нощем, а аз съм от тези, които спят въпреки движението и шума, времето мина по-бързо, отколкото очаквах и отколкото ми бяха казали пътниците, така че няколко часа след като се събудих, се намерих на брега на морето, а то бе едно от нещата, които най-много са ме поразявали през живота ми, толкова ми се видя голямо и дълбоко.

Когато събрах първите сведения, аз разбрах колкото съм бил наивен, като съм смятал, че с песетите, които носех в джоба си, можех да стигна до Америка. Никога дотогава не бях си представял, че едно пътуване по море може да е толкова скъпо! Отидох в една агенция,

попитах на едно гише, а оттам ме изпратиха на друго, наредих се на опашка, чаках най-малко три часа, а когато се добрах до чиновника и поисках да се осведомя закъде ще бъде най-добре да пътувам и колко пари ще ми струва, той — без да каже нито дума — направи кръгом и се върна след малко с някаква хартия в ръка.

— Ето маршрутите... тарифите... Дни на заминаване от Ла Коруня: пето и двадесето число.

Опитах се да му обясня, че имам желание да поговоря с него за моето пътуване, но опитът ми пропадна. Срязва ме така безжалостно, че просто се слисах:

— Не настоявайте!

Тръгнах си с маршрутите и тарифите в ръка и с датите на заминаване в паметта ми. Какво друго можех да направя!

В дома, където се настаних, живееше един сержант от артилерията, който ми предложи да разгадае това, което беше написано на листовките, които ми дадоха в агенцията, и когато ми прочете цената и условията на плащане, съвсем се отчаях, като си дадох сметка, че притежавам едва половината. Въпросът, който се представяше пред мен, съвсем не беше маловажен и аз не намирах разрешение. Сержантът — казваше се Адриан Ногейра — ме насърчаваше много, тъй като той самият бил ходил там, и ми говореше непрекъснато за Хавана и дори за Ню Йорк. Аз го слушах — защо да крия — като захласнат и със завист, каквато не бях изпитвал, но щом си дадох сметка, че от неговите приказки полза нямаше, а те само ми изострят апетита, един ден го помолих да престане да ме убеждава, защото аз бях вече твърдо решил да не напускам Испания. На лицето му се изписа израз, който ми подсказа, че той не ме разбира, такъв израз не бях още виждал у него, но тъй като беше човек, разумен и съдържан като всички галисийци, не отвори повече дума за пътуването.

Главата ми беше станала на тъпан от мисли какво да правя в бъдеще и тъй като всяко разрешение, освен това да се върна на село, ми се виждаше приемливо, залавях се за всичко, което ми попадеше подръка — станах носач на гарата и докер в пристанището, помагах в кухнята на хотел край гарата, работих за кратко време като пазач в тютюневата фабрика, върших какво ли не, докато най-сетне — и тази работа беше последната ми в това морско пристанище — се настаних в публичния дом на Апашката: като се качваш нагоре, от лявата страна,

там бях нещо като момче за всичко, но главното ми занимание беше да изхвърлям на улицата клиентите, които се очертаваха като смутители на реда.

Там работих около година и половина и като прибавиш към тях половината година, прекарана по широкия свят и далеч от дома, станаха две и аз почнах да си спомням по-често, отколкото съм могъл да си представя дори, за онова, което бях оставил зад гърба си. В първо време си мислех за дома само нощем, когато си лягах на постелята, която ми слагаха в кухнята, но постепенно тази мисъл ставаше все по-силна и не ме напускаше с цели часове. Най-сетне дойде денят, когато носталгията така ме хвана, че изпитвах само едно — час по-скоро да се намеря отново в колибата си край пътя. Въобразявах си, че ще бъда добре посрещнат от семейството си — времето лекува всички рани — и желанието растеше в мен, както гъбите растат на влага. Потърсих пари назаем, а не беше лесно да се намерят, но все пак, както във всяка работа, след като настоях малко, сполучих и един прекрасен ден се простих с всичките си покровители начело с Апашката и поех обратния път, пътуване, което обещавахе да завърши благополучно, ако дяволът — нещо, което тогава не знаех — не се беше заловил по време на отсъствието ми да се разпорежда в моя дом, и то с моята жена. В действителност нямаше нищо неестествено в това, че жена ми, млада и хубава по онова време, а и без всякакво образование, е почувствувала прекалено силно липсата на мъж. Бягството ми се оказа най-големият ми грях, който никога не трябваше да сторя и който бог пожела да накаже, не знам дали не с известна жестокост...

15

Бяха изминали седем дена, откак се бях завърнал, когато жена ми, която ме посрещна — поне така ми се стори — с много любов, ме събуди, за да ми каже:

— Мисля си, че те посрещнах много студено.

— Не, жено.

— Но сега се радваш, нали?

— Да, сега се радвам...

Лола беше някак объркана, забелязваше се в нея голяма промяна, и то във всичко.

— Спомняше ли си за мене през цялото време?

— Постоянно, защо мислиш, че се върнах?

Жена ми потъна отново в мълчание.

— Две години не са малко време...

— Не са.

— За две години много вода е изтекла.

— Две години не са кой знае колко време. Един моряк от Ла Коруня...

— Не ми говори за Ла Коруня!

— Защо?

— Ей, така. Хич да я нямаше тази Ла Коруня!

Лола говореше сега гърлено, а очите ѝ потъмняха.

— Много вода изтече!

— Много!

— А аз си мислех, ето вече две години го няма, може пък бог да си го е прибрал.

— Какво си си наумила да ми кажеш?

— Нищо!

Лола зариди горчиво, после съвсем тихичко ми се изповяда:

— Чакам дете.

— Друго дете?

— Да.

Вцепених се на мястото си.

— От кого?

— Не питай!

— Как да не питам? Не мога да не питам! Нали съм ти мъж!

Тя изкрещя:

— Хубав мъж! Дето ми иска смъртта, оставил ме сама цели две години! Мъж, дете бяга от мен, като да съм прокажена! Мой мъж било това...

— Престани!

Да, по-добре беше да не настоявам, подсказваше ми го съвестта. По добре беше да мине време, да се роди детето... Съседите щяха да започнат да говорят за похожденията на жена ми, да ме гледат изкосо, да мърморят тихичко, когато минавам...

— Искаш ли да извикам сенъора Енграсия?

— Тя вече ме прегледа.

— Какво каза?

— Че всичко е наред.

— Не питам за това... Това не ме интересува...

— Какво искаш?

— Нищо... най-добре ще е все пак да оправим някак си нещата между нас... тримата...

По лицето на жена ми се изписа умолителен израз.

— Паскуал, нима ще си способен?

— Да, Лола, способен съм и още как. То не е първото.

— Паскуал, чувствавам го с по-голяма сила, отколкото другите. Усещам, че това дете ще оцелее...

— За да разнася моя позор!

— Или твоето щастие. Хората нищо не знаят.

— Хората? Има си хас да не знаят!

Лола се усмихваше с усмивка на бито дете, като я погледнеш, да ти стане жално.

— Може би ще можем да нагласим така нещата, че да не се разбере.

— Всички ще разберат.

Не чувствавах, че съм лош — бог ми е свидетел, — но човек робува на обичаите както магарето на юлара си.

Ако в същината си на мъж можех да простя, щях да простя, но хората са си хора, та съвсем безполезно е да се опитваш да плуваш срещу течението.

— По-добре ще бъде да я повикаме!

— Сеньора Енграсия ли?

— Да.

— Не, за бога! Пак да пометна? Стига съм раждала напразно, стига съм създавала тор.

Тя се тръшна на земята и започна да целува краката ми.

— Ако поискаш, взemi живота ми!

— Потрябвал ми е твоят живот!

— Взemi очите и кръвта ми, задето те обидих!

— За какво ми са и те!

— Гърдите ми, косата ми, моите зъби! Давам ти, каквото си поискаш, но не ми отнемай детето, само заради него живея!

Най-добре щях да постъпя, ако я бях оставил да плаче, да се наплаче, докато се отпусне отмаляла, с разбити нерви, но вече по-спокойна, по-разумна.

Майка ми, проклетницата, която сигурно е сводничила, бягаше от мене, не се и мяркаше пред погледа ми. Истината не прощава! Тя ми отправяше от време на време по някоя дума, излизаше през едната врата, щом аз влизах през другата, приготвяше ми — това преди не беше никога правила, а и по-късно нямаше да прави — яденето точно навреме. Болно ми става, като си помисля, че трябва да вдъхнеш страх, ако искаш нещата да си вървят по мирно по тихо. Майка ми се показваше толкова кротка във всичко, което вършеше, че просто недоумявах. С нея не пожелах да говоря за Лола, този въпрос засягаше нас двамата и трябваше да се разреши само между нас.

Един ден я извиках, говоря за Лола, за да й кажа:

— Можеш да се успокоиш.

— Защо?

— Защото никой няма да повика сеньора Енграсия.

Лола за миг потъна в размисъл и се вцепени като чапла.

— Много си добър, Паскуал.

— Да, по-добър, отколкото си мислила.

— И по-добър от мен.

— Да не говорим за това! От кого е детето?

— Не ме питай!

— Предпочитам да знам, Лола.

— Но страх ме е да ти го кажа...

— Страх ли те е?

— Да, страх ме е, че ще го убиеш.

— Толкова много ли го обичаш?

— Не го обичам.

— Тогава?

— Защото на мен ми се струва, че убийството е изписано на челото ти.

Тези думи се запечатаха в паметта ми, сякаш с огън дълбани, и понеже са дълбани с огън, с мен ще умрат.

— Ако ти се закълна, че нищо няма да му се случи?

— Няма да ти повярвам.

— Защо?

— Защото не е възможно, Паскуал. Ти си истински мъж!

— Слава богу, но все пак още държа на думата си...

Лола се хвърли в прегръдките ми.

— Години от живота си бих дала, да не беше се случило това.

— Вярвам ти.

— И да можеше да ми простиш.

— Прощавам ти, Лола. Но ще ми кажеш...

— Да.

Никога не бях я виждал по-бледа. Не беше на себе си. На лицето ѝ бе изписан страх, ужасен страх, че моето завръщане носи нещастие. Прегърнах я, погалих я по лицето, говорих и нежно, с любов, така както би говорил на жена си най-верният съпруг. Притиснах я към рамото си, съзнавах колко много страда и се боях да не припадне, като чуе въпроса ми.

— Кой е?

— Контето.

— Контето ли?

Лола не отговори.

Беше мъртва. Главата ѝ бе паднала на гърдите, косите висяха над лицето... Така, както седеше, запази за миг равновесие и след това се строполи върху настлания с дребен чакъл под на кухнята.

Цяло гнездо скорпиони се разбушува в гърдите ми. Във всяка капка кръв се бе стаила по една пепелянка, която ръфаше месата ми.

Тръгнах да търся убиеца на моята жена, осквернителя на моята сестра, който събуди в мен най-силна омраза. Положих много усилия да го намеря, защото се беше укрил. Негодникът се научил, че съм се завърнал, побягнал някъде далеч и цели четири месеца не се мярнал в Алмендралехо; тръгнах да го търся, отидох в публичния дом на Ниевес и там се срещнах с Росарио... Колко се беше променила! Изглеждаше застаряла, с лице, преждевременно набръчкано, с големи черни сенки под очите и с прави като клечки коси. Мъчно да му стане на човек да я гледа, като си помисли само каква беше красавица...

— Какво те води насам?

— Търся един мъж!

— Не е мъж този, който бяга пред врага.

— Права си...

— И не е мъж този, който не изчаква очаквано посещение.

— Права си... Къде е той?

— Не знам, вчера замина...

— За къде замина?

— Не знам.

— Не знаеш ли?

— Не.

— Сигурна ли си?

— Както съм сигурна, че сега е бял ден.

По всичко изглеждаше, че казва истината.

Росарио ми доказва по-късно обичта си, когато напусна Контето и се върна у дома, за да се грижи за мен.

— Надалеч ли е заминал?

— Нищо не ми каза.

Не оставаше нищо друго, освен да преглътна гнева си. Не е достойно да изливаш яда си, предизвикан от подлеца, върху някой

невинен.

— Ти не знаеше ли какво става?

— Знаех.

— И си мълчеше?

— На кого да го кажа?

— Да, права си...

И в действителност тя беше права, като казваше, че не е имала кому да го каже. Има неща, които не засягат всички хора, има неща, на които всеки сам трябва да носи бремето като мъченически кръст, и при това да не го споделя с другите. На хората не може да се доверява всичко, което преживяваме, защото в повечето случаи те не са в състояние да ни разберат.

Росарио се прибра с мен.

— Не искам да остана тук нито ден повече, дотегна ми.

Тя се върна у дома, боязлива и сякаш наплашена, смирена и работлива както никога дотогава. Грижеше се за мен така, че не можах — а, уви, и това е още по-лошо, — че не ще мога и оттук нататък да ѝ се отблагодаря както трябва. Переше ми най-редовно ризите, водеше домакинството, като разпределяше по най-добър начин парите, посрещаше ме винаги с топло ядене, когато закъснявах... Истинско удоволствие беше да се живее така! Дните летяха леки като пера, нощите бяха спокойни като прекарани в манастир, а злокобните мисли, които в други времена така упорито ме преследваха, сега сякаш не ме спохождаха вече. Колко далечни ми се виждаха смутните дни в Ла Коруня! Колко далечен ми изглеждаше понякога споменът за времето на свадите с ками! Споменът за Лола, която беше оставила толкова дълбока следа в сърцето ми, се изличаваше и миналите времена потъваха постепенно в забрава, докато лошата звезда, онази лоша звезда, която упорствуваше да ме преследва, пожела да ги възкреси за моя зла участ.

Отидох в кръчмата на Мартинете и там сеньорито Себастиан ме запита:

— Видя ли Контето?

— Не, защо?

— Нищо, защото казват, че го видели в селото.

— В селото ли?

— Така казват.

— Не ме ли лъжеш?

— Какво се репчиш веднага? Казаха ми го на мен и аз ти го казвам на тебе! Защо ще седна да те лъжа?

Не успях дори да проверя какво вярно има в думите му. Изтичах до вкъщи, носех се като мълния, не гледах къде стъпвам! Срегнах майка си на вратата.

— Къде е Росарио?

— Тук, в къщата.

— Сама ли е?

— Да, защо?

Не й отговорих, влязох в кухнята и там заварих сестра си да готви.

— Къде е Контето?

Росарио като че се стресна, вдигна глава и съвсем спокойно, поне така ми се стори, каза:

— Защо ме питаш?

— Видели са го в селото.

— В селото ли?

— Така ми казаха.

— Тук не се е мяркал.

— Сигурна ли си?

— Кълна ти се.

Излишно беше да ми се кълне. Него наистина още го нямаше, но се появи малко след това, важен като пуйка, наперен като петел.

На вратата се натъкна на майка ми.

— Тук ли е Паскуал?

— За какво ти е?

— За нищо, искам да поговоря с него по една работа.

— По някаква работа ли?

— Да, по една наша си работа.

— Влез. Ето го в кухнята.

Контето влезе, без да свали шапката си, като си подсвиркваше някаква мелодия.

— Здравей, Паскуал!

— Здравей, Пако! Свали шапката си, че не си на улицата.

Контето свали шапката си.

— Щом настояваш!

Стараете се да се покаже спокоен и хладнокръвен, но не успяваше напълно. Виждаше се, че е нервен, че стои на тръни.

— Здравей, Росарио!

— Здравей, Пако!

Сестра ми му се усмихна с малодушна усмивка, която ме отврати. Контето се усмихна, но ми се стори, че устните му бяха побелели.

— Знаеш ли защо идвам?

— Кажи, да видим.

— За да си прибера Росарио!

— Така си и мислех, Конте. Но ти Росарио няма да я вземеш.

— Няма ли да я взема?

— Не.

— Кой ще ми попречи?

— Аз.

— Ти ли?

— Да, аз, да не смяташ, че не мога да ти попреча.

— Ами, кажи-речи...

В този миг бях хладнокръвен като гушер и преценявах съвсем точно това, което върша. Опипах дрехите си, измерих на око разстоянието и като не му позволих да каже и дума повече, за да не се повтори онова, което по-рано се бе случило, така го цапардосах с една скамейка по лицето, че той залитна, удари се в калпака на огнището и се просна като мъртъв на земята. После се опита да стане, измъкна ножа си и по лицето му заиграха пламъци, които можеха да ужасят човек. Гръбнакът му беше счупен и той не можа да стане. Вдигнах го и го занесох на ръце край пътя, където го оставих.

— Ти, Конте, уби жена ми...

— Курва беше тя!

— Може да е била каквато си ще, но ти я уби. Ти опозори и сестра ми...

— Тя си беше вече опозорена, когато аз я поех!

— Може и да е била опозорена, но ти я съсипа напълно. Няма ли да млъкнеш! Търси си белята, докато я намери. Не исках да те осакатя, не исках да ти строша кокалите...

— Някой ден ще се оправя и тогава...

— И тогава какво?

— Ще те застрелям като бясно куче.
— Дръж си устата, сега си в ръцете ми.
— Няма да посмееш да ме убиеш!
— Няма да посмея ли?
— Не.
— Защо говориш тези приказки? Толкова ли си сигурен?
— Защото още не се е родил човекът...
Биваше си го Контето, няма що!
— Няма ли да си вървиш вече?
— Ще си отида, когато аз поискам!
— Махай се веднага!
— Върни ми Росарио!
— Няма да ти я дам!
— Върни ми я, иначе ще те убия!
— Друг път ще ме убиеш! Не се ли виждаш на какъв си хал?
— Няма ли да ми я дадеш?
— Не.

С цената на върховни усилия Контето се опита да ме събори.
Хванах го за врата и го притиснах към земята.

— Върви си!
— Не искам!

Сборичкахме се, съборих го, натиснах с коляно гърдите му и му
казах истината:

— Не те убивам, защото ѝ дадох дума.
— На кого?
— На Лола.
— Така, значи ме е обичала?

Нямаше срам този човек. Натиснах още малко... Гърдите му
зацвърчаха като месо, което се пече на скара... От устата му потече
кръв. Когато се изправих, главата му безсилно клюмна настрана.

Държаха ме в затвора три години, три дълги, безкрайни като мъката години, за които в началото си мислех, че никога няма да изтекат, а по-късно ми се струваха, че са били кратки като сън. Три години, през които ден след ден работех в общарницата на затвора. През почивките се печех в двора на слънцето и му бях благодарен. Броях с жадуваща душа часовете, които отминават, но за моя беда доброто ми поведение прекъсна това занимание.

Болно ми става, като си помисля, че в редките случаи, когато в живота си съм успявал да не се държа прекалено зле, онази фатална съдба, онази лоша звезда, която — споменах вече — сякаш изпитваше особено удоволствие да ме съпътствува, така изкълчваше, така нареждаше нещата, че добротата не ми донесе и за пукнат грош полза. Нещо по-лошо. Не само че не ми служеше за нищо, а поради своите отклонения и извращения винаги ме е тласкала към някоя по-голяма беда. Ако се бях държал зле, щях да остана в Чинчиля двадесетте и осем години — на толкова години затвор бях осъден. Щях да си изгния жив както всички затворници, щях да се побъркам от скука, щях да се отчая, да прокълна и бога дори, щях в края на краищата да намразя всичко живо, ала щях да си бъда там, излежавайки наложеното ми наказание, в невъзможност да извърша нови кървави престъпления, зад решетките наистина, но затова пък незастрашен от палача като новороден младенец, който няма друг грях освен този, който носи всеки човек — първородния грях. Ако се бях държал ни добре, ни зле, както повечето от затворниците, двадесет и осемте години щяха да бъдат намалени на четиринадесет или петнадесет, майка ми щеше да е умряла от естествена смърт, преди аз да изляза на свобода, сестра ми Росарио щеше вече да си е загубила младостта, а с младостта щеше да е загубила и красотата си, а с красотата ѝ щеше да е изчезнала и всякаква опасност, а аз — бедният аз, този сломен нещастник, който толкова малко състрадание предизвиква у вас и в обществото — щях да изляза от затвора кротък като агънце, опитомен и смирен, навярно

запазен от опасността да изживея ново падение. Можех сега да си живуркам някъде спокойно, отдаден на труд, който да ме изхранва, опитвайки се да заравя миналото, загледан в това, което ми предстои. Може би щях да го постигна... Но аз се държах от добре по-добре, приемах негодите, без да възразявам, изпълнявах всичко, което ми се възлагаше, и дори се престаравах, успях да разнежа правосъдието, заслужих добрите отзиви, които даде за мен директорът... и ме пуснаха. Отвориха пред мен вратите и ме оставиха беззащитен и лице с лице с всички злини. Казаха ми:

— Ти, Паскуал, си излежа наказанието. Върни се към борбата, върни се към живота, понасяй отново всичко, говори с всички, живеяй с всички!

Те мислеха, че ми правят услуга, а ме погубиха завинаги.

Тези мъдрувания не ми бяха хрумнали, когато за първи път написах тази и следващите две глави, но колкото и да ви се струва чудно, а може дори да не ми повярвате, откраднах ми ръкописите и досега не мога да си обясня кому бяха дотрябвали. Натъжен от тази неоправдана злоба, която толкова много ме огорчи, отегчен, че трябва да насилвам паметта си и да напругам ума си, за да напиша повторно загубените страници, аз се впуснах в умувания и понеже не се каях, че съм се противопоставял на собствената си воля — достатъчно се каях поради слабостта на моя дух, а не за големите мои вини, — оставям тези мъдрувания такива, каквито са излезли изпод моето перо, а вие може да съдите за тях както ви е угодно.

Когато излязох от затвора, полето ми се видя по-тъжно, много по-тъжно, отколкото си го бях представял. В мислите, които ме спохождаха, когато бях затворник, го виждах — защо и аз не знам — зелено и весело като ливадите, плодородно и красиво като златните нивя, изпълнено със заловили се усърдно за работа селяни, трудещи се с весело сърце от тъмно до тъмно, с песен на уста, с мехче вино под ръка и с глава, избистрена от зли помисли, а го намерих опустяло и изсъхнало като гробище, безлюдно и самотно като селски параклис в деня след празника на светеца покровител... Чинчиля е бедно селище, както всички други в Ла Манча, притиснато сякаш от някаква безутешна сива мъка, като всички селища, където хората не си показват носа навън. Останах в Чинчиля само до първия влак, който трябваше да ме върне на родното ми село, на дома ми, на семейството

ми. Селото, което щях да намеря пак там, на същото място, дома ми, който блестеше на слънцето като скъпоценен камък, домашните ми, които не ме очакваха и не си въобразяваха дори, че така скоро щях да бъда сред тях, майка ми, която през тези три години бог може би я беше очовечил малко, сестра ми, любимата ми сестра, тази сестра — светица, която щеше да подскочи от радост, като ме види...

Влакът пристигна в Чинчиля със закъснение, закъсня няколко часа. Странно е, че един човек като мен, който беше изживял толкова много часове в чакане, понасяше нетърпеливо закъснение от час повече, час по-малко, но самата истина изисква да кажа, че бях нетърпелив, че просто се топах, сякаш трябваше да свърша неотложно някаква важна работа. Крачих по перона, отидох до лавката, поразходих се из полето край гарата... Влакът все не идваше, не се показваше, беше още далеч поради закъснението. Спомнях си за затвора, който се виждаше там, в далечината, зад сградата на гарата. Изглеждаше празен, но беше претъпкан догоре с множество нещастници, а животът на всеки един можеше да се опише в толкова стотици страници, колкото бяха и затворниците на брой. Спомних си за директора, за последния път, когато го видях. Той беше плешив старец, с посивели мустаци и с очи, сини като небето. Наричаше се дон Конрадо. Аз го обичах като баща, бях му признателен за утешителните думи, с които толкова често ме беше ободрявал. Видях го за последен път, когато ме беше извикал в кабинета си.

— Позволявате ли да вляза, дон Конрадо?

— Влез, синко!

Гласът му беше изнемощял от възрастта и от болестите и когато казваше „синко“, сякаш се разнежваше още повече и някакъв трепет минаваше по устните му. Покани ме да седна срещу него от другата страна на масата, поднесе ми голямата си табакера от козя кожа, извади книжка с цигарени хартийки и ми я предложи.

— Ще свиеш ли една цигара?

— Благодаря, дон Конрадо.

Дон Конрадо се засмя.

— Когато човек говори с теб, по-добре е да има много дим в стаята... Така по-малко се вижда грозното ти лице.

Засмя се шумно и неговият кикот преля в силна кашлица, която за малко не го задуши. Той се задъха и почервения като домати. Протегна

ръка към едно чекмедже и извади две чашки и една бутилка коняк. Слисах се. Винаги се беше отнасял добре с мен — това си е самата истина, — но никога така, както този ден.

— Какво се е случило, дон Конрадо?

— Нищо, сине, нищо... Хайде, пий за свободата си!

Закашля се отново. Понечих да го попитам:

— За моята свобода ли?

Направи ми знак с ръка да мълча. Този път се случи точно обратното, кашлицата му премина в смях.

— Да. Върви ви на вас, негодници с негодници, родили сте се с късмет!

И се смееше щастлив, че може да ми съобщи новината, доволен, че може да ми покаже вратата. Бедният дон Конрадо, колко беше добър! Де да знаеше, че най-голямото добро, което можеше да ми направи, беше да не ме пуска да изляза! Когато се върнах в Чинчиля, в същия затвор, той ми призна това със сълзи на очи, на онези очи, които бяха малко по-сини от сълзите.

— Добре, сега край на шегите! Прочети...

Подаде ми решението за моето освобождаване. Аз не можех да повярвам в това, което четях.

— Прочете ли го?

— Да, сеньор.

Той отвори една папка и извади от нея два еднакви документа, два екземпляра от заповедта за освобождаването ми.

— Вземи, това е за теб, с този документ можеш да ходиш, където щеш. Подпиши се тук и внимавай да не оплескаш хартията с мастило.

Сгънах документа и го прибрах в портфейла си... Свободен! Не можех да си обясня какво ставаше с мен в този момент... Дон Конрадо стана изведнъж сериозен. Той ми прочете цяла проповед за честността и добрите нрави, даде ми съвети как да обуздавам сприхавостта си, които, ако бях получил преди, можеха да ми спестят не една голяма неприятност, завърши и — като венец на тържеството — ми връчи двайсет и пет песети от името на Комитета на дамите духовни настойнички, благотворително дружество, основано в Мадрид, поставило си за цел да ни помага.

Дон Конрадо натисна един звънец, появи се един от надзирателите. Дон Конрадо ми подаде ръка.

— Сбогом, синко! Бог да те пази!

Аз не се побирах в кожата си от радост. Дон Конрадо се обърна към надзирателя.

— Муньос, придружете този сеньор до изхода. Заведете го първо в администрацията, защото му се полага помощ за осем дни.

Този Муньос не срещнах никога вече. А дон Конрадо да — три години и половина по-късно...

Влакът пристигна най-сетне. В този живот рано или късно всичко, което чакаш, се сбъдва. Не получаващ сякаш само опрощение от оскърбените. Тази прошка дори сякаш нарочно все повече се отдалечава. Качих се, настаних се в едно купе и след като се клатушках ден и половина, пристигнах на гарата в моето село. Познавах я отлично и през цялото ми пътуване тя не излизаше от ума ми. Никой, свършено никой освен всевишния не знаеше, че пристигам и въпреки това — не мога да си обясня откъде ми беше влязла тази мисъл в главата — имаше минути, в които си представях, че перонът ще бъде изпълнен с ликуващи хора, които ме посрещат с отворени обятия, като размахват кърпички и викат колкото им глас държи името ми...

Когато пристигнах, остър студ прободеше като кама сърцето ми. На гарата нямаше никой. Беше нощ. Началникът, сеньор Грегорио, с газения си фенер, зелен от едната страна и червен от другата, и с флагчето, втикнато вече в тенекиено калъфче, току-що бе дал знак на влака да потегли...

Ей сега щеше да се обърне към мен, щеше да ме познае и да ми честити...

— Дявол да го вземе, Паскуал! Ти ли си това?

— Да, сеньор Грегорио. Свободен!

— Я гледай, я гледай!

И той се извърна, без да ми обръща повече внимание, и влезе в будката си. Понечих да му извикам: „Свободен съм, сеньор Грегорио! Аз съм свободен!“, защото мислех, че той не е разбрал, но след като постоях малко, отказах се от намерението си... Кръвта ми забуча силно в ушите и за малко в очите ми щяха да бликнат сълзи. За сеньор Грегорио моята свобода не означаваше нищо.

Напуснах гарата, носейки сандъчето си на рамо, кривнах по една пътека, която щеше да ме изведе на пътя, където беше къщата ми, без да минавам през селото. Вървах и бях тъжен, много тъжен. Сеньор

Грегорио беше убил цялата ми радост с безрадостните си думи и напразно се мъчех да прогоня черните мисли и мрачните предчувствия, които нахлуваха като мътен поток в главата ми. Нощта беше ясна, небето — безоблачно, а посред небето стоеше като прикован месецът, подобен на нафора. Стараех се да не мисля за студа, който ме пронизваше.

Малко по-нататък, надясно от пътеката, на половин път, беше разположено гробището, точно там, където си беше и преди, със същия черен кирпичен зид, с високия кипарис, който си беше все същият, с вечната кукумявка, която пицеше в клонака. На това гробище лежаха погребани баща ми, отървал се завинаги от своите бесотии, Марио — от невинността си, жена ми — от своето лекомислие, Контето — от безочливата си наглост. Тук гниеа останките на двете ми деца, на нероденото и на Паскуалильо, който живя само единайсет месеца, но грееше като истинско слънце...

Криво ми беше, че пристигах на село така сам през нощта и че трябваше да мина първо край гробището! Сякаш провидението изпитваше някакво удоволствие, като го поставяше пред очите ми, сякаш правеше това нарочно, за да ми втълпи мисълта за нашето човешко безсилие.

Сянката на тялото ми се движеше непрекъснато пред мене, дълга, много дълга, толкова дълга, че приличаше на призрак. Тя плътно се притискаше към земята, следваше всяка нейна гънка, издължаваше се по пътя или се изкатерваше по зида на гробището, сякаш искаше да надникне в него. Спуснах се да тичам, сянката ми побягна с мен. Спрях се, сянката също се спря. Погледнах към небето, нямаше нито едно облаче. Сянката щеше да ме придружава, крачка по крачка, до края на пътя ми. Хвана ме страх, необясним страх, представих си, че скелетите на мъртвците са излезли, за да ме видят, като минавам. Не смеех да вдигна глава; ускорих стъпката си; тялото ми сякаш беше загубило теглото си; не ми тежеше и багажът... В този миг ми се струваше, че съм по-силен от всякога... Изведнъж запрепусках като подгонено псе; тичах като луд, като бесен, като подгонен от дявола. Когато стигнах у дома си, бях капнал, не бях в състояние да направя нито крачка повече...

Сложих сандъчето си на земята и седнах на него. Не се чуваше никакъв шум. Росарио и майка ми сигурно спяха съвсем далеч от

мисълта, че си бях дошъл, че съм вече свободен и само на няколко крачки от тях. Кой знае дали сестра ми, преди да си легне, не беше прочела своята любима молитва, молейки божията майка да ме пуснат час по-скоро! Кой знае дали в тези часове тя не сънуваше, опечалена от моето нещастие, представяйки си как лежа на голите дъски в килията си, с мисъл по нея, защото само нея в живота си съм искрено обичал! Може би се стряскаше в съня си, сънувайки някакъв кошмар. А аз бях вече тук, свободен, здрав като канара, готов да започна живота си отново, да ѝ бъда утеха, да я гледам, да се радвам на усмивката ѝ.

Не знаех какво да правя. Помислих да почукам... Щяха да се уплашат. Кой чука по това време? А може би нямаше и да посмеят да ми отворят... Но не можех и да остана там, не ми беше възможно да изчакам зората, седнал на сандъчето си...

По пътя се приближаваха двама мъже и се разговаряха на висок глас. Бяха в добро настроение, видимо доволни; връщаха се от Алмендралехо може би след среща с любимите си. Скоро ги разпознах — бяха Леон, братът на Мартинете, и сеньорито Себастиан. Скрих се, не знам точно защо, но не ми се искаше да ме видят. Минаха покрай къщата толкова близко до мене, че чувах ясно какво говорят.

— Видя ли какво се случи с Паскуал?

— А той направи само това, което всеки от нас щеше да направи.

— Защити жена си.

— Така си е.

— А сега лежи в Чинчиля на повече от един ден път с влак и скоро ще станат три години, откак е там!...

Почувствувах голяма радост. Мисълта да изляза, да се покажа, да ги прегърна мина като мълния през ума ми... Но предпочетох да не го направя. Затворът ме бе направил по-спокоен, бе обуздавал поривите ми.

Изчаках да се отдалечат. Когато прецених, че са достатъчно далеч, излязох от канавката и се запътих към вратата. Там бях оставил сандъчето; те не бяха го забелязали. Ако бяха го видели, щяха да се приближат и аз сигурно трябваше да се покажа и да им обясня, защото можеха да си помислят, че се крия, че ги отбягвам.

Стига колебание! Приблжих се до вратата и почуках два пъти. Никой не ми отговори. Почаках няколко минути. Пак никой. Почуках отново, този път по-силно. Вътре запалиха лампа.

— Кой е?

— Аз съм!

— Кой е?

Беше гласът на майка ми. Почувствувах радост, като го чух, защото ще ви лъжа.

— Аз, Паскуал.

— Паскуал ли?

— Да, майко, Паскуал.

Тя отвори вратата. На светлината на лампата приличаше на вещица.

— Какво искаш?

— Как какво искам!

— Да, какво искаш?

— Искам да вляза. Какво друго мога да искам?

Видя ми се някак странна. Защо се държеше така с мен?

— Какво става с тебе, майко?

— Нищо, защо?

— Как нищо, стоиш като вцепенена!

Мога да ви уверя, че майка ми предпочиташе да не ме види. Предишната омраза сякаш напираше да нахлуе отново в мен. Мъчех се да я прогоня, да я отстраня.

— А Росарио?

— Тя си отиде.

— Отиде ли си?

— Да.

— Къде?

— В Алмендралехо.

— Пак ли?

— Пак.

— С някой мъж ли е тръгнала?

— Да.

— С кого?

— Какво те интересува?

Стори ми се, че целият свят ще се срути върху главата ми. Причерня ми пред очите, не сънувах ли? Замълчахме и двамата, след малко попитах:

— Защо си отиде?

— Знам ли аз?

— Не искаше ли да ме почака?

— Не знаеше, че ще си дойдеш. Все за теб говореше...

Бедната Росарио! Колко злощастен беше нейният живот, а колко беше тя добра!

— Имахте ли какво да ядете?

— Не всякога.

— Затова ли си отиде?

— Кой знае!

Замълчахме отново.

— Виждаш ли я?

— Да, идва често. Нали той е тукашен!

— Той?

— Да.

— Кой е той?

— Сеньорито Себастиан.

Помислих, че ще умра... Пари бих дал, да можех да се намеря пак в затвора...

Росарио дойде да ме види, щом научи, че съм се върнал.

— Вчера разбрах, че си се върнал. Не можеш да си представиш колко се зарадвах!

Колко обичах да я слушам да говори!

— Да, знам, Росарио, много очаквах, че ще ми се зарадваш. И аз много исках да те видя!

Изглеждаше, сякаш се бяхме запознали само преди десетина минути и сега си разменяме учтивости. Полагахме усилия разговорът ни да изглежда естествен. След известно време попитах просто, за да прекъсна мълчанието:

— Как стана така, че напусна отново дома ни?

— Ами какво да ти кажа.

— Толкова ли беше притеснена?

— Доста.

— А не можа ли да почакаш?

— Не пожелах...

Гласът ѝ стана дрезгав.

— До гуша ми е дошло от нещастия...

Разбирах я, бедната, тя доста се беше напатила...

— Да не говорим за това, Паскуал.

Росарио се усмихваше с присъщата си усмивка, тази тъжна и някак унила усмивка на всички добри по природа нещастници.

— Да говорим за друго... Знаеш ли, че съм намерила жена за теб?

— За мен?

— Да.

— Жена?

— Да. Защо? Учудва ли те?

— Не... Вижда ми се странно. Кой ще ме обикне мен?

— Все ще се намери някоя. Аз не те ли обичам?

Изповедта на сестра ми, че ме обича, макар и да знаех вече това, ме радваше. Също и нейната загриженост да ми намери жена. Виж ти какво ѝ беше хрумнало!

— А коя е тя?

— Племенницата на сеньора Енграсия.

— Есперанса ли?

— Да.

— Хубава девойка!

— Тя те обича още от времето, когато не беше женен.

— Много дълго е крила чувствата си!

— Какво искаш... За тези работи правила няма.

— А ти какво ѝ каза?

— Нищо; казах и, че все някой ден ще се върнеш.

— И ето че се върнах...

— Слава богу!

Жената, която Росарио ми беше избрала за невеста, беше наистина хубава. Не беше като Лола, напротив, беше съвсем различна, нещо средно между нея и жената на Естевес, дори приличаше малко — ако се вгледа човек внимателно — на сестра ми. Трябва да е била тогава на трийсет или трийсет и две години, които никой нямаше да ѝ даде, толкова млада и запазена изглеждаше. Беше много набожна и дори я избиваше на мистицизъм, явление, много рядко в моя роден край. Оставяше се да я влачи животът, както правят циганите, ръководеше се само от мисълта, която постоянно повтаряше:

— Човек нищо не може да промени. Каквото му е писано, това ще се случи!

Живееше на Хълма с леля си, сеньора Енграсия, доведена сестра на покойния ѝ баща. Понеже беше останала още от най-крехката си възраст кръгло сираче, тя се съгласяваше с всичко и беше много плаха. Никой не можеше да каже, че я е виждал или чувал да влиза някога в спор с когото и да било, а най-малко с леля си, която много уважаваше. Носеше се винаги много спретнато, лицето ѝ беше като ябълка и когато след известно време стана моя жена — моя втора жена, — въведе такъв ред в къщата, че човек трудно можеше да я познае.

Първия път, когато се срещнахме, не ни беше лесно и на двамата. И двамата знаехме какво щяхме да си кажем, и двамата се гледахме крадешком, сякаш всеки дебнеше движенията на другия... Бяхме сами,

но това не променяше нещата; бяхме сами вече от цял час и всеки изминат миг ни затрудняваше все повече да почнем разговор. Тя първа наруши мълчанието:

— Понапълнял си малко.

— Възможно е...

— Струва ми се, че и лицето ти е станало по-бледо.

— И други ми го казват...

Аз правех усилия да се покажа любезен и приятен събеседник, но не успях. Чувствувах се някак затъпял, смазан от някакво бреме, което ме задушаваше, но споменът за тази среща предизвиква в мене едни от най-приятните ми усещания в живота, усещания, чиято загуба ме кара най-много да страдам.

— Как е по ония краища?

— Лошо.

Тя се замисли... Кой знае за какво си мислеше!

— Често ли си спомняше за Лола?

— От време на време. Защо да те лъжа? Понеже цял ден си мислех, спомнях си за всички... Дори и за Контето, можеш ли да си представиш!

Есперанса побледня леко.

— Много се радвам, че се върна.

— Да, Есперанса, аз също се радвам, че ме дочака.

— Че те дочаках ли?

— Да, или не си ме чакала?

— Кой ти го каза?

— Ами нали знаеш. Всичко се узнава.

Гласът и се разтрепèра, а нейното смущение се предаде и на мен.

— Росарио ли ти каза?

— Да. Зле ли е постъпила?

— Не...

Очите и се напълниха със сълзи.

— Кой знае какво си си помислил за мене!

— Какво искаш да съм си помислил? Нищо!

Приблжих се бавно и целунах ръцете й. Тя не ги отдръпна.

— Сега аз съм свободен като тебе, Есперанса.

.....

— Свободен, както когато бях на двайсет години.

Есперанса ме гледаше плахо.

— Не съм още остарял, трябва да помисля за бъдещия си живот.

— Да.

— Да се хвана на работа, да стегна къщата, да устроя живота си.

Истина ли е, че си чакала?

— Да.

— А защо не ми го кажеш?

— Казах ти го вече.

Тя имаше право, беше ми го казала вече, но на мен ми беше приятно да го чуя още веднъж, та затова я карах да го повтори.

— Кажи ми го още веднъж.

Есперанса се изчерви като домот. Говореше пресекливо, устните и ноздрите ѝ трептяха като листа, разлюлени от вечерния ветрец, като перушина на кадънка, отпуснала се на слънце...

— Чаках те, Паскуал. Всеки ден се молах да се върнеш час по-скоро. Бог чу молитвите ми...

— Така е.

Целунах пак ръцете ѝ. Чувствувах някакъв свян... Не смеех да я целуна по лицето...

— Ще се согласиш ли... ще се согласиш ли?

— Да.

— Знаеш ли вече какво възнамерявам да ти кажа?

— Да. Не говори повече.

Изведнъж тя засия като зората.

— Целуни ме, Паскуал.

Сега гласът ѝ звучеше някак глухо, прегракнало.

— Доста дълго те чаках!

Целунах я пламенно, силно, с обич и с уважение, каквито не бях изпитвал никога към друга жена, и то така продължително, така продължително, че като откъснах устата си, в мен се беше родила вярна обич.

Бяха изминали вече два месеца от женитбата ми, когато за първи път долових, че майка ми отново си показва рогата, отново сплетничи, както по времето, преди да ме затворят.

Вбесяваше ме с вечно навъсеното си, неприветливо лице, със заядливите си и винаги злонамерени приказки, с тона на гласа си, когато ми говореше, фалцетиращ и престорен, каквато си беше и тя самата. Макар и да поддържаше от немай-къде някакви отношения с жена ми, тя не можеше да я търпи и толкова зле прикриваше чувствата си, че Есперанса веднъж, когато ѝ беше дошло всичко до гуша, постави въпроса по такъв начин, че ми стана съвсем ясно — няма друго разрешение, освен земя да ни дели, земя да ни дели казваме в нашия край, когато отидат да живеят в две различни селища, но, като се поразмисли човек, същото може да се каже, когато между земята, по която единият ходи и в която другият почива има поне два метра разстояние... в дълбочина...

Много пъти ми се въртеше в главата мисълта да се изселя. Мислех си за Ла Коруня или за Мадрид, или за някъде по-наблизо, за главния град на провинцията например, но все така се случваше — дали поради липса на смелост или поради нерешителност, — че постоянно отлагах решението си. Тогава, когато наистина тръгнах на път, нямаше вече от кого да бягам, освен от самия себе си или от моите спомени... Земята, която трябваше да ни дели, не беше вече достатъчно голяма, за да се скрия от вината си... Малка беше тя, за да се намери на нея място, където да не чувам гласа на съвестта си...

Когато най-сетне тръгнах на път, щях да искам земя да дели мене от сянката ми, мене от името и спомените ми, мене от моята плът, но какво ли щеше да остане от мене, като ми се отнемат сянката, спомените, името и плътта ми?

Има случаи, когато е по-добре да престанеш да съществуващ, по-добре да изчезнеш изведнъж, сякаш земята те е погълнала, или да се разнесеш из въздуха като дим. Това, разбира се, не става в

действителност, но ако можеше да се осъществи, ние щяхме да се превръщаме на ангели и нямаше да затъваме все повече в престъплението и в греха, щяхме да се освободим от бремето на заразената ни плът, за която, уверявам ви, нямаше никога вече да си спомняме — такъв ужас ни внушава тя, ако не се намираха винаги някои, загрижени да не я забравим, които се стараят да разпиляват пепелта ѝ, за да дразни тя с вонята си обонянието на душата ни... Нищо не вонят толкова силно и толкова лошо, колкото съвестта, проядена от проказата на извършените в миналото злини, колкото болката, че не се отърсваме от злото, която почва да трови, кажи-речи, още от люлката нашия тъжен живот — тази гробница на мъртви надежди.

Мисълта да извършиш убийство — като всички наши най-лоши хрумвания — се промъква постепенно, с вълча стъпка, със змийско пълзене. Мислите, които променят живота ни, никога не нахлуват внезапно. Внезапното ни стиска за гръкляна, но само за няколко мига, след като премине, остават ни дълги години живот. Мислите, които ни карат да подлудеем от най-лошата от всички лудости, лудостта на тъгата, винаги ни обхващат постепенно и неусетно, така неусетно, както покрива мъглата полето или охтиката се вмъква в гърдите. Тази лудост напредва неотразимо, непрестанно, но бавно, равномерно, какъвто е пулсът на сърцето. Днес не я усещаме, може да не я усетим и утре, и вдругиден, може и цял месец да мине, без нищо да забележим. Но ето че като изтече този месец, храната започва да нагарча, споменът — да боли. Болестта започва да се проявява. С всеки изминат ден ставаме все по-мрачни, по-самотни. В главата ни започват да зреят мислите, заради които ще отрежат главата ни, където те са узрели. Отрязват я сигурно за да се сложи край на чудовищната им работа. Възможно е да минат цели седмици без никаква промяна у нас. Онези, които ни заобикалят, свикват с нашата неприветливост и никого вече не учудва нашето странно поведение. Но един прекрасен ден злото наедрява, разпуква се и ние преставаме да поздравяваме хората; те упорствуват да мислят, че сме някакви чудаци или че сме влюбени. Почваме да слабеем, да вехнем, да съхнем. Почваме да чувстваме омразата, която ни убива, не понасяме вече чуждия поглед, боли ни съвестта, но — какво от това! — по-добре е да боли. Лютят очите ни, които се изпълват с отровна вода, когато гледаме ядовитото. Врагът

почва да чувствава, че ние сме намислили нещо, но е доверчив; все пак инстинктът не лъже. Нещастieto е весело, приветливо и ние изпитваме най-приятно чувство да вадим на показ омразата си, да я влачим по онзи огромен открит площад, в който се е превърнала постепенно нашата душа... Когато почваме да бягаме уплашени насамнатам като кошути, когато слухът стряска сънищата ни, ние вече сме подядени от злото. Няма вече изход, няма възможно спасение. Започваме да пропадаме стремглаво, с лудешка бързина, без надежда да се издигнем, докато сме живи... Може би това ще стане за малко, в последния час, преди да се сринем главоломно надолу, в пъкъла... Страшна съдба!

Майка ми упорствуваше да ме дразни — това ѝ доставяше удоволствие, — а в мен злото растеше, наедряваше като муха, която се върти около разлагащ се труп. Злъчката, която преглъщах, отрови сърцето ми и толкова лоши бяха мислите, които започнаха да ме спохождат тогава, че направо се плаших от собствения си гняв. Не исках и да я видя дори. Дните минаваха досущ еднакви, една и съща болка чоплеше сърцето ми, едни и същи предчувствия за буря помътваха очите ми...

В деня, когато реших да прибегна до ножа, бях толкова изтощен, толкова убеден, че злото трябва да се обагри с кръв, че мисълта да убия майка си не ме стресна никак. Беше нещо, което се налагаше от съдбата, нещо, което нямаше как да не настъпи, и настъпваше наистина, нещо, което аз трябваше да извърша и което не можех да избягна, независимо от това дали го желяех, или не, защото ми се струваше, че е изключено да променя решението си, да се върна назад, да предотвратя това, за което сега съм готов да отсекат едната ми ръка, само и само да не беше се случвало, но което тогава предизвиквах, за което се готвех с упоритостта на селянина, загрижен за своите посеви.

Всичко беше обмислено до най-малки подробности. Прекарвах по цели нощи, обладан от една и съща мисъл, за да си дам кураж, за да набера сили. Наточих ловджийския си нож, с дългото му и широко острие, което приличаше на царевичен лист, с жлеб по цялата му дължина, със седефена дръжка — едно наистина опасно бойно оръжие. Оставаше само да определя датата и след това да не се разколебая, да не се обезсърча, трябваше на всяка цена да изкарам докрай, да запазя хладнокръвие и... после да муша, да муша без жал,

бързо, и да избягам, да отида много далеч, в Ла Коруня, да се добера до мястото, което никой не знае, където бих могъл да живея в мир и да изчакам хората да забравят, забрава, която ще ми позволи да се завърна, за да заживея отново...

Причини нямаше съвестта да ме гризе. Човек чувства, че го гризе съвестта му само когато е извършил неправда — когато бие дете, когато разваля лястовиче гнездо... Но за онези наши дела, към които ни тласка омразата, към които се насочваме, сякаш приспани от някаква идея, ние няма никога да се разкаем, а и няма никога да почувствуваме угризения на съвестта си.

Това стана на десети февруари хиляда деветстотин двадесет и втора година. Десети февруари се падаше тази година в петък. Времето беше ясно както винаги през този месец в родния ми край. Слънцето грееше приятно, а на площада, струва ми се, че си спомням добре, имаше повече деца от всеки друг път — играеха си на топчета или на ашици. Пак премислих нещата, но се помъчих да се овладеем и сполучих. За мен нямаше връщане назад, защото то щеше да бъде фатално, щеше да ме убие, кой знае дали нямаше да се самоубия. Може би щях да се намеря в дъното на Гвадиана или под колелата на влака... Не, нямаше как да се откажа, трябваше да вървя напред, все напред, докрай. Това беше вече въпрос на чест.

Жена ми сигурно беше усетила нещо.

— Какво ще правиш?

— Нищо, защо?

— Не знам, изглеждаш ми някак особен.

— Глупости!

Целунах я, за да я успокоя. Това беше последната ми целувка. Колко далеч бях от тази мисъл тогава! Ако си бях дал сметка, щях да потръпна...

— Защо ме целуваш?

Въпросът ѝ ме слиса.

— Защо пък да не те целуна?

Думите ѝ ме накараха да се размисля. Струваше ми се, че тя знае какво точно ще се случи, сякаш беше в течение на всичко.

Слънцето залезе там, където си залязва всеки ден. Стъмни се... Седнахме да вечеряме... Жените си легнаха... Аз останах като винаги

в кухнята. Забавлявах се да ровя жаравата на огнището. От доста дълго време не ходех в кръчмата на Мартинете.

Беше настъпила минутата, минутата, която от толкова дълго време чаках. Трябваше да събера кураж, да свърша бързо, колкото се може по-бързо. Нощта е кратка и през нощта трябваше да свърша всичко, зората трябваше да ме свари далеч, много далеч от селото.

Дълго се вслушвах. Не се чуваше нищо. Влязох в стаята на жена си; тя спеше и аз я оставих да спи. Сигурно и майка ми беше вече заспала. Върнах се в кухнята, събух се. Подът беше студен и камъчетата се забиваха в ходилата ми. Извадих от канията ножа и той блесна като слънце под светлината на пламъка.

Тя лежеше там, под чаршафа, забила лице във възглавницата. Не оставаше нищо друго, освен да се хвърля върху нея и да я намушкам с ножа. Нямах да се помръдне дори, нямах да охне, нямах да й дам време... Сега вече ръката ми можеше да я достигне, а тя спеше дълбоко, потънала в някакъв друг свят. Господи, колко далеч са винаги жертвите от мисълта, че ще бъдат убити! Желаех да нанеса удара, но не успях да го сторя. Вдигнах ръката с ножа, но не намерих сили и тя се отпусна край тялото ми.

Дали да не замижа и да почна да удрям? Това беше невъзможно. Да удряш слепешката, е все едно да не удряш, равносилно е да нанасяш удари във въздуха... Трябваше да нанеса ударите си с широко отворени очи, за да бъдат мои съучастници и петте ми сетива. Трябваше да не губя хладнокръвие, да си възвърна спокойствието, което сега, изправен пред майчиното ми тяло, сякаш ме напусна... Времето течеше и аз продължавах да стоя прав, неподвижен като статуя, и все не можех да се реша да премина към действие. Не смеех, все пак не беше ли тя моя майка, не беше ли тя жената, която ме беше родила и на която само заради това трябваше да простя?... Не! Не можех да й простя за това, че ме е родила. С това, че беше ми дарила живот, тя не ми беше направила никакво добро, никакво... Нямах повече време за губене, трябваше най-сетне да се реша... Настъпи минута, когато сякаш спях прав, с нож в ръка, като истинско изображение на престъплението... Мъчех се да надвия себе си, да си възвърна силите, да ги съсредоточа. Горях от желание да свърша час по-скоро, да изляза тичешком и да бягам, докато се строполя някъде изнемощял. Силите ми се изчерпваха. От цял час вече стоях край нея,

сякаш я пазех, сякаш бдях над съня ѝ. А бях влязъл при нея, за да я убия, за да я погубя, за да отнема с ножа живота ѝ!

Може би престоях там още един час. Не, в никой случай! Не можех. Това надхвърляше силите ми, разбунваше кръвта ми. Понечих да избягам. Но рискувах, като излизам, да вдигна шум, щеше да се събуди и да ме познае. Не, не можех да избягам. Аз се бях понесъл стремглаво към гибелта си... Единственият изход беше да удрям, да удрям безмилостно, бързо, за да свърша колкото се може по-скоро. Но и да удрям не можех... Стоях сякаш в някакво бласто и потъвах все повече и повече, без изгледи да се измъкна, без възможно спасение... Тинята стигаше вече до гушата ми. Щях да умра, удавен като котка... Но няхах сили да я убия, бях се сякаш схванал.

Обърнах се, за да изляза. Подът изскърца. Майка ми се обърна в леглото.

— Кой е?

Сега вече няхах избор. Хвърлих се върху майка си и я сграбчих. Тя почна да се бори и се отскубна. За миг успя дори да ме хване за гърлото. Крещеше като луда. Борехме се, по-страшна схватка не бихте могли да си представите. Ревяхме като диви зверове, пяна покриваше устата ми... По едно време се обърнах и съзрях жена си. Бледа като мъртвец, застанала до вратата, тя не смееше да влезе. Носеше лампа в ръка и на нейната светлина видях лицето на майка си — мораво като владишко расо. Продължихме да се борим. Разкъсах дрехите ѝ, разголиха се гърдите ѝ. Проклетницата беше по-силна от дявола. Трябваше да напрегна всичките си мъжки сили, за да я обузда. Петнадесет пъти я сграбчвах и петнадесет пъти тя успяваше да се изплъзне. Драскаше ме, риташе ме, удряше ме с юмруци, хапеше ме. В един миг захапа зърното на лявата ми гърда и го изтръгна из корен.

Точно тогава успях да забия ножа в гърлото ѝ...

Кръвта ѝ бликна със сила и изпръска лицето ми. Беше топла като утроба и имаше вкуса на агнешка кръв...

Пуснах я и излязох тичешком. На излизане се сблъсках с жена си. Лампата ѝ изгасна. Спуснах се да бягам през полето и тичах, тичах без отдиш, цели часове. Полето беше свежо и по жилите ми се разля особено чувство на облекчение...

Дишах отново...

ОЩЕ ЕДНА БЕЛЕЖКА НА ПРЕПИСВАЧА

Така завършва ръкописът на Паскуал Дуарте. Не можах да установя, въпреки усилията, които положих, дали е бил езекутиран, след като е стигнал дотук, или е имал време да опише и други свои подвизи, като тези допълнителни записки впоследствие са били загубени.

Лиценциатът дон Бенигно Бониля, собственик на аптеката в Алмендралехо, където намерих, както казах вече, всичко, което съм преписал в предхождащите страници, ме улесни изцяло в моите издирвания. Обърнах с главата надолу цялата аптека, надникнах дори в порцелановите буркани, зад шишетата, над и под шкафовете, в кутията с бикарбонат... Тук се запознах с такива забележителни наименования като например: Мехлем за сина на Закариас, на воловаря и на коларя, замесен от катран и смола, от свинско брашно, от плод на лаврово дърво, от милосърдие, против болести по овцете, горчицата ме накара да кашлям, от валериана ми се доповръща, наплаках се от амоняка, но въпреки труда, който положих, въпреки че молих безброй пъти свети Антонио да ми помогне да намеря продължението, не открих нищо. Трябва да се приеме, че то не съществува.

Много е жалко, че липсват данни за последните години на Паскуал Дуарте. Като се направят някои близки до ума сметки, става ясно, че е бил върнат отново в затвора в Чинчиля (това се разбира от собствените му думи), където е лежал до 1935, а може би и до 1936 година. Съвсем недопустимо е, разбира се, да се мисли, че е излязъл от затвора, преди да избухне Гражданската война. Няма обаче начин да се добере човек до каквито и да било сведения за неговата дейност през петнадесетте революционни дни, които изживя селото му. Като изключим убийството на сеньор Гонсалес де ла Рива — на което нашият герой е бил автор, както е видно от доказателствата и самопризнанията, — не можахме да установим нищо, абсолютно нищо друго за него и макар да имаме сведения за престъпното му деяние по неоправимите му и очевидни последствия, не знам защо Паскуал

Дуарте се е затворил изведнъж в себе си и не е казал нито дума, а само когато му е хрумвало, и то много рядко, е почвал да говори за съображенията и подбудите, които са го накарали да извърши убийството. Може би ако изпълнението на присъдата би се отложило за известно време, Паскуал щеше да стигне в спомените си до това събитие и да го изясни напълно, но едно е положително — това не е станало, така че празнотата, която се явява към края на дните му, би могла да се запълни само с хорски приказки, слухове и измислици, което би накърнило истинността на тази книга.

Писмото на Паскуал Дуарте до дон Хоакин Варера е било, по всичко личи, написано едновременно с глави XII и XIII, единствените две глави, написани с лилаво мастило, защото със същото мастило е написано и писмото до споменатия сеньор, което доказва, че Паскуал не е прекъснал окончателно, както ни уверява, разказа си, а е написал писмото, като си е правил сметка да произведе действието си в желаното време, ход, който ни представя нашия герой не толкова загубен и глупав, какъвто на пръв поглед изглежда. Съвсем е ясно — каза ни го старшината от жандармерията Сесарео Мартин, който е изпълнил заръката — как е бил изпратен свитъкът листа от затвора в Бадахос до дома на сеньор Барера в Мерида.

Подтикнат от желанието си да хвърля светлина, доколкото е възможно, върху последните минути на героя, аз писах на дон Сантяго Луруеня, по онова време свещеник в затвора, а днес енорийски свещеник в Магасела (провинция Бадахос), и на дон Сесарео Мартин, по онова време жандарм, служещ в затвора в Бадахос, а сега старшина, командващ поста в Ла Весиля (провинция Леон) две лица, които в изпълнение на служебните си задължения са се намирали при престъпника, когато е дошло време да си плати дълга към правосъдието.

Ето и отговорите им:

„Магасела (Бадахос) 9. I. 1942 г.

Многоуважаеми сеньор,

Получих току-що и с явно закъснение любезното Ви писмо от 18 декември м.г. и приложените към него 359 написани на машина листа, съдържащи спомените на злощастния Дуарте. Предаде ми ги дон Давид Фрейре

Ангуло, понастоящем свещеник на затвора в Бадахос и приятел на пишещия тези редове от младежките години, прекарани заедно в семинарията в Саламанка. Веднага щом отворих плика, за да изпълня дълга си, написах тези няколко реда и ако е рекъл господ, ще продължа писмото утре, след като прочета, съобразно с вашите указания и с не малко любопитство, свитъка листа, който ми изпратихте.

(Продължавам на 10 януари)

Току-що изчетох на един дъх, макар — според Херодот — това да не е най-правилният начин да се чете, изповедите на Дуарте и не можете да си представите какво дълбоко впечатление ми направиха те, каква ярка следа, каква дълбока бразда оставиха в душата ми. На пишещия тези редове, който беше изслушал последните думи на разкаяние на Дуарте със същата наслада, с която селянинът събира златното зърно, силно впечатление произведе прочитането на написаното от човека, който за мнозина е може би хиена (както и аз си мислех, когато бях извикан в килията му), а всъщност, след като проникнах до дъното на душата му, открих, че той не е нищо друго освен кротко агънце, притиснато и изплашено от живота.

За смъртта си Дуарте беше напълно подготвен и само в последния час, когато загуби присъствие на духа, той се отпусна за малко и причини страдание на душата си, което можеше да си спести при повече мъжество.

Той просто ме слиса със своето самообладание и присъствие на духа при уреждане на всички свои духовни дела и когато настъпи мигът да го изведат в двора, произнесе пред всички: «Да бъде божията воля!», думи, изречени с назидателна смиреност, която ни изуми. Жалко, че сатаната грабна последните му мигове, защото в противен случай смъртта му щеше положително да бъде смърт на светец, пример за всички присъстващи (преди да загуби самообладание, както вече казах). От видяното можам да извлека полза за милосърдната си служба на изцелител на душите. Дано бог го е приютил в свещеното

си лоно! Приемете, сеньор, уверенията в най-добрите чувства към Вас, които придружават поздрава на Вашия

презвитер С. Луруеня

П. П. Съжалявам, че не мога да Ви набавя исканата снимка, а не знам и какъв съвет да Ви дам, за да Ви упътя по този въпрос.“

А ето и другото писмо:

„Ла Весиля (Леон), 12. I. 1942 г.

Уважаеми сеньор,

С настоящето потвърждавам получаването на любезното Ви писмо от 18 декември, като се надявам, че моят отговор ще Ви намери в най-добро здраве, на каквото сигурно сте се радвали, когато ми писахте. Аз съм добре — за което благодаря на бога, — макар и да съм се вкочанял от този климат, в който не бих пожелал да живее и най-големият ми враг. А сега нека Ви уведомя по въпроса за поисканите от Вас сведения, защото не виждам да съществуват служебни съображения, които биха ми попречили да Ви ги дам. Ако имаше такива, щях, с Ваше разрешение, да не кажа и дума дори. За онзи Паскуал Дуарте, за когото ми говорите, аз си спомням и как няма да си спомням, като беше най-прославеният затворник, когото в продължение на дълги години сме охранявали. За това дали е бил с целия си, не бих дал никакви гаранции, дори и да ми предложат Елдорадо, защото той вършеше такива едни неща, които явно свидетелствуваха, че не е в ред. Преди да се изповяда, всичко протичаше редовно, но когато се изповяда за първи път стана явно, че съвестта почна да го гризе и той потърси да я успокои с изкупление. Понеделниците, защото един понеделник бил убил майка си, и вторниците, защото един вторник бил убил сеньор графа де Торемехия, и средите, защото една сряда бил убил не знам си вече кой, така или иначе, случваше се нещастникът да прекарва по половин седмица, без да

сложи троха хляб в устата си, и то без никой да го кара. Скоро така измършавя, че палачът щеше сигурно без много труд да сложи край на живота му. Нещастникът пишеше през цялото време, обладан сякаш от някаква треска, и понеже не пречеше никому, директорът, който имаше нежно сърце, ни беше заповядал да го снабдяваме с всичко необходимо, за да продължи да пише, а той продължаваше да пише и не спираше нито за миг. Веднъж той ме извика, показва ми едно писмо в отворен плик («за да го прочетете, ако искате», ми обясни той), адресирано до дон Хоакин Барера Лопес в Мерида, и ми каза, с тон на молба или заповед, това не успях никога да разбера:

— Когато ме отведат, вземете това писмо, подредете този куп листа и предайте всичко на този сеньор. Разбирате ли ме?

След това ме погледна в очите — аз открих в погледа му някаква загадъчност, която ме слиса и прибави:

— Бог ще ви възнагради... защото аз ще измоля това от него.

Изпълних желанието му, защото не виждах нищо лошо в случая, защото винаги съм уважавал волята на мъртвите.

За смъртта му мога само да Ви кажа, че беше напълно обикновена и нещастна, и макар в началото да се правеше на храбрец и да извика пред всички: «Да бъде божията воля!», което ни слиса, скоро загуби куража си и грохна. Като видя къде ще умре, припадна и после, като се съвзе, започна така да крещи, че не иска да умре и че това, което се прави с него, е несправедливо, та трябваше да го търтим до мястото на екзекуцията. Там целуна за последен път разпятието, което му подаде отец Сантяго, тогавашният свещеник на затвора, истински светец, и така, плюейки и ритайки, без да има пред вид заобикалящите го, завърша дните си, и то по най-низкия и долен начин, по който човек може да умре, издавайки пред всички страха си от смъртта.

Моля Ви, ако Ви е възможно, да ми изпратите две книги, вместо една, когато бъдат отпечатани. Втората книга

е за лейтенанта, с когото служим заедно и който ме уверява, че ще заплати сумата с обратна поща, ако Вие нямате нищо против.

Надявам се, че съм успял да удовлетвори искането Ви и Ви поздравявам най-почтително.

Оставам винаги на услугите Ви

Сесарео Мартин

Много късно получих писмото Ви и само така може да се обясни големият промеждутък между датите на двете писма. Вашето писмо ми бе изпратено от Бадахос и го получих в Ла Весиля на 10-и, събота, т.е. завчера.“

Какво друго бих могъл да добавя към казаното от тези господа?

Мадрид, януари 1942 г.

ПРИЛОЖЕНИЯ

ТОДОР НЕЙКОВ

КАМИЛО ХОСЕ СЕЛА — ЖИВОТ В ДАТИ

1916 — Роден на 11 май в село Ирия Флавия (провинция Ла Коруня) от баща испанец и майка ирландка. Завършва йезуитско средно училище и започва да следва медицина в Мадрид. Интересува се от философия и литература.

1934 — 35 — Посещава лекциите на Педро Салинас, поет, един от основателите на модерната литературна критика. Напуска медицинския факултет и по настояване на баща си се готви неохотно да постъпи на работа в митническата администрация. Занимава се с литература.

1935 — Започва да пише стихове.

1936 — На 18 юли избухва бунтът на генерал Франко. За първи път се появява името му — поемата „Безгранична любов“.

1938 — Публикува поемата „Химн на смъртта“.

1940 — Публикува първата си статия на литературоведческа тема.

1941 — В края на годината се разболява тежко от туберкулоза.

1942 — На 5 декември излиза от печат „Семейството на Паскуал Дуарте“.

1943 — Публикува второто си произведение — „Санаториум за гръдоболни“ (роман в епистоларна форма).

1944 — Появява се „Нови странствувания и патила на Ласарильо от Тормес“. Произведение, замислено като продължение на традициите на прочутия роман-пикареска. 1948 — Излиза от печат „Пътуване до Алкария“, пътеписи.

1951 — В Буенос Айрес бива издаден (поради забрана на франкистката цензура) романът „Кошерът“. Излиза от печат и „Галисиецът и неговата Квадриля“.

1952 — Първо пътуване в Америка (Чили), няколко посещения в латиноамерикански страни.

1952 — 1969 — Излизат от печат около 35 заглавия.

1953 — Излиза от печат романът „Мисис Колдуел говори със сина си“, за който Села твърди, че е любимото му произведение.

1954 — От февруари до септември пребивава във Венецуела, където пише книгата си „Червенокосата“, в която описва странствуванията си из тази южноамериканска страна.

1955 — Излиза от печат „Червенокосата“.

1956 — Премества се да живее в Палма де Майорка. Там започва да издава литературното списание „Папелес де Сон Армаданс“, което става едно от водещите в Испания.

1957 — На 26 май е приет като редовен член на Кралската испанска академия. Произнася реч при постъпването си на тема „Литературната дейност на художника Солана“. Известният писател Грегорио Мараньон го приветствува от името на Академията. Села е най-младият академик и е първият писател, удостоен с тази висока чест след края на Гражданската война.

1964 — Получава званието „доктор хонорис кауза“ на Университета в Сиракуза, щат Ню Йорк.

1969 — В България излиза от печат преводът на „Кошерът“ (издат. „Народна култура“).

1970 — Премиера в Ню Йорк и Мадрид на трагифонията „Мария Сабина“ с музика на Балада.

1976 — Получава званието „доктор хонорис кауза“ на Университета в Бирмингам (Англия).

1977 — Участва в Първата международна писателска среща в София. Същата година в Испания излиза от печат 42-рото издание на „Семейството на Паскуал Дуарте“.

1979 — Участва във Втората международна писателска среща в София. Публикуват се 33-ото испанско издание на „Кошерът“ и 26-ото испанско издание на „Пътуване до Алкария“.

НОВАТА ЛИТЕРАТУРА

Какво значи нов? Какво означава нова литература? Какво представлява новата испанска литература? Каква е тя? Какво разбираме под това определение? Кога се появява тя? Как ще я разпознаем? Кой са най-ярките тенденции в нея? Кой са определящите ѝ елементи? Кой са външните фактори, които като попътен вятър издуват платната ѝ? И пр. и пр.

Нека плаваме внимателно между толкова много и толкова коварни плитчини. Ново ли е облеклото, което се носи за първи път, и последното дете, което се ражда в едно семейство? Ново ли е току-що направеното, току-що изфабрикуваното, а току-що купеното? Ново ли е това, което се подновява, ново ли е това, което е различно от вече притежаваното или от вече познаваното? Ново ли е това, което се прибавя към вече съществуващото, ново ли е противоположното на старото, с други думи, младото, малко употребяваното?

Приемаме, че понятието „нова литература“ няма никаква стойност, ако не бъде разгледано от непосредствена близост и винаги във връзка с литературите, вече смятани за зрели, а понякога и отживели и с един крак в гроба. Ако литературата, която се стреми да бъде наричана „нова“, не умъртви и не погребее предхождащата я литература, тя ще умре в люлката си от задушаване, без да се мъчи, но и безславно. В този смисъл не е рисковано да се твърди, че не съществува нова испанска литература, а още по-малко — най-нова. Съвсем не е изключено в Испания да не е съществувала никога нова литература, а да е имало винаги литература с традиционни корени и в тясна връзка с историческата ѝ еволюция, с равномерното ѝ и хронологическо пребъждане. Нека бъде отбелязано, че и иконоборството в нашата литература има благородни корени, които се подхранват с най-стари сокове. Не е излишно да прибавим, че дори групата поети, на пръв поглед скъсали най-решително с близкото си минало — става дума за поетите от поколението на 1927 година, — никога не са се смятали глухи за гласовете на Рубен Дарио, Унамуньо, Антонио Мачадо и Хуан Рамон Хименес, към които са изпитвали

синовни чувства. Този историцизъм или традиционализъм, или инерция (наречете го както щете, защото не облеклото прави човека) в недрата на испанската литература не е изключително нейна особеност, защото то може да се открие, стига да бъде потърсено, в литературата на всеки друг език или страна. Не е тази обаче строго испанската пътека, която сега трябва да следваме.

Излишно е — по наше мнение — да подчертаваме, че този историцизъм или традиционализъм, или инерция не е бремене за испанската литература, както може би сме смятали, не е пречка, създадена от една литература с исторически и традиционен замисъл, а е мотор, чиито перки се въртят, задвижвани от сок, който блика от толкова стари и винаги подновявани извори. Таблицата на стойности е различна и много съществено е да не вземаме корена за плод, извора за бликащата от него вода. Галдос или Бароха са например плодове на настоящето (а са били и плодове на времето си), подхранвани от прастари корени. В тях историческото, традиционното, инерцията е коренът, който ги храни и им дава живот, старият извор, откъдето блика водата, която после се лее от скала на скала. Переда и Рикардо Леон, позволете ми да дам още един пример, са точно обратното, те са плод, който няма нищо общо с настоящето, чийто пулп има вкус на старо дърво, защото този вкус идва от корените. В тях историческото, традиционното и инерцията не е коренът, а плодът (или е коренът, но също така и плодът). Ако прикачим етикета „литература“ на всичко, то на творчеството на Галдос и на Бароха бихме могли да дадем името „нова литература“, което преди малко отхвърлихме. Ако бъдем повзискателни и прецизни и наречем „литература“, както бихме предпочели да постъпим, само литературата, която е жива и звучи актуално, как да наречем статичната и не еволюиралата литература или тази, която е само относително статична и не еволюирала, ако искаме да бъдем точни докрай? Нека се опитаме да насочим мислите си към желаната точка и нека оставим настрана другия свободен край, за да го завърже, който може.

Бяхме започнали да обясняваме, че по известни и много съществени причини новата литература няма нито действителност, нито съществуване и че в нея единствено живее литературата, голата литература — със славните си тегоби и лъкатушещата си понякога орбита, но винаги исторически разпознаваема. И тъй, ако всичко, което

казахме дотук, е така, за какво говорим сега? Знаем какво е новото; разбираме, повече или по-малко, какво е — или какво не е — тъй наречената (аз си оставам на особено мнение) нова литература; въобразяваме си, като отнесем това неуловимо понятие към нашата национална панорама, какво е — или какво може или трябва да е — новата испанска литература, но не знаем още каква е, какво се разбира под това название, кога се появява, накъде отива и пр....

Понятието „нова литература“, с което боравим тук и сега, е толкова неопределено, макар и твърдо и херметично — в него се включва само онази нова литература, която няма на практика особена същност — в нашата литературна среда и извън нея, — макар и в главата на всеки да може да се приеме теоретичното ѝ значение. Ако под думите „нова литература“ разбираме не това, което бихме искали да разберем, а подходим с повече скромност и се задоволим с понятието неотдавнашна литература или литература, чула за пръв път (казвам това с всички резерви), или литература особена, подновена, различна или по-късно прибавена, проблемът би могъл вероятно да се придвижи по пътя на постижимото и тъй необходимо познаване. Ясно е, че в Испания съществува и винаги, по всяко време е съществувала тази неотдавнашна литература, която много приблизително и само в съвсем конкретни случаи можем да наречем нова.

Тази последна нова испанска литература — която, погледната от висотата на 1962 година, може би вече не е и толкова нова — се ражда след нашата Гражданска война. Яростните удари с бич на всеобщата история са обикновено жалони в културната история, километрични камъни, които обозначават повече или по-малко лошо, колкото и да не ни се иска, територията на всеки един. Според някои критици изходната точка на този испански литературен етап съвпада с появата на „Семейството на Паскуал Дуарте“ през месец декември 1942 година. Читателят ще съумее по всяка вероятност да ни освободи от задължението да се разпрострем повече от необходимото върху тази точка.

Щастливата поява на тази малка книжка — която днес нейният автор съзерцава, мъчно би могло да се каже дали с почуда или с обич почти като музейна вещ — подеждства, без, разбира се, да си е поставял такава цел, като полезен катализатор сред мулешката сериозност на тогавашната отчайваща литературна панорама. Нашата

литература, заседнала като затънал в пясъка кораб, се раздвижи отново и примерът — добрият и лошият пример — на „Паскуал Дуарте“ даде скоро своите плодове.

Авторът на тази студия знае, че авторът на тази книжка напълно съзнава колко тя е напакостила на испанския роман (подобна пакост е причинил Лорка на испанската поезия със своите „Цигански романи“). Лесните или привидно лесните литературни пътища повличат, помамени от леснотата, цяла върволица злополучни подражатели. Това е закономерност, от чиито повели никой не може да се изплъзне. Пътят на „Семейството на Паскуал Дуарте“ — както и пътят на „Цигански романи“ — бил лесен или поне за такъв го смятаха, така че успехът (или неговата измамна маска) бил обезпечен; нужно било само човек да седне да пише, да разказва ужасии в суров и непосредствен стил, в стил разголен, както се казва, и да зачака да го споходи славата, да паднат лаврите като зрял плод, а на всичко отгоре и не се наложило да се чака толкова.

Въпреки всичко работата не излезе чак толкова проста, колкото си представяха приятелите и неприятелите на този начин на действие, така че паралелно с много похвалните опити да се изравни стъпката на нашата литература с хода на модерните европейски веяния — повече с фатализма на абсурдното по стила на Камю, отколкото с екзистенциалистката мъка на Сартр, поне по онова време, — излезе на бял свят сред неописуемата шумотевица на епигоните това, което наричаме „тремендизмо“^[1].

Няма съмнение, че насилието беше главният белег, който отличаваше испанската литература през първите години след Гражданската война, а имаше дори моменти, когато насилието не оставяше ни една вратичка отворена за лъчите на надеждата. Чия беше вината (ако допуснем, че е необходимо да се установи къде е вината) за резкостта на тази литература. Би било лесно, но същевременно и погрешно, да се овълчи човек срещу един от виновниците, пък в бъркотията се даде възможност на другите да се измъкнат. Вината за това състояние на нещата беше както във „Фуентеовехуна“ — на всички и на всеки — на обществото, защото то се е проявявало по начин, щото писателят в желанието си да го отрази, е бил заслепяван от неговата безутешност и от господстващия в него ялов конформизъм; на цензурата, защото за нея това, което се премълчава,

не съществува и защото тя е предпочитала да се забрави злото пред борбата с него и за неговото изкореняване, а и на писателя, защото се е оставял понякога да го залисва тази игра на цензурата, вместо да се пребори с нея или да я игнорира, което е друга разновидност на борбата — не като се мълчи и като се емигрира, тъй като мълчанието или емигрирането не са решения, а напротив, като ѝ се обръща гръб, като се пише, сякаш изобщо няма цензура, или като ѝ излезеш насреща и започнеш бой, за да я сразиш на нейна територия и не с нейните оръжия, а с оръжия, много по-благодарни и мъдри.

Пет са, както е добре известно, добродетелите, които според Бертолт Брехт трябва да притежават писателите в борбата си срещу репресиращата власт — *смелост*, за да отразяваш истината, *мъдрост*, за да я проумееш, *майсторство*, за да я изразиш, *разсъдливост*, за да я направиш по-действена, и *хитрост*, за да успееш да я разпространиш. Въоръжени с тях, писателите — рано или късно — ще възтържествуват, защото постоянството (това полициите не знаят) е техен съюзник. Така въоръжени, испанските писатели, ако не са били единствени (в крайна сметка почти са били единствени) в борбата, която се увенча с победа над цензурата, са успели поне да не бъдат пометени от нея, когато тя се е чувствувала най-жизнена и най-сигурна в себе си. Добра военна и политическа тактика е да успееш да не умреш, когато още не е възможно да бъде убит врагът.

В неотдавнашен разговор професор Едмънд Л. Кинг от Принстънския университет подкани пишещия тези редове да се произнесе по въпроса за възможните източници на насилие в днешната испанска литература. Отговорът, въпреки привидния весел тон, даде повод на двамата събеседници да разговарят цяла нощ.

— Вината на испанския писател по мое мнение — отговори запитаният — се състои в това, че той често гледа на борбата си с цензурата като на спортно състезание, а на нея трябва да се гледа като на истинска война.

Няма да възпроизведем тук всичко казано от двамата събеседници, защото предполагахме, че от спортна гледна точка е по-справедливо да предоставим и на читателя възможността за размисъл по въпроса. Но това не пречи да наблегнем — чувствуваме го като наш дълг — върху злините, които цензурата е причинила не толкова на литературата, колкото на съзнанието на испанците. Не му е сега

времето да говорим за цезаризъм, но нека кажем: най-лошото у Цезар е, че създава множество цезарчета.

(Из студията „Две тенденции в новата испанска литература“, 1962)

[1] Виж встъплението на Тодор Нейков. — Б.р ↑

Издание:

Камило Хосе Села
Семейството на Паскуал Дуарте

Испанска. Първо издание

Библиотека „Панорама“. 128-1-98

ДИ „Народна култура“ София, ул. „Гаврил Генов“ 4
Лит. група — Художествена. КОД 04 5714_64

Редактор: Стефан Савов
Оформление: Владислав Паскалев
Рисунка: Симеон Венев
Художник-редактор: Ясен Васев
Технически редактор: Олга Стоянова
Коректор: Евдокия Попова

Дадена за набор: януари 1980 г.
Подписана за печат: май 1980 г.
Излязла от печат: юли 1980 г. формат 70×90/32.
Печатни коли 11,50.
Издателски коли 6,72. УИК 8,34.
Условни издателски коли 8,34.

Цена 0,99 ЛВ.
ДПК „Димитър Благоев“ София, ул. „Ракитин“ 2

©Camilo Jose Cela
LA FAMILIA DE PASCUAL DUARTE
EDICIONES DESTINO
Consejo de Ciento, 425. Barcelona — 9
Traduction: Teodoro P. Neicov Redaction: Stefan Savov
Editorial NARODNA KULTURA
Sofia 1980

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.